

**MODERN RESİMDE ESPRİ KOPYASI VE MANOLO VALDES'İN
PLASTİĞİ**

Burcu TAYHAN YILMAZ

**Yüksek Lisans Tezi
Resim Anasanat Dalı**

Danışman: Doç. Dalila ÖZBAY

2022

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RESİM ANASANAT DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MODERN RESİMDE ESPRİ KOPYASI VE MANOLO VALDES'İN
PLASTİĞİ

Burcu TAYHAN YILMAZ

RESİM ANASANAT DALI
DANIŞMAN: Doç. Dalila ÖZBAY

TEKİRDAĞ-2022
Her hakkı saklıdır.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığımı taahhüt ederim.

06/10/ 2022

Burcu TAYHAN YILMAZ

ÖZET

Kurum, Enstitü, ASD	:Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı
Tez Başlığı	:Modern Resimde Espri Kopyası ve Manolo Valdes'in Plastiği
Tez Yazarı	:Burcu TAYHAN YILMAZ
Tez Danışmanı	:Doç. Dalila ÖZBAY
Tez Türü, Yılı	:Yüksek Lisans Tezi, 2022
Sayfa Sayısı	:183

Fotoğraf makinesinin icat edilmesiyle birlikte sanatçılar yeni konular ve modern teknikler araştırarak üretmeye başlamışlardır. Doğanın, figürlerin veya nesnelerin birebir resmedilişinden ayrılarak boya dokularını ve fırça darbelerini ön plana çıkararak, yeni bir bakış açısıyla tasarlamışlardır. Bu dönem ile birlikte sanat özünü konu haline getirmeye başlamıştır. Sanatçılar, doğanın tuval üzerinde yeniden üretiminden ayrılarak sanatın bizatihi kendisinden beslenmişlerdir. Usta ressamın eserlerinden beslenen modern sanatçılar, bu yapıtları yeniden yorumlayarak “espri kopyası” türünde eserler ortaya çıkarmışlardır.

Bu tezde, günümüzde yaşayan önemli sanatçılarından biri olan ressam ve heykeltıraş Manolo Valdes'in etkilendiği sanatçılardan aldığı kompozisyonlar ile kendi biçimini nasıl yarattığı araştırılmıştır. Valdes; Peter Paul Rubens, Diego Velázquez, Rembrandt Harmenszoon van Rijn, Henri Matisse, Pablo Picasso gibi birçok sanatçının eserlerinden etkilenerek; espri kopyası, matter painting (madde boyama), impasto tekniği ve kolajdan yararlanarak kendi üslubunu yaratmıştır. Çalışmalarının temel unsurlarını şekil, renk, ışık ve özellikle plastik dokular oluşturmaktadır. Eserlerini; yalın, detayların en aza indirildiği figürler, yoğun boya katmanları, kumaş, kâğıt, bant, ayna, çuval bezi ve toz pigment gibi malzemeler oluşturmaktadır. Geçmişten günümüze birçok sanatçının eserleri, Manolo Valdes'in eserlerinde yeniden yorumlanmıştır. Ana konudan ayrılmadan sanat tarihini gözden geçirerek;

malzemeler ve teknik ile kendi üslubunu yaratmıştır.

Bu tez, sekiz bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Manolo Valdes'in çalışma yöntemi, ikinci bölümde modern sanat, üçüncü bölümde postmodern sanat, dördüncü bölümde bir sanat eserini yeniden üretme yolları, beşinci bölümde Manolo Valdes'in hayatı ve eserleri, altıncı bölümde Manolo Valdes'in heykel çalışmaları, yedinci bölümde Valdes'in etkilendiği sanatçılar ile kendi çalışmalarının karşılaştırmaları, sekizinci bölümde araştırmacının kendi çalışmaları yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modern Sanat, Espri Kopyası, Manolo Valdes, Kompozisyon, Teknik

ABSTRACT

Institution, Institute, : Tekirdağ Namık Kemal University, Institute of Social Sciences,
Department : Department of Painting
Thesis Title : Humor Copy in Modern Painting and
Plastic by Manolo Valdes
Thesis Author : Burcu TAYHAN YILMAZ
Thesis Adviser : Assoc. Doç. Dalila ÖZBAY
Type of Thesis, Year : MA Thesis, 2022
Total Number of : 183
Pages

The cultivation of the camera, tools began to be trained by researching new and modern techniques. By leaving the language of nature, figures or official language; they designed their paints and brushes with a new perspective on the foreground. With this period, art was initiated to begin its essence. Artists are grown from art, leaving the painted arts built on canvas. With the reinterpretation of works by master painters with modern tools, the “witty of humor” has emerged.

In this thesis, they were trained in the Manolo style of painters and sculptors, one of their tried-and-true artists. Valdes; Influenced by works such as Peter Paul Rubens, Diego Velázquez, Rembrandt Harmenszoon van Rijn, Henri Matisse, Pablo Picasso; He created his own style by making use of matter painting, impasto technique, humor and collage. Shape, color, light and special plastic textures of basic structures. His works; Items such as fine, detail-minimized, dense layers of paint, fabric, papers, tape, mirror burlap and powdered pigment. It has been reinterpreted in the works of Manolo Valdes. To be reviewed from sections separated from the main piece; He created his own style with design and technique.

This thesis consists of space. In the first time Manolo Valdes' method of work, the second distant modern art, small collective postmodern art, "the ways a work of art can be reproduced, the sculptures of Manolo Valdes that are alive and need to be bought, the sculptures of Manolo Valdes that are dead, also influenced by the and its own practice trials, and the work of the eighth research team.

Keywords: Modern Art, Witty of Humor, Manolo Valdes, Composition, Technique

ÖN SÖZ

Ressam ve heykeltıraş Manolo Valdes, kompozisyonlarını oluştururken sanat eserlerinden etkilenerek resim ve heykel çalışmalarını yeniden yorumladığını açıklamaktadır. Objelerin görünülerinin birebir yansıtılması yerine; boya, fırça darbeleri ve dokularla yeniden yorumlanarak farklı bir tarzın geliştirilmesi sanatçının özgünlüğünü yansıtmaktadır. Sanatçılardan aldığı kompozisyonları “Daha iyi nasıl olabilirdi?” düşüncesiyle yeniden üretmiştir. Bu yineleme sürecinin, kendisini daha iyi anlatması açısından önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu yorumlamalar ile kendi sanat anlayışını, “taklide” düşmeden yaratmıştır. “Plastik dokuların”, özellikle yaratılan eserler bağlamında kendisi için oldukça önemli olduğunu söylemektedir. Sanatçının resim ve heykellerinde açıkça görülmektedir ki; malzemeler ve teknik, onun tarzının ayırıştırıcı ve belirgin özelliklerindedir.

Bu tezde, yaşadığı dönem içinde geçmişteki sanatçılardan farklı olarak özgün bir tarz yaratan Manolo Valdes’in etkilendiği sanatçılar ile eserlerinde kullandığı malzemelerin, sanatçının biçimini yaratmasında izlediği süreç araştırılmaktadır. Yüksek lisans tezimde, öncelikle yardımları ve desteği ile bana yol gösteren tez danışmanım, değerli hocam Doç. Dalila ÖZBAY’a ve sevgili eşim Cenk YILMAZ’a içtenlikle teşekkür ederim.

Burcu TAYHAN YILMAZ

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	i
TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
RESİMLER LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
1. MANOLO VALDES'İN ÇALIŞMA YÖNTEMİ	4
2. MODERN SANAT	7
3. POSTMODERN SANAT	11
4. BİR SANAT ESERİNİ YENİDEN ÜRETMENİN YOLLARI	16
4. 1. Taklit (Mimesis)	16
4. 2. Kopya Etmek (Eğitim Amaçlı).....	18
4. 3. Gelenek.....	20
4. 4. Esinlenmek	22
4. 5. Etkilenmek.....	25
4. 6. İntihal.....	27
4. 7. Espri Kopyası	27
4. 7. 1. Espri Kopyası Çalışmaların Karşılaştırılması	29
4. 7. 1. 1. Vincent van Gogh (Hollanda 1853-Fransa 1890)	29
4. 7. 1. 2. Joan Miro (Katalonya 1893-Mallorca 1983).....	35
4. 7. 1. 3. Pablo Picasso (İspanya 1881-Fransa 1973).....	38
4. 7. 1. 4. Graham Sutherland (Birleşik Krallık 1903-Birleşik Krallık 1980) .	46
4. 7. 1. 5. Salvador Dali (İspanya 1904-İspanya 1989).....	49
4. 7. 1. 6. Francis Bacon (İrlanda 1909-İspanya 1992)	52
4. 7. 1. 7. Kemal İskender (Trabzon 1949)	58
4. 8. Kolaj	60
4. 9. Sahiplenme (Appropriation)	63

4. 10. Parodi (Yansılama).....	65
4. 11. Pastiş (Öykünme)	67
4. 12. Metinler Arasılık ve Göstergeler Arasılık	69
4. 13. Resimler Arasılık.....	72
5. MANOLO VALDES'İN HAYATI VE ESERLERİ (d. 1942, Valencia, İspanya).....	74
5. 1. Manolo Valdes'in Dönemi, Sanat Anlayışı, Yaratma Süreci, Kullandığı Malzemeler	92
5. 1. 1. Simgelerden Resim Çalışmalarına	92
5. 1. 2. Matter Boyama ve İmpasto Tekniği.....	95
5. 1. 3. Kumaş Dokusu.....	98
6. MANOLO VALDES VE HEYKELLERİ.....	100
7. MANOLO VALDES'İN ETKİLENDİĞİ SANATÇILAR.....	122
7. 1. Francisco de Zurbarán (1588-1664)	122
7. 1. 1. Francisco de Zurbarán ve Manolo Valdes'in Resminin Karşılaştırılması	123
7. 2. Jose de Ribera (1591-1652).....	124
7. 1. 2. Jose de Ribera ve Manolo Valdes'in Resminin Karşılaştırılması.....	125
7. 3. Peter Paul Rubens (1577-1640).....	126
7. 3. 1. Peter Paul Rubens ve Manolo Valdes'in Resminin Karşılaştırılması... ..	127
7. 4. Diego Rodríguez de Silva y Velázquez (1599-1660).....	128
7. 4. 1. Diego Velazquez ve Manolo Valdes'in Resim ve Heykel Çalışmalarının Karşılaştırılması	130
7. 5. Rembrandt Harmenszoon van Rijn (1606-1669).....	132
7. 5. 1. Rembrandt Harmenszoon van Rijn ve Manolo Valdes'in Resminin Karşılaştırılması	133
7. 6. Edgar Degas (1834-1917).....	134
7. 6. 1. Edgar Degas'ın Resminin Manolo Valdes'in Heykel Çalışması ile Karşılaştırılması	135
7. 7. Henri Matisse (1869-1954).....	135
7. 7. 1. Henri Matisse ve Manolo Valdes'in Resim ve Heykel Çalışmalarının Karşılaştırılması	137
7. 8. Pablo Picasso (1881-1973).....	139
7. 8. 1. Pablo Picasso ve Manolo Valdes'in Resminin Karşılaştırılması	141
7. 9. Georges Braque (1882-1963)	142

7. 9. 1. Georges Braque ve Manolo Valdes'in Resminin Karşılaştırılması	143
7. 10. Wassily Kandinsky (1866-1944).....	143
7. 10. 1. Wassily Kandinsky ve Manolo Valdes'in Resminin Karşılaştırılması	144
7. 11. Robert Delaunay (1885-1941).....	145
7. 11. 1. Robert Delaunay ve Manolo Valdes'in Resminin Karşılaştırılması ...	146
7. 12. Roy Lichtenstein (1923-1997).....	147
7. 12. 1. Roy Lichtenstein ve Manolo Valdes'in Resminin Karşılaştırılması... 149	
8. BURCU TAYHAN YILMAZ'IN RESİM ÇALIŞMALARI.....	151
SONUÇ.....	154
KAYNAKÇA	156
GÖRSEL KAYNAKÇA	169
ÖZGEÇMİŞ.....	182

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1:	Keisai Eisen, Oiran	9
Resim 2:	Vincent van Gogh, The Courtesan (after Eisen)	9
Resim 3:	Masaccio, Tribute Money (Haraç Parası)	18
Resim 4:	Masaccio, Vergi Tahsildarı ile Peter (Detay)	19
Resim 5:	Michelangelo, Masaccio'dan Sonra Erkek Figürü	19
Resim 6:	Antonio del Pollaiuolo, Tobias ve Melek	20
Resim 7:	Andrea del Verrocchio, Tobias ve Melek	20
Resim 8:	Jean-Léon Gérôme, Tanagra	22
Resim 9:	Osman Hamdi Bey, Mihrap	22
Resim 10:	Herculaneum'dan Herkül Telephus Fresk	23
Resim 11:	Jean-Auguste Dominique Ingres, Madam Moitessier	23
Resim 12:	Leonardo da Vinci Atölyesinden, Grotesk	24
Resim 13:	Quentin Matsys, Grotesk Yaşlı Kadın	24
Resim 14:	Wenceslaus Hollar, Tunus Kralı ve Kraliçesi	25
Resim 15:	John Tenniel, Alice Harikalar Diyarı	25
Resim 16:	Lewis Carroll ve Tim Burton, Alice Harikalar Diyarı Film ...	25
Resim 17:	Vincent van Gogh, Horse Chestnut Tree in Blossom	26
Resim 18:	Harold Gilman, In Gloucestershire	26
Resim 19:	Rembrandt, Lazarus'un Yükselişi	30
Resim 20:	Vincent van Gogh, Lazarus'un Rembrandt'tan Sonra	30
Resim 21:	Eugène Delacroix, Pieta	33
Resim 22:	Vincent van Gogh, Pietà (after Delacroix)	33
Resim 23:	Gustave Doré, Héliodore Pisan	34
Resim 24:	Vincent van Gogh, Prisoners' Round (after Gustave Doré) ...	34
Resim 25:	Honoré Daumier, The Drinkers	35
Resim 26:	Vincent van Gogh, Men Drinking	35
Resim 27:	Jan Steen, Dancing Lesson	36
Resim 28:	Joan Miro, Hollanda İç Mekan I	36
Resim 29:	Joan Miro, Hollanda İç Mekan II	36
Resim 30:	Joan Miro, Hollanda İç Mekan III	36
Resim 31:	Matthias Grünewald, The Crucifixion	38
Resim 32:	Pablo Picasso, The Crucifixion	39
Resim 33:	Pablo Picasso, The Crucifixion	39
Resim 34:	Diego Velazquez, Las Meninas	40
Resim 35:	Pablo Picasso, Las Meninas	40
Resim 36:	Pablo Picasso, Las Meninas	42
Resim 37:	Pablo Picasso, Las Meninas	42

Resim 38:	Pablo Picasso, Las Meninas (Infanta Margarita Maria)	43
Resim 39:	Pablo Picasso, Las Meninas (Maria IV Agustina Sarmiento) .	43
Resim 40:	Francisco Goya, Üç Mayıs Katliam	44
Resim 41:	Eduard Manet, Maximilan'ın İnfazı	44
Resim 42:	Pablo Picasso, Kore Katliamı	44
Resim 43:	Matthias Grünewald, The Small Crucifixion	46
Resim 44:	Graham Sutherland, Sketch for The Crucifixion	46
Resim 45:	Pontormo, The Deposition	47
Resim 46:	Graham Sutherland, The Deposition	47
Resim 47:	Rembrandt, Christ Appearing to Mary Magdalene	48
Resim 48:	Graham Sutherland, Christ Appearing to Mary Magdalen	48
Resim 49:	Michelangelo, Pieta	49
Resim 50:	Salvador Dali, La Pieta	50
Resim 51:	Salvador Dali, Michelangelo'nun "Palestrina Pieta"	50
Resim 52:	Diego Velazquez, Beş Yaşındaki Infanta Margarita	51
Resim 53:	Salvador Dalí, The Pearl-After the Infanta Margarita	51
Resim 54:	Jean-François Millet, The Angelus	52
Resim 55:	Salvador Dali, Millet'in Angelus'unun Arkeolojik Hatıraları .	52
Resim 56:	Diego Velázquez, Christ Crucified	53
Resim 57:	Francis Bacon, Çarmıha Gerilme	53
Resim 58:	Velazquez, Papa Masum X'in Portresi	54
Resim 59:	Francis Bacon, Velazquez'in Papa Masum X'in Portresi	54
Resim 60:	Francis Bacon, Papa III İçin Çalışma	54
Resim 61:	Vincent van Gogh, Bandajlı Kulaklı Otoportre	56
Resim 62:	Francis Bacon, Van Gogh'a Saygı Duruşu	56
Resim 63:	Rembrandt van Rijn, Slaughtered Ox	57
Resim 64:	Francis Bacon, Three Studies for a Crucifixion-3	57
Resim 65:	Jan van Eyck, Arnolfini'nin Evlenmesi	59
Resim 66:	Kemal İskender, Arnolfini'nin Evliliği I	59
Resim 67:	Kemal İskender, Arnolfini'nin Evliliği II	60
Resim 68:	Georges Braque, Meyve Tabağı ve Bardak	61
Resim 69:	Pablo Picasso, Baş (Tête)	61
Resim 70:	Francis Picabia, Tableau Rastadada	61
Resim 71:	Max Ernst, Bulutların Üzerinde Yürüyor Gece Yarısı	63
Resim 72:	Marcel Duchamp, Fountain	64
Resim 73:	Sherrie Levine, Fountain	64
Resim 74:	Leonardo da Vinci, Mona Lisa	67
Resim 75:	Marcel Duchamp, L.H.O.O.Q.	67
Resim 76:	Rene Magritte, The Son of Man	68
Resim 77:	Juan de Ezcurra	68
Resim 78:	Yönetmen Vincente Minelli'nin "Lust for Life"	70
Resim 79:	René Magritte, Aşıklar II	71

Resim 80:	Amerikalı Sanatçı Beyonce'nin "Mine"	71
Resim 81:	Herman Braun-Vega, La Melancolía de Don Pablo	73
Resim 82:	Manolo Valdés	74
Resim 83:	Robert Rauschenberg, Canyon	75
Resim 84:	Equipo Cronica, El Intruso	76
Resim 85:	Equipo Crónica, Oturma Odası	77
Resim 86:	El Greco, Eli Göğsünde Asilzade	78
Resim 87:	Equipo Cronica, Caballero	78
Resim 88:	Diego Velázquez, Avusturyalı Mariana'nın Portresi	79
Resim 89:	Manolo Valdés, Reina Mariana	79
Resim 90:	Jean Dubuffet, İnce Burunlu İnek	80
Resim 91:	Alberto Burri, Kırmızı Plastik	80
Resim 92:	Manolo Millares, Cuadro 150	80
Resim 93:	Antoni Tàpies, Parçalı Battaniye	80
Resim 94:	Manolo Valdés, Mickey Mouse III	80
Resim 95:	Pablo Picasso, Avignonlu Kızlar	82
Resim 96:	Manolo Valdés, Las señoritas de Avignon	82
Resim 97:	Henri Matisse, Kırmızı Balık	84
Resim 98:	Manolo Valdés, Matisse'e Saygı Duruşu	84
Resim 99:	Manolo Valdés, Las Meninas	86
Resim 100:	Manolo Valdés, Retrato de Dorothy IV	87
Resim 101:	Manolo Valdés, Matisse Como Pretexto en Amarillos	87
Resim 102:	Henri Matisse, Şapkalı Kadın	88
Resim 103:	Manolo Valdés, Mavi Şapkalı Kadın	88
Resim 104:	Manolo Valdés, Jacqueline III	89
Resim 105:	Manolo Valdés, Mavi Arka Plan ile Perfil	89
Resim 106:	Manolo Valdés, Perfil VI	89
Resim 107:	Pablo Picasso, Femme au Fauteuil	91
Resim 108:	Manolo Valdés, Picasso como Pretexto	91
Resim 109:	Joaquin Torres-García, Composition	94
Resim 110:	Manolo Valdés, Saat IV	94
Resim 111:	Manolo Valdés, Sarı Mağaza Penceresinde Ayakkabı	94
Resim 112:	Manolo Valdés, Desnudo Azul	96
Resim 113:	Manolo Valdés, Desnudo Sobre Fondo Gris	96
Resim 114:	Pierre Soulages, Peinture ler Mars	97
Resim 115:	Jean Dubuffet, Rocks and Remains	97
Resim 116:	Manolo Valdés, Retrato con Mancha Ocre	97
Resim 117:	Manolo Valdés, Personaje con Turbante Rojo	98
Resim 118:	Manolo Valdés, Profile of Dama	98
Resim 119:	Diego Velázquez Portrait of the Count- Duke of Olivares	100
Resim 120:	Equipo Crónica, Conde Duque	100
Resim 121:	Equipo Crónica, Conde Duque	100

Resim 122:	Fernand Léger, Boş Zaman	102
Resim 123:	Equipo Crónica, San Cristóbal	102
Resim 124:	Manolo Valdés, El Ciclista	102
Resim 125:	Manolo Valdés, Libreria Modulos	104
Resim 126:	Constantin Brâncuși, Sleeping Muse II	107
Resim 127:	Manolo Valdés, Juno	107
Resim 128:	Manolo Valdés, Cabeza Ambar con Mariposa Blancas	109
Resim 129:	Manolo Valdés, Cristal y Mariposas	109
Resim 130:	Manolo Valdés, Cabeza Azul con Resina Azul	110
Resim 131:	Manolo Valdés, Cabeza (Detay)	110
Resim 132:	Manolo Valdés, Cabeza de Resina	111
Resim 133:	Diego Velázquez, 14 Yaşında Infanta Maria Theresa	112
Resim 134:	Equipo Cronica, El huevo de Pascua	112
Resim 135:	Equipo Cronica, Menina IV	112
Resim 136:	Manolo Valdés, Menina	112
Resim 137:	Manolo Valdés, Infanta Margarita	112
Resim 138:	Diego Velázquez, María Teresa İspanya İfantası	113
Resim 139:	Manolo Valdés, Pembe Reçine Pigmentleri	113
Resim 140:	Manolo Valdés, Infanta Margarita Orange	114
Resim 141:	Manolo Valdés, Infanta Margarita en Rojo	114
Resim 142:	Manolo Valdés, Kraliçe Mariana ve Infanta Margarita	115
Resim 143:	Peter Paul Rubens, Le Chapeau de Paille'in	117
Resim 144:	Manolo Valdés, Heykeli La Pamela'nın Önünde	117
Resim 145:	Manolo Valdés, The Butterflies	118
Resim 146:	Manolo Valdés, Clio Dorada	119
Resim 147:	Paul Gauguin, The Yellow Christ	120
Resim 148:	Francisco de Zurbarán, Çarmıhta İsa'nın Önünde	123
Resim 149:	Manolo Valdés, Zurbarán as Pretext	123
Resim 150:	Jose de Ribera, Aziz Filipus'un Şehit Edilmesi	125
Resim 151:	Manolo Valdés, Ribera as Pretext	125
Resim 152:	Peter Paul Rubens, Helena Fourment in a Fur Robe	127
Resim 153:	Manolo Valdes, Helene IX	127
Resim 154:	Diego Velázquez, Pembe Elbiseli Infanta Margarita Teresa ..	130
Resim 155:	Equipo Cronica, Menina	130
Resim 156:	Diego Velazquez, Portrait of Mariana of Austria	131
Resim 157:	Manolo Valdés, La Infanta Austria	131
Resim 158:	Diego Velazquez, Philip IV King of Spain	131
Resim 159:	Manolo Valdés, Carlos IV	131
Resim 160:	Velázquez, La Reina Isabel de Borbón, a Caballo	132
Resim 161:	Manolo Valdés, Dama a Caballo	132
Resim 162:	Rembrandt, İki Daireli Otoportre	134
Resim 163:	Manolo Valdés, Rembrandt	134

Resim 164:	Edgar Degas, İspanyol Dansçı ve Bacak Çalışmaları	135
Resim 165:	Manolo Valdés, Degas Como Pretexto	135
Resim 166:	Henri Matisse, Dance (II)	137
Resim 167:	Manolo Valdés, La Danza	137
Resim 168:	Henri Matisse, Yeşil Çizgi	137
Resim 169:	Manolo Valdés, Vivianne III	137
Resim 170:	Henri Matisse, Portrait of Lydia Delectorskaya	138
Resim 171:	Manolo Valdés, Sarı ve Mavi Yüzlü Portre	138
Resim 172:	Manolo Valdés, Matisse como Pretexto	139
Resim 173:	Manolo Valdés, Matisse como Pretexto	139
Resim 174:	Pablo Picasso, Ellerini Kavuşturmuş Jacqueline'in Portresi ...	142
Resim 175:	Manolo Valdés, Jacqueline II	142
Resim 176:	Georges Braque, Portekizliler	143
Resim 177:	Manolo Valdés, La Rein Mariana como Pretexto III	143
Resim 178:	Wassily Kandinsky, Hassas Gerilim	145
Resim 179:	Manolo Valdés, Sin Título	145
Resim 180:	Robert Delaunay, The Eiffel Tower	147
Resim 181:	Manolo Valdés, La Torre Eiffel Serie la Lluvia	147
Resim 182:	Roy Lichtenstein, Dışarı Adım	149
Resim 183:	Manolo Valdes, Retrato III	149
Resim 184:	Burcu Tayhan Yılmaz, Modigliani ve Picasso	151
Resim 185:	Burcu Tayhan Yılmaz, Vincent van Gogh ve Picasso	152
Resim 186:	Burcu Tayhan Yılmaz, Sappho ve Picabia	152
Resim 187:	Burcu Tayhan Yılmaz, Julia Agrippina ve Pablo Picasso	152
Resim 188:	Burcu Tayhan Yılmaz, Picasso ve Picasso I	153
Resim 189:	Burcu Tayhan Yılmaz, Picasso ve Picasso II	153
Resim 190:	Burcu Tayhan Yılmaz, Amelie ve Picasso	153

GİRİŞ

İnsan düşünen ve soyutlama yapabilen bir varlıktır. Diğer tüm canlılardan ayrılan önemli niteliği de budur. Sanat da bu bağlamda insan yaşamının akıl yürütme yönteminde belirleyici ve dönüştürücü ivmelerinden biridir. Filozoflar nasıl insanı, doğayı ve evreni Antik Çağlardan bu yana anlamaya çalışmışlarsa sanatçılar da aynı çizgide özgün yapıtlar üretmişlerdir.

Sanatın anlamı çağlara ve kuşaklara göre diyalektik (*akıl yürütme yöntemi, eytişim*)¹ bir süreç içinde gelişme göstermiş; sanatçılar da bu bağlamda geçmişin birikimlerinden etkilenmişler ve yetenekleri ile evrensel değerlerde eserler üretmişlerdir. İnsanın soyutlama yeteneği de sanatçının önce benliğinde şekillenerek eserlerini kuşaklar boyunca kalıcı hale getiren bir kültürel zenginliğe dönüşmesine öncülük etmiştir. Bu bağlamda sanat tarihçisi Ernst Gombrich (Viyana 1909-Londra 2001), “*Sanatın Öyküsü*” isimli kitabında geleneği;

Sanatın doğayı kopya etmesi gerektiğini savunan anlayışın, sanatın doğasından gelen bir zorunluluktan çok, bir gelenek meselesi olduğunu bilmekteyiz. Sanat tarihinde Giotto’dan, Empresyonistlere kadar süren dönemde bu anlayışın önem kazanmasının nedeni - bazen sanıldığı gibi aksine—gerçek dünyayı taklit etmenin, sanatın “özü” ya da “görevi” olması değildir. Çünkü doğanın taklidi, sanatçının yaratıcılığına meydan okuyan ve onu imkansız başarmaya zorlayan sorunlardan biri olmuştur. Dahası, bu sorunlara bulunan her bir çözümünün, ne denli mükemmel olursa olsun, başka yeni sorunlar doğurduğunu ve böylece yeni kuşak sanatçılara renkler ve biçimlerle neler yapabileceklerini gösterme fırsatını verdiğini görmekteyiz. Geleneğe başkaldıran bir sanatçı bile, çabalarına yön veren dürtüyü bu geleneğe borçludur.²

bakış açısı ile ifade etmiştir.

¹ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Diyalektik, <https://sozluk.gov.tr/>, (13.10.2022).

² Ernst Gombrich, *Sanatın Öyküsü*, 11. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2019, s. 595.

İşte bu nedenle Gombrich, “*Sanatın Öyküsü*” kitabında; her yapıtın geçmişle ilişki kurup geleceğe işaret ettiğini, sürekli iç içe geçen ve değişen geleneklerin öyküsü olduğunu açıklamıştır.³

Gelenek kavramını daha iyi anlayabilmek için insanın doğasına bakmamız önemlidir. İnsan dünyaya geldikten sonra etrafını gözlemlemektedir. Çocuklar, ilk çocukluk döneminde (3-6 yaş) öğrenme sürecinde ebeveynlerini ve çevresindeki insanları model almaktadır. Psikolog Albert Bandura (Kanada 1925–2021 ABD), “*bir kişinin diğer bir insanın davranışını başarılı bir şekilde modellemesi için dört sürecin gerekli olduğunu belirtmiştir: modele dikkat etmek, taklit edilecek davranışları akılda tutma, gözlenen davranışları yeniden üretebilme kapasitesi ve yeniden üretmeye motive olma*”⁴ olarak açıklamıştır. Rönesans ve Barok Dönemi’ndeki usta-çırak geleneğinin insanın öğrenme sürecinden doğduğunu görmekteyiz.

Bandura 1977 tarihinde “*Sosyal Öğrenme Teorisi*” adlı kitabında öğrenme ile ilgili aşağıdaki bilgileri aktarmıştır:

Eğer insanlar ne yapacaklarını bilmek için sadece kendi eylemlerinin etkilerine güvenmek zorunda kalsaydı, öğrenme tehlikeli olmaktan ziyade aşırı derecede zahmetli olurdu. Neyse ki, çoğu insan davranışı modelleme yoluyla gözlemsel olarak öğrenilir. Bir insan başkalarını gözlemlerken yeni davranışların nasıl gerçekleştirildiği hakkında bir fikir oluşturur ve daha sonraki durumlarda bu kodlanmış bilgi, eylem için bir rehber görevi görür.⁵

İnsan, gözlem yaparak yeni bilgiler hakkında fikir sahibi olmaktadır. Rönesans ve Barok Dönemi’nde resim atölyelerinde usta-çırak eğitiminin çırakların resim tekniğini öğrenmesinde önemli olduğunu bilmekteyiz. Ustasını gözlemleyerek öğrenen çırak edindiği bilgi ile resim tekniği hakkında fikir sahibi olmaktadır. Bu yeni bilgi resim çalışmasını üretirken ona kılavuzluk etmektedir.

³ Ernst Gombrich, a.g.e., s. 595.

⁴ Mustafa, Bayrakçı, “Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması”, *Dergi Park*, 2007, s. 203.

⁵ Terapiya, Bandura Sosyal Öğrenme Teorisi, <https://terapiya.co/blog/bandura-sosyal-ogrenme-teorisi>, (10.10.2022).

New York dergisi *The Arts* için 1923 yılında röportaj veren, Pablo Picasso (İspanya 1881-Fransa 1973) büyük ustalar hakkında: “*Biz ressamlar gerçek varisleriz, hala resim yapıyoruz. Biz Rembrandt, Velázquez, Cézanne ve Matisse’in mirasçılarımız. Bir ressamın her zaman bir babası ve bir annesi vardır; o yoktan var olmamıştır*” açıklamasında bulunmuştur.⁶ Sanatçı sanat tarihinde yer alan eserleri büyük bir miras olarak görmektedir. Pablo Picasso, resim tekniğini geliştirmek amacı ile Rembrandt, Diego Velázquez, Paul Cézanne gibi birçok sanatçının eserlerini kopya etmiştir. Picasso bir noktadan sonra kopya etme sürecinin ötesine geçerek etkilendiği yapıtı yeni bir üslupsal yaklaşım ile yeniden yorumlamıştır. Bu üslupsal yaklaşım Picasso’nun “espri kopyası” türünü işlediği eserleridir.

Ressam ve heykeltıraş Manolo Valdes (İspanya 1942), 1964 yılında Equipo Crónica (Kronik Ekip) ismi ile sanat grubu kurmuştur. Bu grup sanat tarihindeki yapıtlardan etkilenecek çalışmalarını pop art akımı ile ironik bir dil oluşturarak yorumlamışlardır. Manolo Valdes 1981’den sonra sanat kariyerinde solo olarak çalışmalarına devam etmiştir. Sanatçı gittiği müzelerdeki başyapıtları gözlemleyerek, çalışmalarını üretirken bu kodlanmış bilgiyi kılavuz olarak kullanmaktadır. Sanatçı çalışmalarını bu kılavuzundan yararlanarak; boya dokuları ve malzemeler ile özgün bir yaklaşımla geliştirmiştir. Valdes, espri kopyasını temsil eden eserler üretmiş ve hala üretmeye devam etmektedir.

Valdés’e göre; “*Her dönemin sanatı her zaman geçmişten öğeler toplar; sanat bir ardışıklık ve sonsuz bir eklemedir.*” Yazar Fatima Canovas, klasik ve modern ustalara olan tutkusu sonucunda Manolo Valdés’in eserlerinin geçmişle bugün arasında bir köprü kurduğunu söylemiştir.⁷

⁶ Anne Baldassari, La peinture de la peinture published in the catalogue for the Picasso et les Maîtres exhibition for Réunion des musées nationaux, the Musée Picasso in Paris, the Louvre and Musée d’Orsay, 8 October 2008 - 2 February 2009.

⁷ Fatima Canovas, “Opera Gallery Presents Manolo Valdés Solo Exhibition”, Art Daily News International Magazine. <https://www.artdailynewsinternationalmagazine.com/2021/05/opera-gallery-presents-manolo-valdes.html>, (23.01.2022).

1. MANOLO VALDES'İN ÇALIŞMA YÖNTEMİ

1942 yılında Valencia'da dünyaya gelen **Manolo Valdés** (İspanya 1942), Escuela de Bellas Artes de San Carlos'ta aldığı eğitimin ardından, Juan Antonio Toledo (İspanya 1940-İspanya 1995) ve Rafael Solbes (İspanya 1940-İspanya 1981) ile birlikte pop art akımını İspanya'da tanınan Equipo Crónica (Kronik Ekip) adındaki artistik grubun kurucu üyesi olarak sanat kariyerinde ilerlemiştir.⁸ Grup çalışmalarını, İngiliz ve Amerikan pop sanatı öğelerini 1960'ların Nueva Figuración (Yeni Figür) hareketinin figüratif estetizmi ile birleştirmiştir. **“Kronik Ekip”** İspanyol siyaseti ve sanat tarihine karşı eleştirel bir duruş sergilemiştir. Özellikle Pablo Picasso ve Diego Velázquez gibi büyük ustaların çalışmalarından ilham almışlardır.⁹

“Thyssen-Bornemisza Müzesi”nin sanat direktörü Guillermo Solana, Pera Müzesi'nin çıkardığı *“Resimler ve Heykeller Manolo Valdes”* isimli kitapta Valdes'in çalışma yöntemi hakkında şu bilgileri aktarmıştır:

Equipo Crónica adlı artistik grubun, güçlü görsel imgeler yaratma üslubunu solo kariyerinde de tamamen korumuştur. Çalışmasının başlangıcındaki kabataslak çizimi, asıl resim çalışmasının temelini oluşturmaktadır. İmgelerinde yalın, ayrıntıların minimal olduğu, yoğun boya katmanları, pigmentler, çuval bezleri, kumaşlar, topak hamur veya mega hamur çalışmalarının ana noktalarıdır. Sanatçı, kumaşların paleti olduğunu ve bunlarla kolajlar oluşturduğunu açıklamaktadır. “Çizim, cerrahi bir süreçtir; bir bahane olarak kullanılan başyapıtın hayati organlarını çıkarıp atan bir mumyalamadır.”¹⁰

Juan Antonio Toledo 1965 yılında gruptan ayrılmıştır. Manolo Valdes ve Rafael Solbes 1981 yılına kadar “Kronik Grup” ortaklığını sürdürmüşlerdir. 1981 yılında Rafael Solbes'in ölümünün ardından, Equipo Crónica (Kronik Ekip) grubu, kolektifin (*birçok kimseyi ya da nesneyi içine alan, ortaklaşa*)¹¹ sonlanmasıyla da tamamen solo çalışmalarına odaklanmıştır. Özellikle kullandığı malzemelerin

⁸ Pera Müzesi, Manolo Valdes Resimler ve Heykeller, <https://www.peramuzesi.org.tr/Sergi/ManoloVald%C3%A9s/25>, (22.05.2020).

⁹ Peggy Guggenheim Collection, Manolo Valdes, <https://www.guggenheim-venice.it/en/art/artists/manolo-valdes/>, (10.05.2022).

¹⁰ Guillermo Solana, *Manolo Valdes Resimler ve Heykeller*, Pera Müzesi Yayını, İstanbul 2013, s. 17.

¹¹ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Kolektif, <https://sozluk.gov.tr/>, (13.10.2022).

çeşitliliği, büyük boyutlu yapıtları ve forma dair arayışları ile tanınan Valdés, günümüz İspanyol sanatının büyük ustalarından biri olarak bilinmektedir.¹²

Manolo Valdes sanat tarihindeki yapıtları büyük bir ilham kaynağı olarak kullanmaktadır. Rönesans, Barok ve modern sanat eserleri Valdes'in en çok etkilendiği dönemlerdir. Ancak bu sanatçıların eserlerinde ilhamdan fazlasını bulmaktadır. Tamamen yeni bir estetik dil yaratmak için onların eserlerini yeniden yorumlamaktadır.¹³ Bu yorumlama sürecinde sanatçı, taklide düşmeden çalışmalarını üretmiştir. Plastik dokuları öne çıkararak resim ve heykel çalışmalarında, geleneksel malzemelerin dışındaki materyalleri bir araya getirerek çalışmalarını tasarlamıştır.

Manolo Valdes resim çalışmalarında; keten tohumu yağı ile atölyesinde toz pigmentlerle formüle ettiği boyalarla matter (madde) boyama, impasto tekniği ve kolaj üslubunun belirleyici özelliklerindedir. Heykel çalışmalarında, daha önce hurdaya atılmış paletlerden kurtarılan ahşaplar, ayna şeritleri veya başka nesnelere kullanmıştır. Ekstrem materyaller ona eserlerini yansıtmak için sınırsız olanaklar sunmaktadır. Sanatçı sıra dışı malzemelerin ilgisini daha çok çektiğini söylemektedir. Valdes, "*Geleneksel olmayan malzemeleri kullanmak benim için daha kolay, o zaman onları alışılmadık bir şekilde kullanmak için ilham alıyorum*" diyerek açıklamıştır.¹⁴ Sanatçının resimlerdeki maddesel baskınlık heykellerinde daha belirgindir. Son yıllarında bu alanda daha üretken hale gelmiştir. Equipo Crónica'dan itibaren heykel çalışmaları üretmeye devam etmiştir. Heykelleri de kolaj (*kesyap*)¹⁵ çalışmaları gibi birbirine eklenmiş farklı materyallerden oluşmaktadır.

Ahşap, değerli kaymak taşı, reçine ve bronzun işlenmesi sayesinde çeşitli malzemeleri şekillendirilebilen rafine teknik bilgisi, zarif heykellere hayat vermektedir. Sezgisel teknik ve merak kompozisyonlarını oluşturmasında, özellikle

¹² Pera Müzesi, a.g.e., (22.05.2020).

¹³ Gül Kılıç, "Manolo Valdes at Marlborough Gallery New York", <https://mymagicalattic.blogspot.com/2013/11/manolo-valdes-at-marlborough-gallery.html>, (21.12.2021).

¹⁴ Zara Zhuang, "Sanatçı Manolo Valdés'in Çok Yönlü Eserleri", Prestige, <https://www.prestigeonline.com/sg/pursuits/multifaceted-works-artist-manolo-valdes/>, (24.01.2022).

¹⁵ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Kolaj, <https://sozluk.gov.tr/>, (14.10.2022).

çok boyutlu katmanların kullanımı onun sanatını özgün kılmaktadır.¹⁶ Valdes, çalışmalarını oluştururken etkilendiği yapıtlardan, kompozisyonu ayrıştırarak, geleneksel olmayan malzemeler ile özgün çalışmalarını üretmiştir ve günümüzde halen üretmeye devam etmektedir.

Sanatçı, resim ve heykel çalışmalarında plastik dokuların kendisi için önemli olduğunu söylemektedir. Valdes'e göre malzemeler; *"Bir manzara ya da insan çizmek benim için zor. Ben esas olarak malzemeler ve madde ile ilgileniyorum. Malzemelerin baskın olduğu bir şey yaratmalıyım; konu bahane."* diyerek açıklamıştır.¹⁷

¹⁶ Casa Rusca Belediye Resim Galerisi, Manolo Valdés, Casa Rusca Belediye Sanat Galerisi'nde sergileniyor, Ticino Welcome, <https://www.ticinowelcome.ch/en/item/940-manolo-valdes-on-display-at-the-casa-rusca-municipal-art-gallery>, (07.04.2022).

¹⁷ Landau Fine Art, Manolo Valdes, <https://www.landaufineart.ca/valdes-online-exhibition>, (27.11.2021).

2. MODERN SANAT

Cambridge sözlüğü “modern” kelimesini; “*Şimdiki zamanda veya yakın zamanda var olan veya son zamanlarda geliştirilen fikirleri, yöntemleri veya stilleri kullanan veya bunlara dayanan: modern yaşam, modern mimari, sanat.*” tanımını yapmıştır.¹⁸ Sanat tarihçisi Adnan Turani “*Sanat Terimleri Sözlüğü*” isimli kitabında “modern” kelimesinin farklı dillerde; Fransızca “*moderne*”, İngilizce “*modern*” ve Almanca “*moderne*” kelimeleri denildiğini yazmıştır. Yazar “modern” tanımının daima çağdaş görünüşü ifade ettiğini ve geleneksel olmayan anlamına geldiğini açıklamıştır. Modern sanatın aynı biçimde geleneksel olmayan en son sanat çalışmalarını ifade ettiğini sözlerine eklemiştir. Eleştirmen ve şair Herbert Read modern sanatı “*anti akademik*” olarak tanımlamıştır.¹⁹

Prof. Dr. Nimet Keser, “*Sanat Sözlüğü*” kitabında “modern” teriminin 1860-1970 yılları arasını temsil ettiğini söylemektedir. Bu yıllar arasındaki tarzları, ideolojileri ve üretilen sanat eserlerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Modern sanat, geçmişin gelenekleriyle bağlarını koparmış olan ve o ana kadar yapılmamış olan sanatı tanımlamaktadır. “*Modernizm*” terimi ise modern dönemin sanatından söz etmek için kullanılmaktadır.²⁰

New York’da kurulmuş olan Modern Sanat Müzesi, (İngilizce: Museum of Modern Art kısaca MoMA) “*Modern sanat nedir?*” sorusunu web sitesinde şu biçimde açıklamıştır:

Modernizmin ve modern sanatın doğuşu, sanayi devrimine kadar izlenebilir. İmalat, ulaşım ve teknolojiye bu hızlı değişim dönemi, 18. yüzyılın ortalarında başladı ve 19. yüzyıla kadar sürmüştür. Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve dünyanın sosyal, ekonomik ve kültürel koşullarını derinden etkiledi. Demiryolu, buhar motoru ve metro dahil olmak üzere yeni ulaşım biçimleri, insanların yaşama, çalışma ve seyahat etme şeklini değiştirdi, dünya görüşlerini ve yeni fikirlere erişimlerini genişletti. Kent merkezleri geliştikçe, işçiler endüstriyel işler için şehirlere

¹⁸ Cambridge Dictionary, Modern, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/modern>, (12.09.2022).

¹⁹ Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 96.

²⁰ Nimet Keser, *Sanat Sözlüğü*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2009, s. 217-218.

yöneldi ve kentsel nüfus çoğaldı. 19. yüzyıldan önce, sanatçılar çoğunlukla zengin patronlar veya kilise gibi kurumlar tarafından sanat eseri yapmakla görevlendirildi. Bu sanatın çoğu, izleyiciyi bilgilendirmeyi amaçlayan hikayeler anlatan dini veya mitolojik sahneleri tasvir etti. 19. yüzyıl boyunca birçok sanatçı kendi kişisel deneyimlerinden ve seçtikleri konulardan yola çıkarak sanat yapmaya başlamıştır. Psikolog Sigmund Freud'un *The Interpretation of Dreams* (1899) adlı kitabının yayınlanması ve bilinçaltı fikrinin popülerleşmesiyle birlikte birçok sanatçı rüyaları, sembolizmi ve kişisel ikonografiyi keşfetmeye başladı. Öznel deneyimlerinin tasviri için yollar aradılar. Sanatın dünyayı gerçekçi bir şekilde tasvir etmesi gerektiği fikrine meydan okuyan bazı sanatçılar, renklerin, geleneksel olmayan malzemelerin ve yeni tekniklerin ve ortamların etkileyici kullanımını denediler. Bu yeni araçlar arasında, 1839'da icadıyla dünyayı tasvir etmek ve yorumlamak için radikal olanaklar sunan fotoğraf bulunmaktadır.²¹

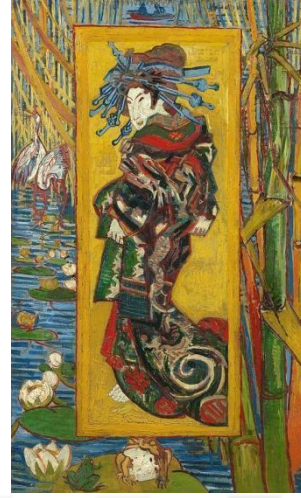
Sanat tarihçisi Ernst Hans Josef Gombrich, "*Sanatın Öyküsü*" kitabında modern sanatın doğuşunun XIX. yüzyılda fotoğraf makinesinin icadı ile resim sanatının görüntüleri kaydetme görevini devralmak üzere olduğunu bu yüzden sanatçılar giderek fotoğrafın onları izleyemeyeceği alanları araştırmak zorunda kalmışlardır. Doğrusu, eğer bu buluşun etkisi olmasaydı, modern sanatın bugün bulunduğu yere gelmesi çok zor görünmektedir. Empresyonistlerin, yeni konular ve yeni renk düzenlemeleri ararken karşılaştıkları renkli Japon baskı resimlerinden etkilenmişlerdir. Manet'nin çevresindeki sanatçılar, bu baskı resimlerin güzelliğini ilk gören ve onları büyük şevkle toplamaya başlayan kişiler arasındadır.²²

²¹ MoMA Learning, Modern Sanat Nedir?, https://www.moma.org/learn/moma_learning/themes/what-is-modern-art/, (10.07.2022).

²² Ernst Gombrich, a.g.e., s. 524-525.

Resim 1: Keisai Eisen, Oiran, Kâğıt Üzerine Tahta Baskı, 1820

Resim 2: Vincent van Gogh, The Courtesan (after Eisen), Tuval Üzerine Yağlı Boya, 100,7 x 60,7 cm, 1887, Van Gogh Müzesi, Amsterdam, Hollanda

Vincent Van Gogh (Hollanda 1853-Fransa 1890), Anvers’de yaşarken Japon tahta baskı sanatı ile tanışmıştır. Paris’te “Paris Illustré” dergisinin 1886 Mayıs ayı kapağında çıkan Keisai Eisen (Edo 1790–Edo 1848) tahta baskısından esinlenerek *The Courtesan* adlı resmi yapmıştır. Van Gogh bu tahta baskıyı büyütürken kopyalamıştır. Vincent van Gogh resim düzleminde parlak sarı bir arka plan ve renkli bir kimono deseni resmetmiştir. Diğer Japon tahta baskılardan esinlenerek çalışmasına bambu ve nilüferlerden oluşan manzara eklemiştir.²³

Sanat tarihçisi Hjørvardur Harvard Arnason (1909-1986), “History of Modern Art” isimli kitabında modern sanatın öncü akımlarını; **romantizm** (*on dokuzuncu yüzyılın başlarında, insan psikolojisinin ön planda tutulduğu, kişisel duygu ve doğallığın ifadesinin sanat ve edebiyatta kullanılması*)²⁴ ve **realizm** (*genellikle konuyu, yapaylık olmadan, spekülasyon ve doğüstü unsurlardan kaçınarak gerçeğe uygun bir şekilde temsil eden akımdır*)²⁵ akımı olduğunu söylemektedir.

İzlenimcilik (empresyonizm-impressionism), Claude Monet ve Parisli sanatçılar tarafından 1860’ların başlarında gelişmiştir. Açık havada resim yapma sürecinin 1813-17 civarında İngiltere’de John Constable tarafından doğayı gerçekçi

²³ Van Gogh Müzesi, <https://www.vangoghmuseum.nl/nl?page=2122&collection=451>, (15.09.2022).

²⁴ Tate, Romanticism, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/r/romanticism>, (20.10.2022).

²⁵ Wikipedia, Realism, [https://en.wikipedia.org/wiki/Realism_\(arts\)#cite_note-1](https://en.wikipedia.org/wiki/Realism_(arts)#cite_note-1), (20.10.2022).

bir şekilde resmetmesiyle izlenimcilik akımına öncülük ettiği düşünülmektedir. İzlenimciler bir stüdyoda resim yapmak yerine, “açık havada (*en plein air*)” çalışmalarını üretmişlerdir. Sanatçılar çalışmalarını hızlı bir şekilde çalışarak, güneş ışığının anlık ve geçici etkilerini yakalamışlardır. Bu ışık ve renk konusunda daha büyük bir farkındalık yaratmıştır.²⁶

20. yüzyılın başlarında; **fovizm** (les fauves-vaşhi hayvanlar) akımı, eleştirmen Louis Vauxcelles tarafından Henri Matisse ve André Derain’in 1905’te Paris’teki salon “*d’automne*” sergisinde bu terim kullanılmıştır. Derain ve Matisse’in sergilediği resimler Güney Fransa’daki Collioure’da birlikte çalışarak geçen bir yazın sonunda üretilmiş cesur ve doğal olmayan renkler (genellikle doğrudan tüpten) ile yapılmış eserlerdir.²⁷ **Ekspresyonizm**, “İngilizce “*ifade*” anlamındaki “*expression*” teriminden gelmektedir. *Ekspresyonist sanatçıların arayışları 20. yüzyıl sanatının özgürlüğünün önünü açmıştır. 1900-1935 yılları arasında etkin olan ekspresyonizmde bireyin, yani sanatçının duyguları merkezdedir.*”²⁸ **Kübizm**, sanatçılar Pablo Picasso ve Georges Braque tarafından 1907-08 civarında icat edilen devrim niteliğinde yeni bir yaklaşımdır. Konuların farklı görünüşlerini (genellikle nesnelere veya figürler) aynı resimde bir araya getirerek, geometrik formlar ve soyutlama ile oluşturulan eserlerdir.²⁹ **Fütürizm** (gelecekçilik), 1909’da İtalyan şair Filippo Tommaso Marinetti tarafından Milano’da kurulan avangard bir harekettir. Marinetti, hareketi ilk kez 5 Şubat 1909’da La gazetta dell’Emilia’da yayınladığı Fütürizm Manifestosu’nda başlatmıştır. Kısa süre sonra ressamlar Umberto Boccioni, Carlo Carrà, Giacomo Balla, Gino Severini ve besteci Luigi Russolo katılmıştır. Fütürizm çalışmalarında; dinamizm, hız, teknoloji, sanayi gibi konular işlenmiştir.³⁰

²⁶ Tate, Impressionism, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/i/impressionism>, (20.10.2022).

²⁷ Tate, Fauvism, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/f/fauvism>, (20.10.2022).

²⁸ Nimet Keser, a.g.e., s. 110.

²⁹ Tate, Cubism, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/c/cubism> (21.10.2022).

³⁰ Wikipedia, Futurism, <https://en.wikipedia.org/wiki/Futurism>, (21.10.2022).

3. POSTMODERN SANAT

Türk Dil Kurumu “*postmodernizm*” kelimesini; “*modernist arayışın canlılığını kaybetmesinden sonra, XX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan çeşitli üslup ve yönelişlerin*” adı olarak açıklamıştır.³¹ Adnan Turani, “*post-modernizm (İngilizce: post modernism)*” teriminin 1970’lerden sonra kullanılan bir sözcük olmasına rağmen kesin bir akımı veya anlayışı ifade etmediğini yazmaktadır.³²

Prof. Dr. Nimet Keser, “*postmodernist sanat*” ile ilgili şu bilgileri aktarmıştır:

Postmodernizm terimi, ilk kez 1917 yılında Rudolf Pannwitz tarafından *Avrupa Kültürünün Bunalımı* adlı kitabında kullanılmıştır. Daha sonra İspanyol asıllı edebiyatçı Federico de Oniz, modern ile ultra modern arasındaki geçiş dönemini; 1947 yılında ise Arnold Toynbee ulusal devlet anlayışından globalizme geçişi göstermek amacıyla kullanılmıştır. 1960’lı yıllarda ise geçmişin yüceltilmesi anlamında kullanılmıştır. Post-modernizm terimi yerine “geç-modern” terimi de kullanılmaktadır.

Toplumbilimci Anthony Giddens, “*Modernliğin Sonuçları*” kitabında **modernizm** ve **postmodernizm** arasındaki bağlantıyı aşağıda açıklamıştır:

Postmodernizm elbette modernizmin bir parçasıdır. Kelime anlamı olarak “modern sonrası” anlamına gelen postmodernizm; kelime anlamıyla sınırlı kalmayan, modernizme karşı bir eleştiri mahiyeti taşıyan bir kelimedir. Bir akım değildir. Postmodernizm; yiten, kaybolan değerleri taşıyan, standartlaşmış yaşam biçimlerine eleştirel bir bakıştır. İçerisinde çoğulculuk, eklektizm gibi özellikleri barındıran 1960 sonrasında ortaya çıkan fikir, ekonomi, sanat gibi birçok alanda modernizmden kopuşu ifade eden bir terimdir.³³

Dr. Hikmet Şahin “*Postmodern Sanat*” isimli makalesinde **postmodern** kavramını;

Modernizmin devamı niteliğindeki postmodernizm kavramı beraberinde sanata yeni kavram ve terimlerin girmesinin sağlamıştır.

³¹ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Postmodernizm, <https://sozluk.gov.tr/>, (16.09.2022).

³² Adnan Turani, a.g.e., s. 114.

³³ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998, s. 28.

Özellikle post takısının kullanılmasıyla ortaya çıkan ve genel olarak yanlış yorumlanabilen post-modernist kavram esasında modern sonrası anlamında kullanılmayıp (her ne kadar modern sonrası gelişmişse de) moderne kimi zaman tezat olarak ortaya çıkan ama genel olarak modern etkilerin de görüldüğü bir faaliyet alanı olduğu...³⁴

biçiminde yorumlamıştır.

Postmodernizm için kesin bir tanım yapmak zordur. Gülseli İnal da “*Türk Edebiyatında Gelenek ve Kopma*” isimli makalesinde; Sosyolog Zygmunt Bauman’ın bu konudaki görüşünü aktarır, “*postmodernizmi dile getirmek, anlatmak o kadar kolay değil, çünkü kolay dile gelir bir yanı yok, herkese göre değişen bir yapılaşma ve kayma, bünyeleşme*” gösterdiğine işaret etmektedir.³⁵

Farklı üsluplar ve kişisel anlatım biçimleri postmodern durumu oluşturmaktadır. Bu konuda Prof. Kemal İskender şöyle yazmaktadır:

İçinde yaşadığımız yüzyılda oldukça spekülâtif söylemlere maruz kalan, akademik konuların baş rolünü üstlenen postmodernizm, insan yaşamının ve sanatın odak merkezi haline gelmiştir. Postmodernizm, modernizmden sonra meydana gelen bir akımdır. Bu akım modernizmi temel alır ve ona karşı dursa bile, onun ayrılmaz bir parçasıdır. Eklektik anlayış içinde, çoğulculuğu kabul eden bir yapısından söz edebiliriz.³⁶

Bu konuya bağlı olarak “**çoğulculuk (plüralizm)**” kelimesinin tanımını incelersek; toplumsal hayatta, eşitlik ve özgürlüğün her türlü düşünce, eğilim ve gerçekliğin varlığını savunan bir görüştür.³⁷ “**Eklektisizm**” ise sanatta farklı dönem ve üsluplardan seçilmiş öğelerin yeni bir tasarım, ürün veya düşünce çizgisi yaratmak için yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir.³⁸ Nimet Keser’e göre, “*postmodernist sanatın eklektik bir karakteri vardır; modernizmi de içeren bütün dönem ve tarzların kabulü söz konusudur; bütün dönem ve tarzların elemanlarını birleştirmeye isteklilik söz konusudur.*”³⁹

Postmodernizm üzerine araştırmalar yapan felsefeci, sosyolog ve sanat

³⁴ Hikmet Şahin, “Postmodern Sanat”, *İdil Dergisi*, Ankara 2007, s. 106.

³⁵ Gülseli İnal, “Türk Edebiyatında Gelenek ve Kopma”, *Littcra Edebiyat Yazıları*, 3, 2007, s. 218.

³⁶ Kemal İskender, “Postmodernizm-bir Sunuş”, *Sanat Çevresi Dergisi*, 1993, s. 182.

³⁷ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Çoğulculuk, <https://sozluk.gov.tr/>, (16.09.2022).

³⁸ Wikipedia, Eklektisizm, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Eklektisizm>, (13.10.2022).

³⁹ Nimet Keser, a.g.e., s. 262.

tarihçileri bulunmaktadır. Bu kişilerden biri de Felsefeci Ömer Naci Soykan'dır. Soykan "*Türkiye'den Felsefe Manzaraları*" isimli kitabında "**postmodern belirtilere**" şu örnekleri vermektedir:

Postmodernizmin birçok belirtileri vardır. Ancak bunların biri veya birkaçı ya da hepsi bir arada bulunabilir. Bunların en önemlilerinden bir kaçını sıralayacak olursak; belirsizlik, parçalanma, kurallığın bozumu, ironi, benin yitimi, melezleşme, katılma, karnavallaşma, metinsellik, geleceğe dönüş (back to the future), her şey gider (everything goes).⁴⁰

Postmodernizmi etkileyen ve öncüleri olarak görülen radikal hareketler ve eğilimler, I. Dünya Savaşı sırasında ve özellikle sonrasında ortaya çıkmıştır. Hazır objelerin sanatta kullanımı ve kolaj tekniği ile birlikte kübizm, dada ve sürrealizm gibi avangard akımlar sanatın doğasını ve değerini sorgulamıştır. Modernizmin tanımı, Clement Greenberg'in "*Avant-Garde ve Kitsch*" adlı makalesinde ilk kez 1939'da yayınlanmıştır.⁴¹

Pop art ve minimalizm modernist hareketler olarak başlamıştır. Ancak daha sonra Thomas McEvilly "*Güzellik Hiçbir Yerde Değil: Sanat ve Tasarımda Etik Sorunlar*" isimli makalesinde, Amerikalı sanat eleştirmeni Dave Hickey ile aynı fikirde olduğunu, görsel sanatlardaki postmodernizmin 1962'de pop art ile başladığını, ancak postmodernizmin görsel sanatlarda baskın bir tutum haline gelmesinin yaklaşık yirmi yıl sürdüğünü açıklamaktadır. Edebiyat eleştirmeni Fredric Jameson, 1983'te yayınlanan "*Postmodern Kültür*" isimli makalesinde pop art hareketin postmodern olduğunu söylemiştir.⁴²

Doç. Dr. Metin Kuş, "*Postmodern Sanat ve Günümüz*" isimli makalesinde ilk postmodernist hareketi;

Postmodernist ilk hareket olan pop art, herkes tarafından anında tanınabilen sıradan tüketici ürünlerinden (hamburger, konserve çorba tenekeleri, sabun tozu paketleri, çizgi filmler) sanat yapmıştır. Pop art sanatçıları ve diğerleri, çalışmalarını kupalar, kâğıt çantalar ve t-shirtler üzerine basmak suretiyle sanatı demokratikleştirme girişimlerinde daha da ileri gittiler. Bu aynı zamanda, postmodernizmin, sanatın

⁴⁰ Ömer Naci Soykan, *Türkiye'den Felsefe Manzaraları*, Yapı-Kredi Yayınları, İstanbul 1993, s. 118.

⁴¹ Avant-garde and Kitsch, <http://www.sharecom.ca/greenberg/kitsch.html>, (16.09.2022).

⁴² Wikipedia, Postmodern Sanat, https://en.wikipedia.org/wiki/Postmodern_art, (12.09.2022).

özgünlüğünü ve otantikliğini yok etme arzusunu örnekleyen bir yöntem. Bu nedenle, postmodernist sanatçılar yeni kombinasyonlar ve pastişler oluşturmak için işleri karıştırarak - yeni unsurları geleneksel formlara enjekte ederek - tür ve stillerin karışımı ile farklı ifade olanakları araştırdılar. Sanatsal üretim açısından, sanat eserinin önceden belirlenmiş kurallara göre değil sanatçının kişisel tercihleri ve seçimleri doğrultusunda gerçekleşmiş olduğu görülür.⁴³

yaklaşımıyla değerlendirmiştir.

Postmodern sanatı etkileyen diğer modern hareketler ise; *dada* veya *dadaizm* 20. yüzyılın başlarında Birinci Dünya Savaşı'na tepki olarak gelişen sanat hareketidir. Kapitalist toplumun mantığını ve estetiğini reddeden, bunun yerine eserlerinde anti-burjuva protestolarını ifade eden sanatçılardan oluşmaktadır.⁴⁴ Dada hareketin en önemli temsilcisi Marcel Duchamp (Fransa 1887-1968)'dir. *Abstract expressionism* (soyut dışavurumculuk), 1940'larda New York'ta geliştirilen Amerikan resminde İkinci Dünya Savaşı sonrası bir sanat hareketidir. Önemli temsilcilerinden biri Jackson Pollock (ABD 1912-ABD 1956)'dur. Eleştirmen Clement Greenberg soyut dışavurumculuk ile ilgili şu bilgileri aktarmıştır; “*resimsel soyutlama, ressamların gerçek nesnelere temsiline yer vermeden kendilerini sadece renk ve şekillerle ifade ettikleri bir tür soyut sanattır.*” İlk Amerikan sanat akımı olarak kabul edilip, sanat dünyasının merkezinin Paris'ten New York'a kaymasında etkili olmuştur.⁴⁵

Performance art and happenings (performans sanatı), 1950-1960 yılları arasında, çok çeşitli ilgi alanlarına sahip sanatçılar çağdaş sanatın sınırlarını zorlamaya başladılar. Fransa'da Yves Klein ve New York'ta Carolee Schneemann, Yayoi Kusama, Charlotte Moorman ve Yoko Ono gibi sanatçılar performansa dayalı sanat eserlerinin öncüleridir. Asamblaj (**assemblage**), genellikle, alt tabakadan veya alt tabakadan çıkıntı yapan üç boyutlu elemanlardan oluşan, tanımlanmış bir alt tabaka üzerinde oluşturulan sanatsal bir biçim veya ortamdır. 1950'lerde ürettiği çalışmalar Robert Rauschenberg (Teksas 1925-Florida 2008)'in asamblaj için önemli

⁴³ Metin Kuş, “Postmodern Sanat ve Günümüz”, *İdil Dergisi*, Ankara 2009, 60, s. 1006-1007.

⁴⁴ Wikipedia, Dada, <https://en.wikipedia.org/wiki/Dada>, (18.10.2022).

⁴⁵ Wikipedia, Soyut Dışavurumculuk, https://tr.wikipedia.org/wiki/Soyut_d%C4%B1%C5%9Favurumculuk, (18.10.2022).

eserleridir. *Minimalizm*, 1960'ların başlarında soyut dışavurumcu yüzeylerin karmaşıklığını reddeden sanatta soyut bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Minimalizm kökleri sanatçılar Kazimir Malevich (Rus İmparatorluğu 1879-Sovyetler Birliği 1935) ve Piet Mondrian (Hollanda 1872-New York 1944)'ın aracılığıyla geometrik soyutlamaya dayanmaktadır.⁴⁶

Postmodern sanattaki hareketler ise; *kavramsal sanat* (**conceptual art**: eserde yer alan kavram veya fikirlerin geleneksel estetik, teknik ve maddi kaygılardan öncelikli olduğu sanattır), *fotomontaj* (**photomontage**: iki veya daha fazla fotoğrafı keserek, yapıştırarak, yeniden düzenleyerek ve üst üste getirerek yeni bir görüntü oluşturma süreci ve sonucudur), *brikolaj* (**bricolage**: mevcut olan çok çeşitli şeylerden, bir eserin inşası, yaratılması veya karma ortam, mixed media kullanılarak inşa edilen bir eserdir), *sahiplenme* (**appropriation**: temellük, önceden var olan nesnelerin, görüntülerin, onlara çok az veya hiç dönüşüm uygulanmadan kullanılmasıdır) gibi tekniklerdir.⁴⁷

⁴⁶ Wikipedia, Postmodern Sanat, a.g.e., (18.10.2022).

⁴⁷ Wikipedia, Postmodern Sanat, a.g.e., (12.09.2022).

4. BİR SANAT ESERİNİ YENİDEN ÜRETMENİN YOLLARI

4. 1. Taklit (Mimesis)

Türk Dil Kurumu, “*taklit*” kelimesini; “*belli bir örneğe benzemeye veya benzetmeye çalışma*” tanımını yapmaktadır.⁴⁸

Prof. Dr. Nimet Keser “*Sanat Sözlüğü*” kitabında *mimesis* kuramını ilk kullanan filozof ve kuram hakkında aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

...sanatın esasının taklit olduğunu savunan ilk filozof olan Platon (İÖ 427-347)'un eserlerinde ve felsefesinde, her şeyin aslının idealar dünyasında bulunduğu, bu dünyadakilerin hepsinin onun iyi ve kötü taklitleri olduğu esasına dayanır. Bu görüşe göre sanat, bize gerçekliği değil, sadece gerçekliğin bir görünüşünü verir. Dış dünyadaki nesnelere de idealar dünyasının birer taklididir. Dolayısıyla sanatçının yaptığı üçüncü elden bir taklittir. Yani sanat eseri taklidin taklididir. Bu nedenle sanat eseri kişiyi, gerçeliğe yaklaştırmak yerine ondan uzaklaştırır. Aristoteles (İÖ 384-322) ise insanda bir mimesis yeteneği bulunduğunu, sanatçının varlıkların özündeki ideali taklit ettiğini söylemiştir. Ona göre sanatçı, eksik bıraktığı şeyleri tamamlar. Baumgarten (1714-1762)'a göre de evrende madde ve ruh uyumlu bir şekilde birleşmiştir. Sanatçının amacı da bu uyumlu birleşimi taklit etmek olmalıdır.⁴⁹

İnsan, dünyaya geldiği andan itibaren gözlem yaparak, ebeveynlerini ve çevresini model olarak kılavuzunu oluşturmaktadır. Hayatı ve kendini keşfetmek için bu kılavuzdan yararlanarak yeni fikirler üretmektedir. Bu bağlamda resim sanatı da taklit ile başlamaktadır. Genç ressamlar ustalarının eserlerini gözlemleyerek ve teknik bilgilerini geliştirmek için eserleri taklit etmektedirler.

Doç. Dr. İsmail Tetikçi “*Resim Sanatında Kopya, Taklit ve Esinlenme*” isimli makalesinde doğayı taklit ile ilgili şu bilgilere yer vermiştir:

Resim sanatı tarihi ve insanlık tarihi birbiri ile eş zamanlıdır. Resim sanatının kaynağı başlangıçta sanatçı ve doğa iken, üzerine ilave edilen kültürel birikim ve ardından da sanatçının iç doğası bu kaynağa eklenmektedir. Doğayı taklitte başlayan resim sanatı, bir ustayı ya da bir

⁴⁸ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Taklit, <https://sozluk.gov.tr/>, (13.06.2022).

⁴⁹ Nimet Keser, a.g.e., s. 214.

öncekini taklitle devam etmekteydi. İnsanın çevresindeki seslerin, görüntülerin, eserlerin benzerini yapmasının farklı sebepleri vardır ve bunlardan biri, insanın doğayla olan mücadelesidir. Fischer'in "Bu /benzerini yapma/ sürecinin büyüğü bir yanı var. İnsanın doğa üzerinde üstünlük kurmasını sağlıyor" (Fischer 1995: 30) sözünden de anlaşıldığı gibi, doğaya karşı üstünlük kurmak ya da var olma çabası sanatın temel dinamiklerinden biridir.⁵⁰

Doç. Dr. Muhammet Tatar "*Resim Sanatında Parodi, Pastiş ve İntihal*" başlıklı makalesinde, Vasari'nin Rönesans döneminde yaşayan sanatçıların hayatını anlattığı kitabından aşağıdaki bilgileri aktarmıştır:

Rönesans'ta sanatçı, sanat üretirken yeteneği ölçüsünde desen, boyama ve kompozisyonlarının mükemmelliği ile önem kazanırdı. Fakat burada önemli olan ortaya çıkan eserin güzelliği idi. Sanatçının başladığı işi tamamlayamadan ölmesi bile önemli değildi. Çünkü eser kendisinden sonra başka bir sanatçı tarafından tamamlanırdı ve sanatçının eseri olarak anılırdı. Vasari'nin aktardıklarına bakılırsa, Giovanni Bellini'nin Dürer'in ve Tiziano'nun Giorgione'nin üslubunu ayırt edilemez şekilde taklit etmesi ya da Bellini'nin yarım kalan çalışmasını tamamlamasının, Michelangelo'nun Martin Schongauer'in bir gravürünü mükemmel bir şekilde kopya etmesinin ona ün kazandırması günümüz sanatı için oldukça yadırganıcı ya da kabul edilemezken Rönesans sanatı için bu durumlar oldukça olağandı.⁵¹

Philostratus, (*Roma imparatorluğu döneminde yaşamış olan dört Yunan filozofun adıdır.*) taklidi ikinci plana atarak hayal gücü ve yaratma ilkesini savunmuşlardır. Hayal gücünün taklitten daha kuvvetli olduğunu savunmuşlardır. Eski Yunan tanrılarının heykellerini yapan heykeltıraşların, tanrıların tasvirini yaparken, hayal gücünü kullanmışlardır. Alman filozof *Georg Wilhelm Friedrich Hegel* (Almanya 1770-Almanya 1831), tabiat güzelliğini sanat güzelliğinden üstün tutmaktadır. Filozof *Friedrich Wilhelm Joseph Schelling* (Almanya 1775-İsviçre 1854), sanatı tabiatın taklidi olarak görmemektedir.⁵²

⁵⁰ İsmail Tetikçi, Resim Sanatında Kopya, Taklit ve Esinlenme, *İdil Dergisi*, Ankara 2017, Cilt 6, Sayı 36, s. 2275.

⁵¹ Muhammet Tatar, "Resim Sanatında Parodi, Pastiş ve İntihal", *Sanat-Tasarım Dergisi*, Sayı 8, 2017, s. 8; Giorgio Vasari, *Sanatçıların Hayat Hikayeleri*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2016.

⁵² Wikipedia, Mimesis, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mimesis>, (22.10.2022).

4. 2. Kopya Etmek (Eğitim Amaçlı)

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “kopya” kelimesini “Bir sanat eserinin veya yazılı bir metnin taklidi, asıl karşıtı” olarak açıklamıştır.⁵³ Keser’e göre “kopya” kelimesi; “Kasıtlı olarak orijinal bir sanat eserinin taklidini, aynısını, aynı malzemeleri kullanarak yeniden üretme. Bir kopya, genellikle aldatmaktan çok bir eserin aynısını ya da daha iyisini yapma çabasından kaynaklanır.”⁵⁴

Prof. Dr. Kemal İskender, “Türkiye’de Sanat” dergisinde yer alan yazısında “kopya”nın “Bir şeyi mümkün olduğunca aslına uygun olarak yeniden üretmek.” tanımını yapmıştır. Kopya yapan kişinin resim sanatına hiçbir kişisel ya da üslupsal katkısı bulunmamaktadır. Kopya, sanatçıların mesleğin inceliklerini öğrenmek için kendilerinden önceki ustaların tekniklerini, biçim anlayışlarını incelemek ve öğrenmek amacıyla her çağda yaptıkları bir uygulamadır.⁵⁵

Resim 3: Masaccio, Tribute Money (Haraç Parası), Fresk, 247 cm x 597 cm, 1425, Brancacci Şapeli, Floransa

Sanat tarihçisi Helen Gardner, “Tribute Money” isimli freskin Floransa’daki Santa Maria del Carmine Bazilikasının Brancacci Şapeli’nde yer aldığını ve İtalyan Erken Rönesans ressamı Masaccio (San Giovanni Valdarno 1401-Roma 1428)’nin 1425 yılında tamamladığı fresk çalışmasıdır. Masaccio’nun en önemli eseri olarak kabul edilmektedir. Rönesans sanatının gelişiminde önemli yapıtlardan birisidir.

⁵³ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Kopya, <https://sozluk.gov.tr/>, (23.10.2022).

⁵⁴ Nimet Keser, a.g.e., s. 188.

⁵⁵ Kemal İskender, “Türk Resminde Kopya/cılık ve Taklit/çilik Tartışmaları Üzerine I”, *Türkiye’de Sanat Plastik Sanatlar Dergisi*, 1994, Sayı, 16, s. 53.

Fresk, Matta İncili'nde İsa'nın, tapınak vergisini ödemek için Aziz Petrus'u bir balığın ağzında madeni para bulmaya yönlendirdiği bir sahneyi anlatmaktadır.⁵⁶

Resim 4: Vergi Tahsildarı ile Peter

Resim 5: Michelangelo, Masaccio'dan Sonra Erkek Figürü, Kol Çalışmaları (rekto), Kırmızı Tebeşir, Tükenmez Kalem Kahverengi Mürekkep, 31, 7 x 19, 7 cm, 1492-93, Staatliche Gaphische Sammlung, Münih

Michelangelo (Caprese 1475-Roma 1564)'nin resim 5'de yer alan çizimi, Masaccio'nun "*Tribute Money (Haraç Parası)*" isimli freskteki figürün eskizini yapmıştır. Michelangelo kumaş dokusunun tekniğini öğrenmek için kopyasını yapmıştır. Michelangelo Floransalı ustalar; 1492 yılında Giotto ve Masaccio'nun eserlerinden küçük değişikliklerle figürleri kopyaladığı çizim serisi yapmıştır.⁵⁷ Michelangelo, usta ressamlardan yeni teknik bilgiler öğrenmek için fresk ve resimlerdeki figürlerin eskizlerini yaparak resim tekniğini geliştirmiştir.

Yazar Alexandra Grömling, "*Michelangelo Buonarrati Hayatı ve Eserleri*" isimli kitabında Michelangelo'nun usta ressamların eserleri öğrenmek için kopya etmesiyle ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

Genç Michelangelo Buonarroti burada (Floransa) eski ustaların eserlerini inceler, Masaccio'nun ve Giotto'nun freskleri üzerinde

⁵⁶ Wikipedia, Masaccio, [https://en.wikipedia.org/wiki/The_Tribute_Money_\(Masaccio\)#cite_note-2](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Tribute_Money_(Masaccio)#cite_note-2), (24.10.2022).

⁵⁷ Web Gallery Art, Michelangelo, https://www.wga.hu/html_m/m/michelan/4drawing/01/02early.html, (24.10.2022).

çalışmalar yapar. Arno ırmağının kıyısındaki kentte gezerken rastladığı eserleri kopya eder. Bu, yeni yetişmekte olan bir sanatçı açısından en önemli alıştırmalardan biridir.⁵⁸

4. 3. Gelenek

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “*gelenek*” kelimesini; “*Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane, tradisyon.*”⁵⁹ olarak açıklamıştır. Adnan Turani, “*Sanat Terimleri Sözlüğü*” isimli kitabında “*geleneksel sanat*” tanımını; “*Akademik sanat, belli kurallara göre yapılmış eser.*” diyerek ifade etmiştir.⁶⁰

Resim 6: Antonio del Pollaiuolo, Tobias ve Melek, Ahşap Üzerine Yağlı Boya 118 x 187 cm,1460, Sabauda Galerisi, İtalya

Resim 7: Andrea del Verrocchio, Tobias ve Melek, Ahşap Üzerine Tempera, 66 x 83,6 cm 1470-1480, Ulusal Galerisi, Londra

Resim 6'da yer alan yapıt Antonio del Pollaiuolo (Floransa 1429-Roma 1498)'nun 1460 yılında Orsanmichele Kilisesi için yaptığı eserdir. Aynı kilisede ressam Andrea del Verrocchio (Floransa 1435-Venedik 1488)'nun da “*İsa ve Aziz Tomas*” isimli heykeli bulunmaktadır. Andrea del Verrocchio ve Hezârfen Leonardo da Vinci (İtalya 1452-Fransa 1519), Antonio del Pollaiuolo'nun “*Tobias ve Melek*”

⁵⁸ Alexandra Grömling, *Michelangelo Buonarrati Hayatı ve Eserleri*, Litaratür Yayıncılık, İtalya 2005.

⁵⁹ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, *Gelenek*, <https://sozluk.gov.tr/>, (13.06.2022).

⁶⁰ Adnan Turani, a.g.e., s. 46.

isimli eserini kilisede görmüşlerdir. Bu eserden ilham alarak usta ressam Pollaiuolo'nun eserindeki geleneği devam ettirmişlerdir. Bu bağlamda, birkaç yıl sonra Verrocchio'nun atölyesinde “*Tobias ve Melek*” çalışması yeniden yorumlanmıştır. Leonardo da Vinci, ustası Verrocchio ile beraber, “*Tobias ve Melek*” isimli eseri üzerinde çalışmışlardır. Leonardo, resimdeki Bolonez terrier cinsi köpeği ve Tobias'ın elindeki balığı resmetmiştir. Resim 6 yer alan eser daha durağan iken resim 7'de yer alan figürler daha fazla hareket duygusu vermektedir. Resim 7'de yer alan eserde usta-çırak işbirliğinin gücünü görmekteyiz.⁶¹

Amerikalı gazeteci ve biyografi yazarı Walter Isaacson, “*Leonardo di Vinci*” isimli kitabında Andrea del Verrocchio ve Antonio del Pollaiuolo “*Tobias ve Melek*” isimli eserleri hakkında;

Verrocchio'nun atölyesinden çıkan versiyon, Pollaiuolo'nunkiyle bire bir aynı öğeleri içerir: çimenlik ve ağaçlıkların eşlik ettiği kıvrımlı bir nehir manzarasının önünde el ele yürüyen Tobias ve Melek, yanibaşlarında koşturan Bolonez terrier, Tobias'ın elinde tuttuğu bir çubuğa ipe bağlı bir sazan balığı ve balığın teneke bir kutu içindeki bağırsaklarını tutan İsrafil. Bununla birlikte, Leonardo'nun neler öğrendiğini gözler önüne sermesi açısından yarattığı etki ve detaylarıyla temelde bambaşka bir resimdir.⁶²

bilgilere yer verilmiştir.

Doç. Dr. İsmail Tetikçi'ye göre; “*Resim sanatında özellikle eğitim aşamasında ya da usta yanında öğrenme sürecinde mutlaka yapılan kopyalar ve esinlenmeler söz konusudur. Aynı kopya etme biçimi ustaların kendilerinden önce veya çağdaşı ustalardan öğrenmek için yaptıkları kopyalarda bulunmaktadır.*”

⁶¹ Walter Isaacson, *Leonardo da Vinci*, Domingo, İstanbul 2020, s. 50-52.

⁶² Walter Isaacson, a.g.e., s. 50.

Resim 8: Jean-Léon Gérôme, Tanagra, Mermer, 154,7 cm, 1890, Orsay Müzesi, Paris

Resim 9: Osman Hamdi Bey, Mihrap, 210 x 108 cm, 1901

Osman Hamdi Bey (İstanbul 1842-İstanbul 1910) Paris’de yaşadığı 12 yıl boyunca hukuk öğrenimini sürdürürken o dönemin ünlü ressamlarından olan Jean-Léon Gérôme (Fransa 1824-Fransa 1904) ve Gustave Boulanger (Fransa 1824-Fransa 1888)’in atölyesinde çıraklık yaparak resim eğitimi almıştır. Ressam ve heykeltıraş Gérôme’nin “*Tanagra*” isimli heykelinde oturan kadın figürün duruşu ile Osman Hamdi Bey’in “*Mihrap*” isimli eserindeki kadın figürün duruşu benzerlik göstermektedir. Osman Hamdi Bey ustası Gérôme’dan aldığı eğitimin etkisi ile ustasından öğrendiği bilgileri kendi eserinde yorumlamıştır. Ressam Burhan Kum Evrensel Kültür isimli sitede yer alan yazısında belirttiği gibi; “*Resimdeki kadının pozunu, Jean-Léon Gérôme’un Tanagra isimli heykelinin pozuna benzediğinden Osman Hamdi’nin Mihrap’ı yaparken Tanagra’dan esinlendiği düşünülmektedir.*”⁶³

4. 4. Esinlenmek

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “*esinlenmek*” kelimesini; “*Bir şeyden ilham almak, içine doğmak, mülhem olmak.*” biçiminde açıklamıştır.⁶⁴ Adnan Turani, “*Sanat Terimleri Sözlüğü*” isimli kitabında “*esin*” kelimesinin Osmalica ilham, İngilizce inspiration anlamına geldiğini yazmıştır. Sözlerine devam ederek “*esin*” kelimesini şu şekilde tanımlamıştır: “*Bir sanatçının aldığı izlenimlerle kafasında*

⁶³ Burhan Kum, “Osman Hamdi Bey’in Kayıp Tablosu: İktidarın Yaratılışı’ı”, <https://web.archive.org/web/20161110050725/http://evrenselkultur.com/2015/05/osman-hamdi-beyin-kayip-tablosu-iktidarın-yaratılışı/>, (22.09.2022).

⁶⁴ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Alıntı, <https://sozluk.gov.tr/>, (18.09.2022).

birden doğan son derece ilginç kişisel görüş. Bütün sanat eserlerinin sentezinde bu duyuş mevcuttur. Bir sanat eserinin bünyesindeki ölmezlik ruhu bu esinden doğar.”⁶⁵

Resim 10: Herculeum'dan Herkül Telephus Fresk, MÖ 1. Yüzyıl, Ulusal Arkeoloji Müzesi, İtalya, Napoli

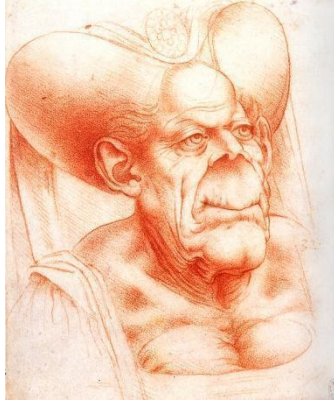
Resim 11: Jean-Auguste Dominique Ingres, Madam Moitessier, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 92,1 x 120 cm, 1856, Ulusal Galeri, Londra

“*Madame Moitessier*” isimli eser Jean-Auguste-Dominique Ingres (Fransa 1780 - Fransa 1867), tarafından 1844’te başlayıp ve 1856’da tamamladığı Marie-Clotilde-Inès Moitessier’in portresidir. Madame Moitessier’i otururken gösteren portre, Londra’daki *National Gallery (Ulusal Galeri)* koleksiyonunda yer almaktadır. Ingres, Madame Moitessier’i resmederken geçmişin sanatından ilham almıştır. Ingres 1814’te Napoli’ye seyahat etmiştir. “*Herculeum’daki Herkül ve Telephus*”un freskinde yer alan kadın figürün, yanağına dokunduğu bu pozu görmüş olabileceği ve gravürler aracılığı ile aşına olduğu düşünülmektedir.⁶⁶ Küratör Chris Riopelle, Ingres’in “*Madame Moitessier*” isimli eserini yaparken Antik Çağ sanatından ve rönesans döneminden esinlendiğini söylemiştir.⁶⁷

⁶⁵ Adnan Turani, a.g.e., s. 39-40.

⁶⁶ Wikipedia, Madam Moitessier’in Portresi, https://en.wikipedia.org/wiki/Portrait_of_Madam_Moitessier#cite_note-9, (20.09.2022).

⁶⁷ National Galeri, Ingres’in Madam Moitessier, <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/jean-auguste-dominique-ingres-madame-moitessier>, (20.09.2022).

Resim 12: Leonardo da Vinci Atölyesinden, Grotesk, Kâğıt Üzerine Kırmızı Tebeşir, 17,2 x 14,3 cm, 1480-1510 Windsor Kalesi, Kraliyet Kütüphanesi

Resim 13: Quentin Matsys, Grotesk Yaşlı Kadın, Meşe Panel Üzerine Yağlı Boya, 64,2 x 45,5 cm, 1513, Ulusal Galeri, Londra

Resim 12’de yer alan çizim, Leonardo’nun Sforza sarayında yaptığı “**visi mostruosi (korkunç yüzler)**” adını verdiği seriden bir çalışmadır. Bu çizimler günümüzde Leonardo’nun **grotesk** (*Grotesk, varlıkların absürt (sıra dışı) özelliklerle yeniden tasviri ile dünyaya ait olmayan bir olgu haline getirme sanatıdır.*)⁶⁸ çizimleri olarak bilinmektedir. Bu çizimlerin özelliği abartılı, çirkin, ürkütücü ve gülünç görünmesidir. Yüz hatları bir insana ait gibi görünse de detaylı incelendiğinde başka canlılara da benzemektedir. Walter Isaacson resim 12’de yer alan grotesk çizim hakkında aşağıdaki bilgileri aktarmıştır:

Bu satirik çizimler, Leonardo’nun alegorik çizimleri gibi, muhtemelen anlattığı öykülere, nüktelere ve saraydaki gösterilere eşlik ediyordu. Orijinal çizimlerin en az iki düzinesi günümüze kalmıştır. Ayrıca atölyesindeki öğrenciler tarafından çizilmiş birçok kopyaları bulunur. On yedinci yüzyılda yaşamış Bohemyalı oymacı Wenceslaus Hollar ve on dokuzuncu yüzyılda yaşamış Britanyalı illustrator John Tenniel başta olmak üzere, ilerleyen dönemlerde yaşayan sanatçılar tarafından yeniden üretilmiş ya da taklit edilmiştir. Tenniel, Alice Harikalar Diyarındaki Çirkin Düşes ve başka karakterler için bu çizimleri model almıştır.⁶⁹

⁶⁸ Wikipedia, Grotesk, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Grotesk>, (22.09.2022).

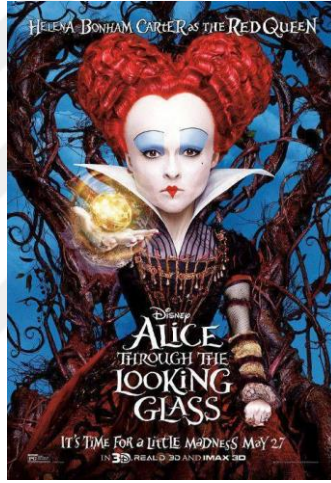
⁶⁹ Walter Isaacson, a.g.e., s. 120.

Resim 14: Wenceslaus Hollar, Tunus Kralı ve Kraliçesi, 7 x 13 cm, Wenceslas Hollar Dijital Koleksiyonu

Resim 15: John Tenniel, Alice Harikalar Diyarı, İllüstrasyon, 1865

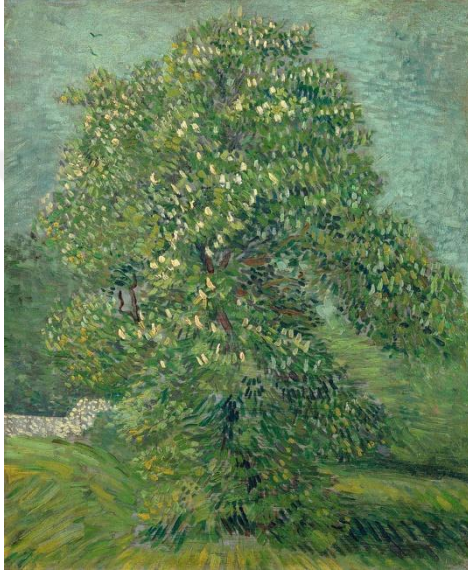
Resim 16: Lewis Carroll ve Tim Burton, Alice Harikalar Diyarı Film Afişi, Kırmızı Kraliçe, 2010

Leonardo da Vinci'nin atölyesinden çıkan **grotesk** çizim, Quentin Matsys, Wenceslaus Hollar gibi ressamı etkilemiştir. John Tenniel'in "*Alice Harikalar Diyarı*" romanı için çizdiği illüstrasyonda bu ressamın çizimlerinden ilham aldığı düşünülmektedir. Günümüze geldikçe film yönetmeni Tim Burton (ABD 1958)'nin önemli filmlerinden biri olan "*Alice Harikalar Diyarı (2010)*" film afişinde yer alan "*Kırmızı Kraliçe*" ile resim 12'deki çizimin saçındaki kalp formu benzerlik göstermektedir. 15. yüzyılda Leonardo da Vinci'nin atölyesinde çizilen eskiz 21. yüzyılda çekilmiş bir filmin karakterine esin kaynağı olmuştur.

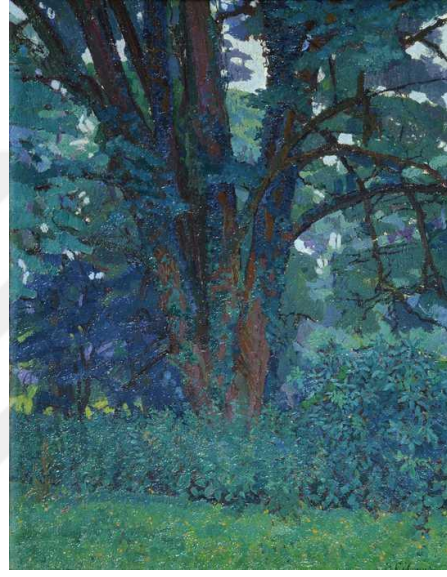
4. 5. Etkilenmek

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, resmi web sitesinde "*etki*" kelimesini, "*Bir*

kimse veya nesnenin başka bir kişi veya şey üzerindeki gücü, tesir.” olarak açıklanmıştır. “*Etkilenmek*” kelimesini, “*etkiye uğramak, müteessir olmak*” biçiminde açıklamıştır.⁷⁰ Esinlenmek ve etkilenmek arasındaki farktan bahsetmek gerekirse; **esinlenmek** sanatçının bilinçli olarak bir eserden veya bir nesneden ilham almasıdır. **Etkilenmek** ise bir eserin tesirinde kalarak daha güçlü duygular hissetmektir.

Resim 17: Vincent van Gogh, Horse Chestnut Tree in Blossom, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 58, 8 x 46, 5 cm, 1887, The Van Gogh Museum, Amsterdam, Hollanda

Resim 18: Harold Gilman, In Gloucestershire, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1916, Leeds Museums and Galleries, İngiltere

Vincent van Gogh (Hollanda 1853-Fransa 1890), 20 yaşında İngiltere’ye gitmiştir. İngiltere’de sanat simsarı olarak çalışmıştır. İşvereni tarafından iş için Londra’ya transfer edilmiştir. İngiltere’de üç yıl yaşamıştır. İngiltere’nin sokakları, köprüleri ve doğasından ilham almıştır. İngiltere’de geçirdiği zamandan dört yıl sonra resim yapmaya başlamıştır. Bu tecrübe sanatını etkilemiştir. Birçok İngiliz sanatçı Van Gogh’un resimlerinden etkilenmiştir. Ressam *Harold Gilman* (İngiltere 1876-İngiltere 1919), Vincent van Gogh’un eserlerinden etkilenen sanatçılardan birisidir. Gilman, Van Gogh’un eserindeki cesur renkleri ve güçlü fırça darbelerinden etkilenmiş ve kendi üslubu ile resim 18’de yer alan çalışmasını yorumlamıştır. Sanatçı Gilman “*In Gloucestershire*” isimli eserindeki fırça darbelerini Van

⁷⁰ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Etki, Etkilenmek, <https://sozluk.gov.tr/>, (23.10.2022).

Gogh'un "At Kestanesi Ağacı Çiçeği" isimli eserindeki fırça darbelerinden etkilenerak çalışmasını yorumlamıştır.⁷¹

4. 6. İntihal

İntihal, kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir. Türk Dil Kurumu Sözlüklerine göre intihal; "aşırma" anlamına gelmektedir. TDK'nın tanımına göre aşırma; "Başkalarının yazılarından bölümler, dizeler alıp kendisininmiş gibi gösterme veya başkalarının konularını benimseyip değişik bir biçimde anlatma, intihal." anlamına gelmektedir.⁷²

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu 8/1'de yer alan eser sahibi ile ilgili şu madde yer almaktadır: "Bir eserin sahibi, onu meydana getirendir. Bir işlenmenin ve derlemenin sahibi, asıl eser sahibinin hakları mahfuz kalmak şartıyla onu işleyendir."⁷³

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu 11/1'de eser sahibinin adı belirtilen eserleri ile ilgili olarak şu maddeye yer verilmiştir: "Yayımlanmış eser nüshalarında veya bir güzel sanat eserinin aslında, o eserin sahibi olarak adını veya bunun yerine tanınmış müstear adını kullanan kimse, aksi sabit oluncaya kadar o eserin sahibi sayılır."⁷⁴

4. 7. Espri Kopyası

Resim tarihine bakıldığında Vincent van Gogh, Pablo Picasso ve Francis Bacon gibi modern sanatçılar daha önce resmedilmiş eserlerden esinlenerek "espri kopyası" türünde çalışmalar üretmişlerdir.

Prof. Kemal İskender *Türkiye'de Sanat* dergisinde yer alan yazısında, "espri kopyası" kavramı hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

..."kopya" sözcüğünü içermesine karşın "espri kopya"nın, örnek alınan kaynağa görsel bir gönderme yapmak, yani kaynağını açıklamak dışında kopya ile hiçbir ilgisi yoktur. Kopyadan farklı olarak espri kopyası

⁷¹ Tate, Vincent van Gogh'un Britanya'daki Zamanı Hakkında Bilinmesi Gereken Yedi Şey, <https://www.tate.org.uk/art/artists/vincent-van-gogh-1182/seven-things-know-about-van-goghs-time-britain>, (25.10.2022).

⁷² Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Aşırma, <https://sozluk.gov.tr/>, (22.10.2022).

^{73 74} Mevzuat Bilgi Sistemi, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.5846.pdf>, (22.10.2022)

ya da "...'nın ardından" amaç; geçmiş örnekleri saygıyla anmak ya da bunları yeni bir çağa ve anlayışa uyarlamak, sanatsal biçimin değişmeyen evrenselliğini vurgulamak, sanatsal geçmişle alay etmektir.⁷⁵

Doç. Dr. Binnaz Koca ve Doç. Dr. Yeliz Selvi "*Modernizm ve Postmodernizm Sürecinde Bir Alıntılama Biçimi Olarak Temellük*" isimli makalelerinde "*kopya ve espri kopya*" arasındaki farkı:

Kopya, ünlü bir sanatçıya ait bir yapıtın bir başkasınca üretilen tıpkısıdır. Tüm sanatlarda görülür. Çalışma-alıştırma ya da kazanç amacıyla yapılır. Sanatta kopya, antikiteden beri görülür. Örneğin, bugün klasik Yunan heykelinin hemen hemen tüm ürünleri ancak Roma dönemi kopyaları sayesinde bilinebilmektedir (Sözen, 1994, s. 136). Espri kopya ise, bir sanat yapıtının başka bir sanat akımının ilkeleri doğrultusunda yeniden üretilmesi ya da çok bilinen bir yapıtı kopyalayan sanatçının kendi bakış açısıyla yeniden yapılması anlamına gelmektedir. Yeniden üretilen yapıt röprodüksiyon değil, yeni bir sanat eseri olarak değerlendirilir. İsmindeki espri kelimesi, komiklik, alay, hafife alma anlamlarını karşılamamaktadır. Sanatçının yorumuna ve oluşturduğu bakışa verilen isimdir.⁷⁶

bu cümleler ile ifade etmişlerdir.

Yrd. Doç. Dr. Emine Halıçınarlı ve Prof. Dr. Arzu Uysal "*Üsluplaşma Yolunda Kopyanın Kullanımı-Egon Schiele ve Van Gogh*" isimli makalede sanatın tarihsel sürecinde kopya ve espri kopya hakkında şu bilgilere yer vermişlerdir:

Geçmişten gelen mirasın bir sonraki kuşaklara model oluşturduğu sanat tarihinde süreklilik teşkil eden bir konudur. Kopya, taklit ve espri kopyasının işlev ve nitelik farklarını konu aldığı bir yazısında Kemal İskender (1994), sanat tarihinin; birbirinden türeyen ya da çok sayıda benzer yanları bulunan yapıt, üslup ve dönemlerden oluştuğunu, kaynağını doğadan ve sanatın kendisinden aldığını söylemektedir. E. H. Gombrich'in "Sanat ve Yanılsama" adlı kitabından hareketle, sanatın doğa kaynaklı olduğu kadar, kendi öncesinde gerçekleştirilmiş görme biçimi, ön şema ve modelleri doğrultusunda ilerlediği görüşünde olduğunu ifade eder. Aynı zamanda, batı sanatı tarihinin, usta-çırak, atölye,

⁷⁵ Kemal İskender, a.g.e., s. 53.

⁷⁶ Binnaz Koca ve Yeliz Selvi, "Modernizm ve Postmodernizm Sürecinde Bir Alıntılama Biçimi Olarak Temellük", *Dergi Park*, 2017, Sayı 18, s. 33.

akademik kurumların sanatçı yetiştirme işlerinde yaratıcılığın olduğu kadar taklit, öykünme, uyarılma, etkilenme üzerine kurulan bir geleneğin de öyküsü olduğunu vurgular.⁷⁷

Halıçınarlı ve Uysal'a göre, geçmişte yapılmış başyapıtların, sanatçının üslubunu yaratırken yaratıcılığını nasıl beslediği hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

Önemli örneklerle karşı karşıya gelmek ve onlarla ilişki kurmakla sanatçının kişiliğinin güçleneceği düşünülmektedir. Degas'ın da dediği gibi "kendi kendine meydana gelmez" (Coignard, 1995, s. 30). "La Jiaconda" kopyasıyla hayatı tamamen değişen Duchamp acaba bu örneklerle karşılaşmasaydı da, sanat tarihinde aynı yeri alabilecek miydi? Ya da Picasso'nun kübist dönemi sırasında ustalara bakıp resimlerini prizmalara ayırıp resmetmeye başlamasaydı kübist dönemi oluşacak mıydı? Coignard, geçmiş sanatsal deneyimlerin daha sonra kullanımı ile ilgili olarak şöyle demektedir: Bu reformlar ne kadar karmaşık ve ironik olsalar da çağdaş sanat bundan söz etmekten geri kalmamaktadır. Bugün içinde bulunduğumuz imaj kalabalığı sanatla ilgili görüşümüzü değiştirirse de, geçmiş sanatsal deneyimlerin toplamının, büyük sanatçıların bize devrettiği dünya görüşünün, bu mirası kullanım şekli ne olursa olsun bize her türlü yaratıcılık için verimli bir toprak bıraktığı da bir gerçektir.⁷⁸

4. 7. 1. Espri Kopyası Çalışmaların Karşılaştırılması

Kemal İskender'e göre; Rönesans döneminden günümüze, pek çok sanatçı kopya yaparken model aldığı yapıtı olduğu gibi aktarmakla yetinmeyerek orijinal yapının çeşitli ayrıntılarını değiştirme gereği duymuştur. "Espri kopyası" türünde ise; *"Espri kopyası ya da "...'nın ardından" denen bu türde, bu anlamdaki çalışmalardan türeyen ve örnek olarak alınan yapının bir başka üslupsal yaklaşımla oluşturulmuş serbest bir yorumudur."*⁷⁹

4. 7. 1. 1. Vincent van Gogh (Hollanda 1853-Fransa 1890)

⁷⁷ Emine Halıçınarlı ve Arzu Uysal, a.g.e.

⁷⁸ Emine Halıçınarlı ve Arzu Uysal, a.g.e

⁷⁹ Kemal İskender, a.g.e., s. 53.

Vincent van Gogh, 1853 yılında Hollanda da doğmuştur. Sanatçı Fransa, Belçika ve İngiltere'ye seyahat etmiştir. Londra'da yaşarken galerilerde gördüğü sanat eserlerinden ilham almıştır. Vincent van Gogh'un kardeşi Theo, bir sanat galerisinde çalışmıştır ve Vincent van Gogh'u birçok sanat eseriyle tanıştırmıştır.⁸⁰

Vincent van Gogh (Hollanda 1853–Fransa 1890), kardeşi Theo'ya yazdığı mektuplarda Delacroix'den esinlenerek yaptığı “*Pieta*” isimli çalışmasını nasıl yorumladığını:

Şu anda her şeyden önce hasta olduğum için, kendi zevkim için kendimi teselli edecek bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Delacroix veya Millet'in litografi çalışmalarını ya da onlardan sonrasını konu olarak önüme koyuyorum. Sonra üzerinde doğaçlama yapıyorum ama ben olduğum için, tamamen değil elbette, ama resimlerinin anılarını arıyorum–ama doğru değilse de aynı duyguda olan anı, renklerin belirsiz uyumunu–bu benim kendi yorumumdur.⁸¹

bu kelimeler ile ifade etmiştir.

Resim 19: Rembrandt, Lazarus'un Yükselişi, Panel Üzerine Yağlı Boya, 81,5 x 96,2 cm, 1630, Los Angeles County Sanat Müzesi ABD

Resim 20: Vincent van Gogh, Lazarus'un Rembrandt'tan Sonra Yükselişi, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 35, 5 x 49,5 cm, 1890 Vincent van Gogh Müzesi, Hollanda

Vincent van Gogh, kendisi için modern sanatın “**panteon**”unu (*eski Yunanlıların ve Romalıların bütün tanrularına ayırdıkları en büyük tapınaklarına*

⁸⁰ Tate, Who is Vincent van Gogh?, <https://www.tate.org.uk/kids/explore/who-is/who-vincent-van-gogh>, (25.10.2022).

⁸¹ Van Gogh Letters, <https://vangoghletters.org/vg/letters/let801/letter.html>, (24.09.2022).

verdikleri ad)⁸² temsil eden Millet, Delacroix, Gustave Doré, Johannes Vermeer ve Rembrandt gibi sanatçıların yapıtlarının yağlı boya espri kopyalarını yapmıştır. Vincent çalışmalarını kendine özgü boya renkleri ve fırça darbeleri yeniden yorumlamıştır. Böylece, Rembrandt'ın *The Raising of Lazarus* isimli eserine atıfta bulunarak yeniden yorumlamıştır. Rembrandt eserlerinde **chiaroscuro** (*açık ve koyu arasındaki güçlü kontrastların kullanılmasıdır*)⁸³ tekniğini kullanmıştır. Dini bir temayı temsil etmek için kullandığı ışık, karanlığı dağıtmak için İsa figüründe yoğunlaşmıştır. Böylece İsa'nın ölü bir adamı diriltmesi mucizesini tasvir etmektedir.⁸⁴

Vincent van Gogh, resim 20'de yer alan eserinde, resim 19'daki yapıtın Barok Dönemi'ne özgü açık-koyu değerlerini yansıtmamıştır. Vincent van Gogh kompozisyonunda ışığı eşit olarak dağıtmıştır. Sanatçı, karanlık bir mezar yerine arka planda gün doğumunda bir buğday tarlasını boyayarak sahnenin etkisini kendi üslubu ile yeniden yorumlamıştır. Resim 20'deki eserde impasto tekniğini kullanmıştır. İmpasto tekniği, *“Karışım anlamına gelen İtalyanca bir kelimedir. Boyanın tuval veya panel düzlemine kalın bir şekilde sürüldüğü, böylece fırça darbeleri veya spatula izlerinin görülebildiği bir boyama tekniğini tanımlamak için kullanılmaktadır.”*⁸⁵ Vincent van Gogh çalışmalarında boyanın fiziksel dokusunu ve fırça darbelerini ön plana çıkarmıştır.

“*Sanatın Öyküsü*” kitabında, Van Gogh'un, bir mektubunda, çok sevdiği bir arkadaşının portresini yapmaya nasıl başladığını, renk seçimlerini ve çalışma süreci hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

Bir portrenin, geleneksel olarak yakalaması beklenen benzerlik, onun için sadece ilk evredir. Van Gogh, “doğru” portreyi çizdikten sonra, renkleri ve ortamı değiştirmeye başlamıştır: “Saçların açık rengini abartıyorum, portakal, krom sarısı, limon rengini seçiyorum ve başın arkasına, odanın sıradan duvarı yerine Sonsuzluğu boyuyorum. Paletin verebildiği en yoğun ve zengin mavi ile basit bir arka plan yapıyorum. Sarışın parlak baş, bu güçlü mavi zeminde öne çıkıp

⁸² Oxford Dictionary, <https://languages.oup.com/google-dictionary-tr/>, (26.10.2022).

⁸³ Wikipedia, Chiaroscuro, <https://en.wikipedia.org/wiki/Chiaroscuro>, (26.10.2022).

⁸⁴ Vincent Van Gogh, Lazarus'un Rembrandt'tan Sonra Yükselişi, <https://www.vincentvangogh.org/the-raising-of-lazarus-after-rembrandt.jsp>, (26.10.2022).

⁸⁵ MoMA, İmpasto, <https://www.moma.org/collection/terms/impasto>, (26.10.2022).

gökyüzündeki bir yıldız gibi gizemli bir şekilde duruyor. Ne yazık ki, sevgili dostum, halk bu abartmada karikatürden başka bir şey görmüyor. Ama bunun bizim için ne önemi var?”⁸⁶

Sanat tarihçisi Ernst Gombrich, Vincent van Gogh’un üslubunu karikatürden ayıran farkı:

Van Gogh, seçmiş olduğu yöntemin, bir karikatürçününkiyle karşılaştırılabileceğinin söylemekte haklıydı. Karikatür her zaman “ifadeci” olmuştur, çünkü karikatürçü, seçtiği kurbanın görünüşüyle oynar ve o kişi hakkında ne düşündüğünü ifade etmek için onun biçimini bozar. Bu çarpıtmalar, mizah adı altında yapıldığı sürece, kimseye anlaşılması zor gelmemiştir. Mizah sanatı, her şeye izin verilen bir alandı, çünkü halk ona büyük S ile başlayan Sanat hakkındaki önyargılarıyla yaklaşmıyordu. Ancak ciddi bir karikatür düşüncesi–üstünlük taslamak yerine sevgi, hayranlık ya da korku duygularını ifade etmek için görünüşleri bilerek çarpıtılan bir sanat anlayışı–Van Gogh’un da öngördüğü gibi herkese anlaşılmaz geliyordu. Oysa bu anlayışta tutarsız olan hiçbir şey yoktur. Gerçek şu ki, nesnelere hakkındaki duygularımız, onları hangi gözle gördüğümüzü ve hatta hangi biçimleri hatırladığımızı etkiler. Hepimiz, aynı yerin, mutuyu ya da üzgün olmamıza göre ne kadar farklı gördüğümüzü biliriz.⁸⁷

bu bilgiler doğrultusunda açıklamıştır.

⁸⁶ Ernst Gombrich, a.g.e., s. 563-564.

⁸⁷ Ernst Gombrich, a.g.e., s. 564.

Resim 21: Eugène Delacroix, Pieta, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1850, 35 × 27 cm, Ulusal Sanat, Mimarlık ve Tasarım Müzesi, Oslo, Norveç

Resim 22: Vincent van Gogh, Pietà (after Delacroix), Tuval Üzerine Yağlı Boya, 74 x 62 cm, 1889, Van Gogh Müzesi, Amsterdam, Hollanda

Ferdinand Victor Eugène Delacroix (Fransa 1798-Fransa 1863) Fransa'nın en önemli romantik ressamlarından birisidir. Ressamın ifadesi güçlü fırça darbeleri ve renklerin optik etkileri üzerine çalışmaları ile empresyonistleri ve sembolistleri etkilemiştir. Fransız şair Baudelaire, Delacroix'i "*Rönesans'ın son büyük ressamı ve modern dönemin ilk büyük ressamı.*" olarak tanımlamıştır.⁸⁸

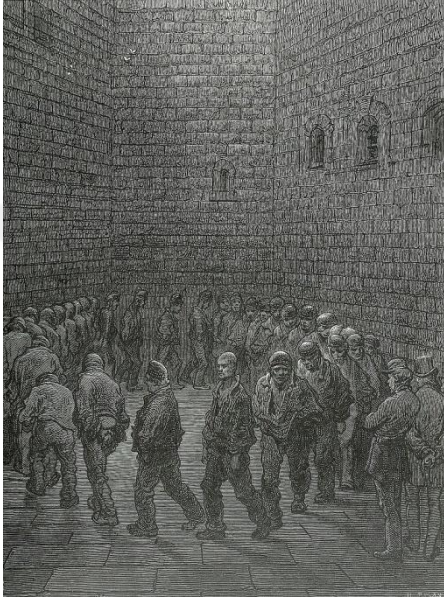
Vincent van Gogh, "**Pietà**" isimli çalışmasını Eugène Delacroix'in "**Pieta**" isimli eserinden etkilenerek tuval üzerine yağlı boya tekniği ile resmetmiştir.⁸⁹ Vincent van Gogh, Delacroix'in Meryem Ana ve ölü İsa'nın yas teması kompozisyonunu değiştirmiştir. Resim 21'deki figürlerin kompozisyonu Vincent van Gogh'un resminde zıt şekilde kurmuştur. Sanatçı Vincent kendi renklerini ve kişisel imzasını yansıtan fırça darbelerini eserinde işleyerek kendi özgün çalışmasını yaratmıştır.

Prof. Kemal İskender, sanatçının üslubunu yaratırken taklide düşmeden üslupsal yaklaşımının önemini 1994 yılında aşağıda yer alan bilgiler ile açıklamıştır:

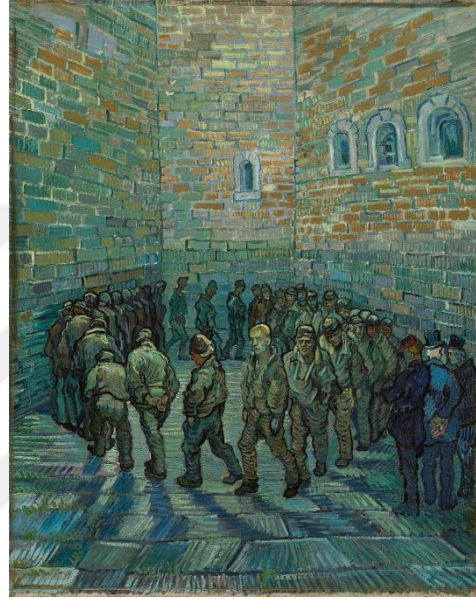
⁸⁸ Wikipedia, Eugène Delacroix, https://tr.wikipedia.org/wiki/Eug%C3%A8ne_Delacroix, (24.09.2022).

⁸⁹ Van Gogh Museum, Pietà (Delacroix'den Sonra), <https://www.vangoghmuseum.nl/en/collection/s0168V1962>, (19.09.2022).

Bir yapıt ya da eğilimin model ya da örnek olarak farklı bir üslup içinde irdelenmesi başka bir şey, o yapıt ya da eğilimin, yeni ya da en azından farklı bir üslupsal yaklaşım geliştirmeksizin aktarılması ya da taklit edilmesi başka bir şeydir. ...esinlenme, etkilenme, uyarlanma ile kopya, taklit ve aktarma arasında üslupsal katkının varlığı ile yokluğuna dayanan kesin ve belli bir fark vardır...⁹⁰

Resim 23: Gustave Doré, Héliodore Pisan, Newgate Prison Exercise Yard, Gravür, 1872

Resim 24: Vincent van Gogh, Prisoners' Round (after Gustave Doré) Tuval Üzerine Yağlı Boya, 64 x 80 cm, 1890, Pushkin Museum, Moskova

Paul **Gustave Doré** (Fransa 1832-Fransa 1883), Fransız ressam, illüstratör ve baskı sanatçısıdır. Doré genelde ahşap ve çelik oyma baskı resimler üzerinde çalışmıştır. İllüstrasyonları Fransa ve İngiltere’de basılan pek çok kitapta yer almıştır.⁹¹ “*Mahkumlar Çemberi (Gustave Doré’den Sonra)*” isimli eser Vincent van Gogh tarafından 1890 yılında tuval üzerine yağlı boya resmedilmiştir. Resim 23’de yer alan eser gravür çalışmasıdır. Resim 24’da yer alan eser yağlı boya tekniği ile yapılmıştır. Vincent van Gogh, “*Mahkumlar Çemberi (Gustave Doré’den Sonra)*” isimli eserinde, Gustave Doré’nin eserindeki kompozisyonu neredeyse birebir kopyalamıştır. Ancak Vincent van Gogh eserinde renkler ve fırça darbeleri ile yeni bir üslupsal yaklaşım geliştirmiştir.

⁹⁰ Kemal İskender, a.g.e., s. 52-53.

⁹¹ Wikipedia, https://tr.wikipedia.org/wiki/Gustave_Dor%C3%A9, (26.10.2022).

Resim 25: Honoré Daumier, The Drinkers, Ahşap Oyma, 1862, Vincent van Gogh Müzesi, Amsterdam, Hollanda

Resim 26: Vincent van Gogh, İçen Erkekler, Men Drinking (after Daumier), Tuval Üzerine Yağlı Boya, 59, 4 x 73,4 cm, 1890, Chicago Sanat Enstitüsü, Illinois, ABD

Honoré-Victorin Daumier (Fransa 1808-Fransa 1879), Fransız ressam, heykeltıraş ve baskı sanatçısıdır.⁹² Vincent van Gogh resim 26'da yer alan eserini 1890 yılında tuval üzerine yağlı boya tekniği ile çalışmıştır. Resim 25'de yer alan ahşap baskı çalışmadan etkilenerek yeniden yorumlamıştır. Vincent van Gogh eserine “*Men Drinking (after Daumier)*” ismini vererek sanatçı Daumier'in eserine atıfta bulunmaktadır. Vincent van Gogh'un kullandığı sarı tonu onun özgün renklerindenidir. Sanatçı impasto tekniğini kullanarak kompozisyonundaki bulutları kalın boya dokusu ile işlemiştir. Resim 26'da yer alan eser Vincent'in üslubu ve tekniği ile birleşerek sanatçının özgün yapıtı haline gelmiştir.

4. 7. 1. 2. Joan Miro (Katalonya 1893-Mallorca 1983)

Katalan modernist **Joan Miró**, genellikle bir Sürrealist olarak düşünülse de, sanatının her türlü “izm”den arınmış olduğunu düşünüyordu. Kariyeri boyunca farklı medyaları (resim, pastel, baskı resim, heykel, seramik, kolaj ve duvar halısı) kullanarak geleneksel olmayan malzemelerle çalışmıştır.⁹³

⁹² Wikipedia, Honoré Daumier, https://en.wikipedia.org/wiki/Honor%C3%A9_Daumier, (26.10.2022).

⁹³ The MET Museum, Joan Miró, https://www.metmuseum.org/toah/hd/miro/hd_miro.htm, (25.10.2022).

Resim 27: Jan Steen, The Dancing Lesson, Panel Üzerine Yağlı Boya, 59 x 68,5 cm, 1660-1679, Rijksmuseum, Hollanda

Resim 28: Joan Miro, Hollanda İç Mekan I, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 92 x 73 cm, 1928, MoMA, New York

Jan Havickszoon Steen (Hollanda 1626-Hollanda 1679), 17. yüzyılın önde gelen tür ressamlarından (genre-janr painters) biri olan Hollandalı ressamdır.⁹⁴ “**Bir Kediye Dans Etmeyi Öğreten Çocuklar**” veya “**Dans Dersi (The Dancing Lesson)**”, Jan Steen tarafından resmedilmiştir. 1660-1679 yılları arasında panel üzerine yağlı boya bir eserdir. Eser Amsterdam’daki Rijksmuseum’da sergilenmektedir.⁹⁵

Resim 29: Joan Miro, Hollanda İç Mekan II, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 92 x 73 cm, 1928, MoMA, New York

Resim 30: Joan Miro, Hollanda İç Mekan III, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 92 x 73 cm, 1928, MoMA, New York

⁹⁴ Wikipedia, Jan Steen, https://en.wikipedia.org/wiki/Jan_Steen, (26.09.2022).

⁹⁵ Wikipedia, Kedilere Dans Etmeyi Öğreten Çocuklar, https://en.wikipedia.org/wiki/Children_Teaching_a_Cat_to_Dance, (26.09.2022).

Tuval Üzerine Yağlı Boya, 92 x 73 cm, 1928,
Solomon R. Guggenheim Müzesi, New York

Tuval Üzerine Yağlı Boya, 129, 9 x 96, 8 cm,
1928

Küratör Lucy Flint, Guggenheim Müzesi resmi web sitesinde Joan Miró (İspanya 1893-İspanya 1983)'nun "*Dutch Interior II (Intérieur hollandais)*" isimli eseri üretirken resim 55'de yer alan eserden ilham aldığını söylemiştir. 1928'de Joan Miró, on yedinci yüzyıl Hollandalı sanatçıların eserlerinin birkaç kartpostal reproduksiyonu ile Hollanda gezisinden Paris'e dönmüştür. Ressam Jan Steen'in "*Dans Dersi (The Dancing Lesson)*" isimli yapıtından etkilenerek, "*Hollanda İç Mekan I (Dutch Interior I)*", "*Hollanda İç II (Dutch Interior II)*" ve "*Hollanda İç Mekan III (Dutch Interior III)*" isimli çalışmalarını yeniden yorumlamıştır. Joan Miró'nun eserleri kendi özgün yapıtlarıdır. "*Hollanda İç I*" isimli eseri, the Museum of Modern Art (MoMA)'de sergilenmektedir. "*Hollanda İç II*", ise Peggy Guggenheim Koleksiyonunda bulunmaktadır. Miró, Hollanda Barok Dönemi eserlerini dikkatle gözlemlemiştir. Usta ressamların eserlerindeki ayrıntıları incelemiş ve çalışmalarında yaratıcı üslubu ile sentezini aktarmıştır. Nesnel ayrıntılar ile soyut vizyonunu ön plana çıkarmıştır.⁹⁶

Doç. Dr. İsmail Tetikçi, Joan Miro'nun Jan Steen'den yeniden yorumladığı çalışması "**Hollanda İç II**" isimli eserin kompozisyonu hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

Bir başka önemli örnekte ise, Joan Miro, Jan Steen'in bir iç mekan resminden etkilenip, belli öğeleri (kompozisyon açık-koyu düzen) kullandığını bildiğimiz "Hollanda İç Mekanı 1" resmini yapar. Aynı isimde başka resim daha mevcuttur. Bu resimde sanatçının kendi verdiği ve tarihsel bilgiler olmaksızın asla bir esinlenme ya da benzerliğin olduğunu anlamamız mümkün değildir. Miro'nun "Hollanda İç Mekanı 1" ve "Hollanda İç Mekanı 2" adlı eserleri 1928 yılındaki Hollanda ziyaretinin ardından gelir. Bu tablolarını müzelerden getirdiği Hollandalı resamlara ait kartpostalların izinden giderek yapar" (Miro, 2007, s. 11). Resim geri planında bir resmi ya da sanatçıyı ya da başka herhangi bir şeyi barındırmış olsa bile bu resim için Miro'nun özgün bir eseri demek gerekmektedir. Referanslarını geçmişten alsa da onlara dair bünyesinde

⁹⁶ Lucy Flint, "Joan Miró Dutch Interior II (Intérieur hollandais)", <https://www.guggenheim.org/artwork/2938>, (26.09.2022).

pek bir şey barındırmayan yeni bir eser olmuştur. Elbette ki bu durum Miro'nun yaşadığı yüzyılı ile de ilgilidir.⁹⁷

4. 7. 1. 3. Pablo Picasso (İspanya 1881-Fransa 1973)

Pablo Picasso (İspanya 1881-Fransa 1973) 1881 yılında Malaga'da dünyaya gelmiştir. 20. yüzyıl sanatı üzerinde büyük etkisi olan ve benzeri görülmemiş bir çeşitlilikte çalışan ressam, heykeltıraş, litograf, seramikçi ve tasarımcıdır.⁹⁸

Matthias Grünewald ya da “**Mathis**” (birinci isim olarak), “**Gothart**” veya “**Neithardt**” (soyisim olarak), (Almanya 1470–Almanya 1528), Alman Rönesansı Dönemi'nin dinsel çalışmalar yapan önemli bir ressamıydı. Sadece on yağlı boya ve otuz beş çizimi hayatta kalmıştır. Diğer çalışmaları İsveç'e savaş için giderken Baltık Denizi'nde kaybolmuştur. 19. yüzyılın sonuna kadar eserleri keşfedilmemiştir. En büyük ve ünlü çalışması “**The Crucifixion**” isimli eseridir. Bu çalışması günümüzde Colmar (kuzey-doğu Fransa), Alsace'da bulunmaktadır. Beşaret, İsa'yı Yıkayan Meryem, Çarmıh, İsa'nın Dirilişi ve Azizler önemli çalışmalarıdır.⁹⁹

Resim 31: Matthias Grünewald, The Crucifixion, (Isenheim Altarpiece), Panel Üzerine Yağlı 336 x 589 cm, 1515, Unterlinden Müzesi, Colmar, Fransa

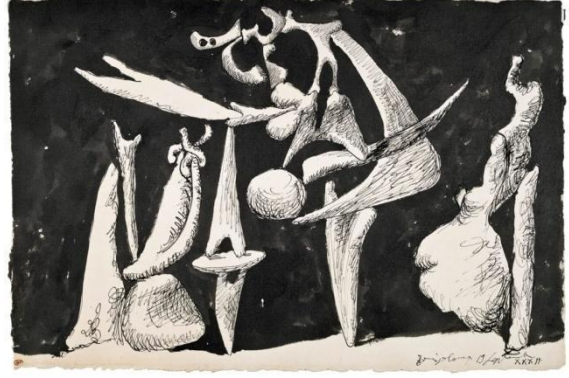
⁹⁷ İsmail Tetikçi, a.g.e., s. 2287-88.

⁹⁸ Tate, Pablo Picasso, <https://www.tate.org.uk/art/artists/pablo-picasso-1767>, (25.10.2022).

⁹⁹ Wikipedia, Matthias Grünewald, https://tr.wikipedia.org/wiki/Matthias_Gr%C3%BCnewald, (25.09.2022).

Resim 32: Pablo Picasso, The Crucifixion, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 51, 5 x 66, 5 cm, Picasso Müzesi, Paris

Resim 33: Pablo Picasso, The Crucifixion, 1932, Picasso Müzesi, Paris

Yazar Lucien de Guise, Pablo Picasso'nun, "*The Crucifixion (Çarmıha Gerilme)*" isimli eseri hakkında şu bilgileri aktarmıştır; Pablo Picasso, "*The Crucifixion (Çarmıha Gerilme)*" konusunun 50'ye yakın versiyonunu yapmıştır. Bazı eleştirmenler, İsa'nın çarmıha gerilme konusu Picasso için, özellikle arkadaşı Carlos Casagemas'ın 1901'deki intiharı olmak üzere, ölümle ilgili insan duygularının çaresizliğini anlama ve ifade etme yolu olduğunu savunmuştur. Bununla birlikte, Picasso'nun resim 32'da yer alan çalışması, resim 31'de yer alan Mathias Grünewald'ın on altıncı yüzyılda resmettiği "*Çarmıha Gerilme*" isimli eserinden ilham aldığı düşünülmektedir.¹⁰⁰ Temel hareketi Mesih'in çarmıha gerilmiş bedenini, resim 33'de iskelet sisteminin kübist bir düzenlemesi olarak çizmiştir. Çizimleri espri kopyası türünün önemli örneklerindedir.

"**Nedimeler** (İspanyolca: **Las Meninas**)" isimli eser İspanyol ressam Diego Velázquez (İspanya 1599-İspanya 1660)'in 1656 yılında yaptığı en önemli Barok Dönemi eserlerindedir. Velázquez'in 1656 yılında yaptığı bu eser yanılsama duygusu yaratan kompozisyonu ile İspanyol resim sanatının üzerine en çok konuşulan, yorum yapılan ve etkilenilen eserdir. Ayrıca, sanat tarihinin de ilk üç boyutlu eser olarak kabul edilmektedir. Madrid'deki Prado Müzesi'nde sergilenmekte olan eser, sanat eleştirmenleri tarafından Velázquez'in başyapıtı olarak

¹⁰⁰ Lucien de Guise, "The Painting That Almost Turned Picasso Back to Catholicism", <https://aleteia.org/2021/04/02/the-painting-that-almost-turned-picasso-back-to-catholicism/>, (29.09.2022).

görülmektedir.¹⁰¹ Pablo Picasso'nun 1957'de Diego Velázquez'in *Las Meninas* isimli eserini kapsamlı bir analiz yaparak ve yeniden yorumlayarak 58 eserden oluşan bir seridir.¹⁰² Kemal İskender'e göre; Picasso'nun Diego Velázquez'in "*Las Meninas*"'ından yaptığı 50'den fazla espri kopyası türünün çağımızdaki başyapıtlar arasında olduğunu söylemektedir.¹⁰³

Resim 34: Diego Velázquez, *Las Meninas*, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 318 x 276 cm, 1656, Prado Müzesi, Madrid

Resim 35: Pablo Picasso, *Las Meninas (Velázquez)*, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 194 x 260 cm, 1957, Picasso Müzesi, Barselona, İspanya

Resim 35'deki eser Picasso tarafında yatay bir tuval üzerine resmedilmiştir. Resim 34'deki eser ise Velázquez tarafından dikey bir tuval üzerine resmedilmiştir. Pablo Picasso'nun yaptığı *Las Meninas* serisinin ilk en büyük ve en ayrıntılı olan çalışmasıdır. Eski ustanın eserindeki tüm figürler Picasso'nun çalışmasında mevcut, aynı rolleri oynamaktadır. Velázquez'in eserinin karmaşık mekânsal organizasyonunu ve figür gruplamasını inceleyen Picasso, mekâna ve figürlerine yapı kazandırmak için etkili ve parçalı siyah, gri ve beyaz palet kullanmıştır. Picasso resim 35'de yer alan kompozisyonda Diego Velázquez'i kendi eserindeki figüründen daha büyük resmetmiştir. Picasso eski ustaya saygı duruşunda bulunmaktadır.

¹⁰¹ Wikipedia, Nedimeler (*Las Meninas*), [https://tr.wikipedia.org/wiki/Nedimeler_\(tablo\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Nedimeler_(tablo)), (29.09.2022).

¹⁰² Museu Picasso, <http://www.bcn.cat/museupicasso/en/collection/mpb70-450.html>, (29.09.2022).

¹⁰³ Kemal İskender, a.g.e., s. 53.

Picasso'nun resminde ışık odaya sızarken, Velázquez'in eserinde atmosfer daha karanlıktır.¹⁰⁴

Doç. Dr. Binnaz Koca ve Doç. Dr. Yeliz Selvi, Pablo Picasso'nun **Nedimeler** (Las Meninas) isimli eseri yeniden yorumlanması ve bu çalışmanın özgün bir esere dönüşmesi sürecini:

Velazquez'in Las Meninas'da resmettiği atmosferdeki figürler karakterleriyle ve kıyafetleriyle kendi dönemini yansıtırken, Picasso'nun yorumladığı resimdeki tüm figürler kübist dilin olanaklılıklarıyla yeni bir zaman dilimine, sanatçının kendi zamanına taşınmıştır. Tamamen renksiz, gri tonlarla oluşan bu resim Picasso resmi olmayı başarmıştır. Her biçimiyle, lekesiyle kendine mal edebilmiştir. Resimde var olan şövalyeden köpeğe kadar her biçim, resmin bütünü içinde tekrar oluşturularak var edilmiştir.¹⁰⁵

Doç. Dr. İsmail Tetikçi "*Resim Sanatında Kopya, Taklit ve Esinlenme*" isimli makalesinde Picasso'nun **Nedimeler** isimli eseri hakkında:

Kopya ya da taklitten bağıni neredeyse tamamen koparıp, geçmişte yapılmış bir başyapıtla bağı sadece 'esin', 'yorum' noktasında olabilecek en önemli yapıtlardan biri Picasso'nun "Nedimeler" isimli eseridir. Velazquez'in "Nedimeler" (Las Meninas) resmi sanat tarihi ve felsefesi açısından onu kült bir eser haline getirmiştir. Tarih boyunca birçok usta ressam gibi Picasso'da hem temsil ettiği düşünce hem de kompozisyon açısından "Nedimeler"den ilham almıştır. Kopya ya da taklit kelimeleriyle tanımlayamayacağımız neredeyse bambaşka, yeni, özgün bir resim yapmıştır Picasso. Aslında bu tek bir resim değildir. Toplamda 58 adet uyarılama söz konusudur. Bu resimde Velazquez'den esinlenen sanatçının yaptığı resme tam bir espri/yorum kopyası demek mümkündür. O halde espri/yorum kopyası için kısaca, bir sanat eserinin, bir sanatçı tarafından bağılı olduğu dönem ve anlayıştan uzaklaştırılarak yeniden kendi sanat anlayışıyla ele alınması olarak tanımlamak mümkündür. Bu tanıma göre Picasso sadece esinlendiği "Nedimeler"

¹⁰⁴ Guggenheim, Comparative Works, http://web.guggenheim.org/exhibitions/picasso/artworks/maids_of_honor, (27.10.2022).

¹⁰⁵ Binnaz Koca ve Yeliz Selvi, a.g.e., s. 37.

tablosundan yola çıkarak her şeyiyle kübist, kendine has yeni bir resim yapmıştır.¹⁰⁶

bilgileri aktarmıştır.

Pablo Picasso 1950’de arkadaşı Sabartés ile sanatla ilgili bir konuşmasında şu sözü söylemiştir: “Biri, bir noktada, tamamen iyi niyetle, *Las Meninas*’ı kopyalamaya başlasa ve onları kopyalayan ben olsaydım, şunu derdim: *Bunu biraz daha sağa mı yoksa sola mı koysam? Velázquez’i unutarak kendi yolumla yapmaya çalışırdım.*”¹⁰⁷

Resim 36: Pablo Picasso, *Las Meninas*, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 129 x 161 cm, 1968, Picasso Müzesi, Barselona

Resim 37: Pablo Picasso, *Las Meninas*, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 129 x 161 cm, 1968, Picasso Müzesi, Barselona, İspanya

Pablo Picasso, ilk **Nedimeler (Las Meninas)** yorumunu gri ve grinin tonlarında yapmıştır. Resim 36 ve resim 37’de yer alan eserler resim 35’deki gri tonlarından çıkarak renkli bir paleti yansıtmaktadır. Pablo Picasso giderek daha fazla soyutlamalar yapmıştır. Çizgiler daha fazla çoklu geometrilere yol açmıştır. Yeni versiyonlarında eserdeki belirli figürlere odaklanmaya başlamıştır. Pek çok sanatçının, yazarın ve bilim insanının devam eden çalışmalarında gördüğümüz gibi, bir fikir yeni bir fikrin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Resimdeki bu ritim, renk ve hareket çalışması, gelişen bir yaratıcı sürecin ritmini, rengini ve hareketini tanımlayacak kadar genişlemiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁶ İsmail Tetikçi, a.g.e., s. 2285-86.

¹⁰⁷ Wikipedia, *Las Meninas*, https://es.wikipedia.org/wiki/Las_meninas, (29.09.2022).

¹⁰⁸ Noble Oceans, “Pablo Picasso: *Las Meninas*’ın Birçok Yinelemesi”, <http://www.nobleoceans.com/artists/2017/4/4/pablo-picasso-the-many-iterations-of-las-meninas>, (29.09.2022).

Resim 38: Pablo Picasso, Las Meninas (Infanta Margarita Maria), Tuval Üzerine Yağlı Boya, 100 x 81cm, 1968, Picasso Müzesi, Barselona

Resim 39: Pablo Picasso, Las Meninas (Maria Agustina Sarmiento), Tuval Üzerine Yağlı Boya, 46 x 37, 5 cm, Picasso Müzesi, Barselona

Prof. Dr. Kubilay Aktulum, Pablo Picasso'nun yeniden yorumladığı “*Nedimeler*” isimli eserin kendi üslubunu nasıl yansıttığını:

Picasso, kompozisyonunda büyük değişiklikler yapmadığı Velazquez'in Las Meninas resmini alıntılarken, kendi biçimini ortaya çıkarmış, Velazquez'in yapıtındaki gerçeklik etkisi Picasso'nun yapıtında başka bir biçime bürünerek, Picasso'nun özçizimi, Velazquez'in biçiminin silinmesi üzerine kurulmuştur.¹⁰⁹

açıklamıştır.

John Berger “*Picasso'nun Başarısı ve Başarısızlığı*” kitabında Picasso'nun Velazquez'in “*Nedimeler*” isimli eserini yeniden yorumlamasını şu bakış açısı ile sunmuştur:

Bir kere bunlar, ustaların yapmış olduklarını Picasso'nun da yapabileceğini kanıtıyor; kendi tarzını belirlemiş olan bu ressamın, ustaların hepsine onların kendi tarzıyla meydan okuyabileceğini kanıtıyor. İkinci olarak bu yapıtlar, adeta kültürel geleneklere resmi olarak verilen değer ve onur payesinin abartılı olabileceğini öne sürüyorlar.¹¹⁰

¹⁰⁹ Kubilay Aktulum, a.g.e., s. 72-73.

¹¹⁰ John Berger, *Picasso'nun Başarısı ve Başarısızlığı*, 8. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul 2019, s. 112.

Resim 40: Francisco Goya, Üç Mayıs Katliamı
Tuval Üzerine Yağlı Boya, 268 x 347 cm, 1814,
Prado Müzesi, Madrid

Resim 41: Édouard Manet, Maximilan'ın
İnfazı, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 252 x
305 cm, 1868, Kunsthalle Mannheim,
Almanya

Resim 42: Pablo Picasso, Kore Katliamı, Kontrplak Üzerine Yağlı Boya, 110 x 210 cm,
1951, Picasso Müzesi, Paris

Pablo Picasso, “*Kore Katliamı*” isimli eserini 1951 yılında resmetmiştir. Sanat ve Mimarlık Tarihi Fahri Profesörü Kirsten Hoving Keen “*Picasso'nun Komünist Arası: Savaş ve Barış Duvar Resimleri*” isimli makalesinde Picasso'nun, Francisco Goya (İspanya 1746-Fransa 1828)'nın 1814 yılında yaptığı “*Üç Mayıs Katliamı*” isimli eserinden esinlenerek, resim 40'da yer alan eseri resmettiğini yazmıştır. Goya'nın “*Madrid'de 3 Mayıs 1808*” isimli eseri, Napoleon'un askerlerinin İspanyol sivillerini öldürmesini anlatmaktadır.¹¹¹ Francisco Goya'nın resim 29'da yer alan eserinden ressam Eduard Manet (Fransa 1832-Fransa 1883) etkilenmiş ve 1867 yılında “*İmparator I. Maximilian'ın İnfazı*” isimli çalışmasını

¹¹¹ Kirsten Hoving Keen, “Picasso'nun Komünist Arası: 'Savaş' ve 'Barış' Duvar Resimleri”, Cilt 122, Sayı 928, Burlington Dergisi, 1980, s. 464-470, <https://www.jstor.org/stable/880052>, (16.09.2022).

üretmiştir. Picasso ise resim 40'daki eserden etkilenerek figürlerin işleniş biçimi ve paletindeki renk kullanımı ile espri kopyayı temsil etmektedir. Resim 40 ve resim 41'de yer alan yapıtlardaki figürler realist çizilmiş insan figürleridir. Ancak resim 42'deki Pablo Picasso'nun figürleri insanın real yani gerçek görüntüsünün dışına çıkarak yeniden yorumlanmıştır. Figürlerin ten rengi nude tonların yerine gri ve grinin tonlarında boyanmıştır. Özellikle kompozisyonun sağ tarafında yer alan silahlı askerler insan formunun dışında robot özelliklerini yansıtmaktadır.

Yazar Jaime Sabartés ve sanat tarihçisi Wilhelm Boeck'in "*Pablo Picasso*" isimli kitapta "*Kore Katliamı*" yapıtının kompozisyonu hakkında şu bilgiler yer almaktadır: "*Tıpkı Goya'nın çalışmasında olduğu gibi Kore Katliamı isimli eserde iki ayrı parça vardır. Resmin sol tarafında bir grup çıplak Koreli kadın ve çocuk durmaktadır. Sağ tarafta ise ağır silahlar donanmış, Amerika Birleşik Devletlerini temsil eden şövalyeler vardır.*"¹¹²

Prof. Kemal İskender, bir sanatçının bir yapıtı model ya da örnek aldıktan sonra eserine üslupsal yeni bir yaklaşım getirmesi ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: "*Picasso'nun Kore'de Katliam'ı düzen ve kompozisyon açısından neredeyse Goya'nın 3 Mayıs Katliamı'nın bir karbon kopyası gibidir ama bu yapıtın Picasso'nun damgası niteliğindeki üslubunun Goya ile hiçbir ilgisi yoktur.*"¹¹³ Yeniden yorumladığı bu eserler "espri kopyası" türünü temsil etmektedir. Bazı sanat tarihçileri bu duruma "*resimsel yamyamlık*" adını verdiler. Picasso, bu süreci "*manger les choses pour les rendre vivantes (onları yaşatmak için bir şeyler yemek)*" olarak tanımlamıştır.¹¹⁴

Yazar Timothy Anglin Burgard "*Picasso ve Sahiplenme*" isimli makalesinde bir eseri yeniden yorumlama ile ilgili şu bilgileri aktarmıştır:

Var olan bir resmi kopyalama ya da yorumlama yoluyla yeni bir çalışmanın yaratılması Picasso'ya göre sadece sanatsal bir alıştırmaya değildi. Bu konuda oluşan Modernist saygıyı eleştirirken, bir yandan da büyük sanat eserleriyle ve sanatçılarla kendi arasındaki bağı keşfederdi.

¹¹² Jaime Sabartés-Wilhelm Boeck, Pablo Picasso, Harry N. Abrams New York 1961.

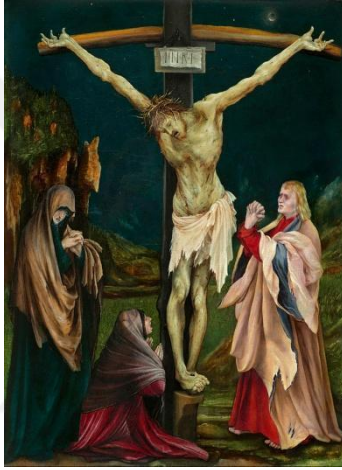
¹¹³ Kemal İskender, a.g.e., s. 52-53.

¹¹⁴ Pablo Picasso, *Écrits*, Gallimard, Paris 1989.

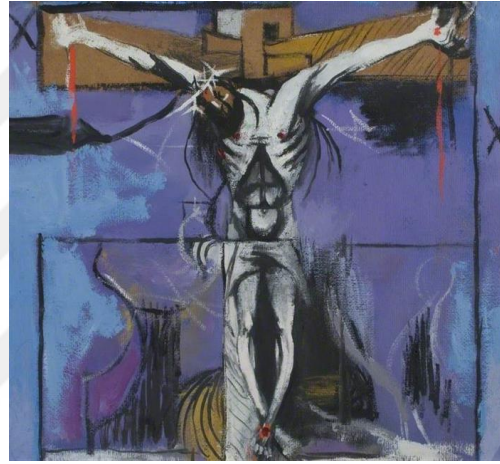
Yorumlama hem tarihi ve çağdaş sanatlara hem de objelere ve insanlara uygulanabilecek olan sihirli bir aktarma gücüydü.¹¹⁵

4. 7. 1. 4. Graham Sutherland (Birleşik Krallık 1903-Birleşik Krallık 1980)

Graham Vivian Sutherland İngiliz bir sanatçıdır. Soyut manzara resimleri ve halk figürlerinin portreleri ile tanınan Sutherland, aynı zamanda baskı, goblen (tekstil sanatı) ve cam tasarımı gibi diğer dallarda da çalışmıştır.¹¹⁶

Resim 43: Matthias Grünewald, The Small Crucifixion, Panel Üzerine Yağlı Boya, 62 x 46 cm, 1511-1520, Ulusal Sanat Galerisi, Washington DC, ABD

Resim 44: Graham Sutherland, Sketch for The Crucifixion, Hardboard Üzerine Yağlı Boya, 1946, Saint Matthew's Kilisesi, Birleşik Krallık

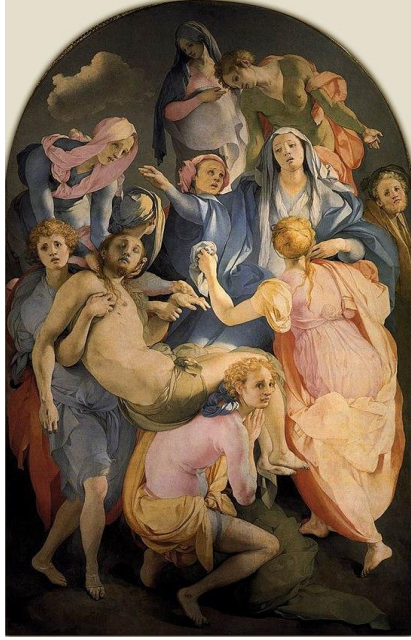
Ressam **Matthias Grünewald**'in 1520 yılında tamamladığı “*The Small Crucifixion*” isimli eseri panel üzerine yağlı boya resmedilmiştir. 1944'te Northampton'daki St Matthew Kilisesi Papazı, **Graham Sutherland** (İngiltere 1903 - İngiltere 1980)'ı bir “*Çarmıha Gerilme (The Crucifixion)*” sahnesini resmetmesini istemiştir. Sutherland'ın 1946'da resmettiği “**Sketch for The Crucifixion**” isimli eser sanatçının ilk figür çalışmalarından birisidir. İsa'nın yüzünün ifadesi ve solgun bedeni ve kırık uzuvları çarmıhtaki acısını ima etmektedir.¹¹⁷ Graham Sutherland

¹¹⁵ Timothy Anglin Burgard, “Picasso and Appropriation”, *The Art Bulletin*, Cilt 3, Sayı 73, 1991, s. 479.

¹¹⁶ Tate, Graham Sutherland, <https://www.tate.org.uk/art/artists/graham-sutherland-om-2014>, (25.10.2022).

¹¹⁷ Art Christianity, <https://www.artandchristianity.org/graham-sutherland-the-crucifixion-st-matthews>, (25.09.2022).

resim 44’de yer alan çalışmasında Matthias Grünewald’in resim 43’de yer alan eserinden etkilenerek bu resmi yaptığı düşünülmektedir.

Resim 45: Pontormo, The Deposition, Panel Üzerine Yağlı Boya, 192 x 313 cm, 1525-1528, Santa Felicita Kilisesi, Capponi Şapeli, Floransa, İtalya

Resim 46: Graham Sutherland, The Deposition, 1946

Jacopo Carucci (İtalya 1494 - İtalya 1557) genellikle Jacopo da Pontormo veya sadece **Pontormo** olarak bilinmektedir. İtalyan kökenli maniyerist ressamdır.¹¹⁸ Pontormo, “*The Deposition*” isimli esere 1525-1528 yılları arasında tamamlanmıştır. “*The Deposition from the Cross*” İsa’nın tahttan indirilmesini tasvir etmektedir. Sanatçının günümüze kalan en önemli başyapıtı olarak kabul edilmektedir. Panel üzerine yağlı boya ile boyanmış eser, Floransa’daki Santa Felicita Kilisesinin Capponi Şapeli’nin sunağında yer almaktadır.¹¹⁹

Graham Sutherland’in eserinde İsa’nın tahttan indirilmesi konusu, geleneksel motiften ayrılarak modern bir şekilde işlenmiştir. Sutherland “*The Deposition*” resminde figürler kübist işleyiş biçimi, sanatçının Picasso’dan etkilendiğini göstermektedir. Picasso’nun etkisi, özellikle çarmıha gerilmiş İsa ve

¹¹⁸ The Morgan Library & Museum, Pontormo: Miraculous Encounters, <https://www.themorgan.org/exhibitions/pontormo>, (15.10.2022).

¹¹⁹ Wikipedia, The Deposition from the Cross (Pontormo), [https://en.wikipedia.org/wiki/The_Deposition_from_the_Cross_\(Pontormo\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Deposition_from_the_Cross_(Pontormo)), (15.10.2022).

Meryem Ana figürlerinde görülmektedir.¹²⁰ Geleneksel tema korunmuştur. Ancak eserin kompozisyon, kullanılan renkler, boya sürüş yöntemi, figürlerin işleyiş biçimi kısaca sanatçının üslubu espri kopyasını temsil etmektedir.

Resim 47: Rembrandt van Rijn, Christ Appearing to Mary Magdalene, 'Noli me tangere', Tuval Üzerine Yağlı Boya, 65 x 79 cm, 1651, Herzog Anton Ulrich Müzesi, Brunswick, Almanya

Resim 48: Graham Sutherland, Christ Appearing to Mary Magdalene (Noli Me Tangere), Tuval Üzerine Yağlı Boya, 64 x 53 cm, 1961, Chichester Katedrali, İngiltere

Ressam **Rembrandt Harmenszoon van Rijn** (Hollanda 1606 - Hollanda 1669) Hollanda'da dünyaya gelmiştir. Genellikle **Rembrandt** ismi ile bilinmektedir. Barok Dönemi'nin en önemli sanatçılarından birisidir. Rembrandt'ın "**Christ Appearing to Mary Magdalene, Noli me tangere**" isimli eseri 1651 yılında tuval üzerine yağlı boya tekniği ile resmetmiştir.

Graham Sutherland'ın, "**Christ Appearing to Mary Magdalene, Noli me tangere (Mesih'in Mary Magdalen'e Görünmesi)**" isimli eseri, 1961'de Chichester Katedrali Dekanı Walter Hussey tarafından sipariş edilmiştir. Noli Me Tangere dini konunun Graham Sutherland'ın yeniden ürettiği iki eserinden biridir. Şu anda Pallant House Gallery'de bulunan bu eser Hussey'e sanatçı tarafından verilmiştir. İsa'yı bir bahçıvanın hasır şapkasında tasvir eden ikinci versiyonudur, Sutherland'ın çalıştığı sırada yeni restore edilmiş olan Chichester Katedralindeki St Mary Magdalene Şapeli'ndedir. Resim 47 Aziz Yuhanna İncili'nin 20. bölümünün

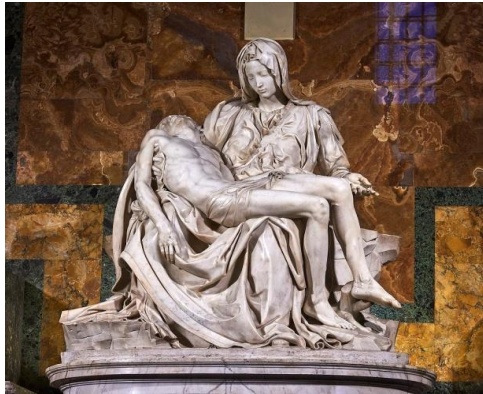
¹²⁰ Fitz Museum, The Deposition, <https://fitzmuseum.cam.ac.uk/objects-and-artworks/highlights/PD969-1963>, (25.09.2022).

14-17. ayetlerindeki İncil hikayesini tasvir etmektedir. Hikayede Mecdelli Meryem İsa'nın mezarını boş bulmuştur. Dirilmiş Mesih'le karşılaşır ve onu bir bahçıvan sanmaktadır. İsa, Mecdelli Meryem ile konuştuğunda, onu tanımıştır ve ona dokunmamasını söylemiştir. Rembrandt van Rijn'in eserinin isminde yer alan “*Noli me Tangere*” Latince’de “*bana dokunma*” anlamına gelmektedir.¹²¹

Graham Sutherland'ın “**Mesih'in Mary Magdalen'e Görünmesi**” isimli eserde İsa'yı şapka ile resmetmiştir. Meryem'in neden onun bahçıvan olduğunu düşündüğünü açıklamaya yardımcı olmaktadır. Meryem İsa'ya dokunmak için elini uzatmaktadır. Ancak İsa bir merdivenden çıkarken gösterilmiştir. Merdivenlerden çıkarken resmedilmesi İsa'nın cennete giden yolda olduğunu göstermektedir. İsa'nın elinin yukarı doğru hareketi, Michelangelo'nun Adem'in Yaratılışı'nı anımsatmaktadır. Kompozisyon iki figür arasındaki gerilimi vurgulamaktadır. Zamanında tartışmalara neden olan bu eser, 1963 yılında, tükenmez kalem kullanan bir kadın tarafından tahrip edilerek hasar almasına neden olmuştur.¹²²

4. 7. 1. 5. Salvador Dali (İspanya 1904-İspanya 1989)

Salvador Domingo Felipe Jacinto **Dalí** i Domènech, Púbol Dalí Marki, İspanyol sürrealist bir sanatçıdır. Ressam teknik becerisi, detaylı çizimleri, işlerindeki çarpıcı ve tuhaf görüntülerle tanınmaktadır.¹²³

Resim 49: Michelangelo, Pieta, Mermer, 174 x 195 x 69 cm, 1498-1499, Aziz Petrus Bazilikası, Vatikan

¹²¹ Pallant House Gallery, Mecdelli Meryem'e Görünen İsa (Noli me Tangere), Graham Sutherland (1961), <https://pallant.org.uk/our-art/christ-appearing-to-mary-magdalen/>, (25.09.2022).

¹²² Chichester Cathedral, Delve Deeper - Noli Me Tangere, <https://www.chichestercathedral.org.uk/visiting/cathedral-plan/delve-deeper-noli-me-tangere>, (25.09.2022).

¹²³ Tate, Salvador Dali, <https://www.tate.org.uk/art/artists/salvador-dali-971>, (25.10.2022).

Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni (İtalya 1475 - İtalya 1564), İtalya rönesans döneminde ressam, heykeltıraş, mimar ve şairdir. **Pietà** isimli heykel Michelangelo'nun Meryem Ananın kucağında ölü İsa Mesih'i tasvir ettiği önemli heykellerinden birisidir. Fransız kardinal Jean Bilheres, Pietà'yı 1498'de, San Pietro'daki mezarı için sipariş etmiştir.¹²⁴ Michelangelo'nun imzaladığı tek eseridir. Vatikan'da Aziz Petrus Bazilikasında bulunur.¹²⁵

Resim 50: Salvador Dalí, La Pietà, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 100 x 100 cm, 1982, Dalí Theatre-Museum, İspanya

Resim 51: Salvador Dalí, Michelangelo'nun "Palestrina Pietà"sından Sonra, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1982, 95,5 x 65,5 cm, Dalí Müzesi, İspanya

Salvador Dalí (İspanya 1904-İspanya 1989) *La Pietà* isimli çalışmasını 1982 yılında resmetmiştir. Salvador Dalí Müzesi resmi web sitesinde, *La Pietà* isimli yapıt ile ilgili aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

Salvador Dalí'nin La Pietà isimli eseri eşi Gala'nın vefatından sonra, geçmişi hatırlamanın derin melankoli ve hüznü içinde olduğu döneme tekabül etmektedir.¹²⁶

Dalı, Michelangelo'nun eserlerini yeniden işleyerek bir yandan geleneğe ve geçmişe büyük bir saygı gösterirken, diğer yandan çağdaşığa yönelik eserler üretmiştir. Michelangelo'nun eserlerinden esinlenen, Dalí'nin bu çalışmaları 1982

¹²⁴ Wikipedia, Pietà, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Piet%C3%A0>, (26.09.2022).

¹²⁵ Wikipedia, Pietà (Michelangelo), [https://tr.wikipedia.org/wiki/Piet%C3%A0_\(Michelangelo\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Piet%C3%A0_(Michelangelo)), (26.09.2022).

¹²⁶ Salvador Dalí, Jeolojik Eko. La Pietà, <https://www.salvador-dali.org/en/artwork/the-collection/115/geological-echo-la-pieta>, (27.09.2022).

yılında resmedilmiştir. 1982 yılında, Gala'nın haziran ayında gerçekleşen ölümünden kısa bir süre sonra “La Pieta” ve “Palestrina Pieta”**sından Sonra** isimli eserlerini Diego Velazquez'in eserlerinden esinlenerek yeniden yorumlamıştır.¹²⁷

Resim 52: Diego Velazquez, Beş Yaşındaki Infanta Margarita'nın Portresi, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 88 x 105 cm, 1656, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana, Avusturya

Resim 53: Salvador Dalí, The Pearl-After the Infanta Margarita by Velázquez, 1981

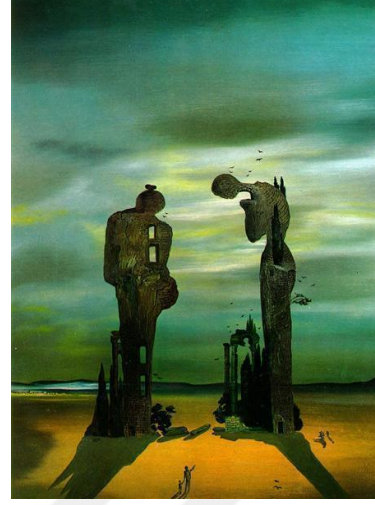
Salvador Dalí, son eserlerinde eski ustaların sırlarını keşfetmeye çalışmıştır. Bu döneme ait eserleri, Michelangelo ve Velázquez'in eserlerinden ilham almıştır ve Dalí usta ressamların eserlerini kendi resimleri ile bütünleştirmeye çalışmıştır.¹²⁸ Diego Velázquez'in 1656 yılında resmettiği eseri “*Beş Yaşındaki Infanta Margarita'nın Portresi*” tuval üzerine yağlı boya yapılmıştır. Salvador Dalí resim 53'deki çalışmasında, Velázquez'in yapıtındaki *Infanta Margarita'nın* yüzünü bütünüyle kaplayan bir inci tanesi ile yeniden yorumlamıştır.

¹²⁷ Pieta (Pieta) by Salvador Dali, <https://painting-planet.com/pieta-pieta-by-salvador-dali/>, (27.09.2022).

¹²⁸ Carne Ruiz, “What's new? Velázquez. Salvador Dalí and Velázquez”, <https://www.salvador-dali.org/en/research/archives-en-ligne/download-documents/2/what-s-new-velazquez-salvador-dali-and-velazquez>, (28.09.2022).

Resim 54: Jean-François Millet, The Angelus, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 55,5 x 66 cm, 1857-1859, Musée d'Orsay, Paris

Resim 55: Salvador Dalí, Millet'in Angelus'unun Arkeolojik Hatıraları, Panel Üzerine Yağlı Boya, 12 x 15 cm, 1935, Dalí Müzesi, İspanya

Ressam **Jean-François Millet** (Fransa 1814–Fransa 1875), Fransa taşrasında doğan Barbizon ekolünün kurucularındandır. Millet köylü sınıfına dair eserleri ile bilinmektedir. Eserleri realizm akımının bir parçası olarak sınıflandırılmaktadır.¹²⁹ Resim 54'de yer alan eserinde patates tarlasında çalışan çiftçilerin, kiliseden duyulan zilin çalmasıyla birlikte günlük çalışmanın bittiğini anlar ve kadın figür başını öne eğerek Angelus duasını okumaktadır.¹³⁰ Salvador Dalí resim 55'de yer alan resmi ile Millet'in "**The Angelus**" isimli eserden alıntı yapmıştır. Hatta eserinin ismine "**Millet'in Angelus'unun Arkeolojik Hatıraları**" demiştir. Resim 54 ve resim 55'de yer alan figürlerin duruşları birebir aynıdır. Dalí'nin sağda yer alan kadın figürün boyu daha uzun resmedilmiştir. Dalí'nin resminde figürler canlı varlıklar değildir. Boyutları bir insana göre abartılıdır. Figürler tarlada değil kumsalda resmedilmiştir. Dalí'nin resminde gökyüzü geniş bir perspektiften verilmiştir ve derinlik hissi çok fazladır. Salvador Dalí resimlerinde sanat tarihinde yer alan yapıtlardan yorumlamalar yapan sanatçılardan birisidir.

4. 7. 1. 6. Francis Bacon (İrlanda 1909-İspanya 1992)

Francis Bacon, İrlanda doğumlu İngiliz bir ressamdır. İnsan formuna odaklanan konuları arasında İsa'nın çarmıha gerilmesi, papa portreleri, otoportreler,

¹²⁹ Arts and Culture, Jean-François Millet, <https://artsandculture.google.com/entity/jean-fran%C3%A7ois-millet/m0452w?hl=tr>, (18.10.2022).

¹³⁰ Musée d'Orsay, L'Angélus, <https://www.musee-orsay.fr/en/artworks/langelus-345>, (19.10.2022).

yakın arkadaşlarının portreleri ve soyut figürlerdir. Çalışmalarının çeşitli sınıflandırmalarını reddeden Bacon, üslubuyla çağdaş sanatın önemli sanatçılarından biri olarak ün kazanmıştır.¹³¹

Resim 56: Diego Velázquez, Christ Crucified, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 169 x 248 cm, 1632, Prado Müzesi, İspanya

Resim 57: Francis Bacon, Çarmıha Gerilme, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 62 x 48,5 cm, 1933, Damien Hirst Murderme Koleksiyonu

“Çarmıha Gerilmiş İsa” isimli yapıt, Diego Velázquez’in İsa’nın çarmıha gerilmesini tasvir eden 1632 yılında yapılmış eseridir. Tuval üzerine yağlı boya ile yapılmış eser 249 x 170 cm ölçülerindedir. Museo del Prado Müzesi’nde İspanya’da sergilenmektedir.¹³²

Küratör ve sanat tarihçisi Thierry Morel, The Guardian’ın web sitesinde yer alan yazısında Francis Bacon’ın “Çarmıha Gerilme” isimli eseri ile ilgili şunları yazmıştır; vücut çerçevesinin üzerine boyanmış yarı saydam beyazlık, kompozisyona hayalet gibi bir dokunuş katarak Bacon’ın acı ve korku takıntısını ortaya çıkarmaktadır. “Birinci Dünya Savaşı”nın dehşetinin hâlâ hatırlandığı bir dönemde sergilenen “Çarmıha Gerilme”, vahşetin dünyayı nasıl sonsuza dek değiştirdiğini anlatmaktadır.¹³³

¹³¹ Wikipedia, Francis Bacon, [https://en.wikipedia.org/wiki/Francis_Bacon_\(artist\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Francis_Bacon_(artist)), (25.10.2022).

¹³² Wikipedia, Çarmıha Gerilmiş İsa (Velázquez), https://en.wikipedia.org/wiki/Christ_Crucified_%28Vel%C3%A1zquez%29, (29.09.2022).

¹³³ Thierry Morel, “Slaughterhouses and the Smell of Death: Francis Bacon’s Vision of the Crucifixion”, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/apr/03/francis-bacon-crucifixion-rembrandt-titian-cano>, (29.09.2022).

Resim 58: Diego Velázquez,
Papa Masum X'in Portresi,
Tuval Üzerine Yağlı Boya
120 x 140 cm, 1650, Doria
Pamphilj Galeri, Roma

Resim 59: Francis Bacon,
Papa Masum X'in
Portresinden Sonra Çalışma,
Tuval Üzerine Yağlı Boya,
153 x 118 cm, 1953
Des Moines Merkezi, ABD

Resim 60: Francis Bacon,
Papa III İçin Çalışma,
Tuval Üzerine Yağlı Boya,
152 x 119 cm, 1961

“Papa Masum X'in Portresi” isimli eser, İspanyol ressam Diego Velázquez'in 1650 yılında İtalya'ya yaptığı bir gezi sırasında yaptığı tuval üzerine yağlıboya bir resimdir. Roma'daki Galleria Doria Pamphilj'de yer almaktadır. Resim son derece zeki, kurnaz ve yaşlanan bir adamın korkusuz bir portresi olarak gerçekçiliği ile dikkat çekiyor. Keten cübbeler giymiş ve işin kalitesi, üst giysisinin, başlığının ve asılı perdelerin zengin kırmızılarında belirgindir.¹³⁴ Francis Bacon'ın resim 59 ve 60'da yer alan eserleri esri kopyası türünün önemli eserlerindedir. Resim 59'daki kompozisyonunda yer alan dikey ve yatak çizgiler ile yapılmış fırça darbeleri, televizyonda yayının bozulmasıyla oluşan görüntüyü anımsatmaktadır. Çılgık atan figürün görüntüsü her an kaybolacak hissi uyandırmaktadır. Resim 60'da yer alan eserde ise figür evrim geçirmiş gibidir. Resim 60'da yer alan figürün yüzü, elleri ve şapkası deforme edilmiştir. Resim 60'da yer alan figür resim 58'deki figüre göre daha da küçük bir bedende resmedilmiştir.

Francis Bacon geçmişin sanatına olan hayranlığını asla saklamamıştır. Eski ustaların eserlerine duyduğu sevgi kişiseldi, ama aynı zamanda onların sanatını incelemenin tüm çağdaş ressamlar için bir ön koşul olması gerektiğine inanıyordu.¹³⁵

¹³⁴ Wikipedia, Portrait of Innocent, https://en.wikipedia.org/wiki/Portrait_of_Innocent_X#cite_note-2, (29.09.2022).

¹³⁵ Thierry Morel, a.g.e., (29.09.2022).

Doç. Dr. İsmail Tetikçi, Francis Bacon'ın "*Papa Masum X'in Portresi*" isimli eseri yeniden yorumlarken özgün esere ulaşmasını şu sözler ile ifade etmiştir:

Bacon, etki ya da ilham alma kavramlarının sınırlarını zorlamış, yorum kopya ile özgün eser üretme kavramı arasındaki çizgiyi netleştirmiş gibidir. Sanatçının bu eserine esinlenme, yorum kopya demek mümkündür fakat bu yeni resim, üzerinde taşıdığı Bacon imzasıyla vardır.¹³⁶

Kemal İskender'e göre; Francis Bacon'ın Velazquez'in "*Papa Masum X'in Portresi*" isimli eserini yeniden yorumlayarak (çığlık atan papa dizisi), espri kopyası türünün çağımızdaki başyapıtlar arasında olduğunu açıklamaktadır.¹³⁷ Doç. Dr. Binnaz Koca ve Doç. Dr. Yeliz Selvi, Francis Bacon'ın "*Papa Masum X'in Portresi*" yorumlarının, Velazquez'in eserindeki durağanlıktan çıkarak nasıl hareketli bir yoruma dönüştüğünü açıklamışlardır:

Bacon 1953 yılında bu resmi kendi üslubunu bariz bir şekilde hissettirerek yorumlamıştır. Velazquez'in resminde kullandığı figürün aktarımında özellikle durağanlık ve bir anı aktarmasından dolayı fotoğraflık bir kaydetme söz konusudur. Bacon yorumunda ise gerek boya kullanımında gerek figürün portresindeki ifadede resmin merkezinde bir hareketlilik vardır. İçine hareketin girdiği bu resim gerilim duygusunu barındırarak, bir anlık duygu patlamasını aktarır. Bir an denilen zaman burada Velazquez'in resmindeki 'an'dan farklıdır. Hız, devamı sağlayarak, zamanın devam ettiğini de söyler gibidir. Velazquez'deki durağan an ise biten, devam etmeyen, zamanın sonlanmasını aktarır. İki resim arasındaki akrabalık ise merkeze yerleşen figürden dolayı kompozisyon üzerinden kurulabilir.¹³⁸

Yazar Firdevs Candil Erdogan "*Diego Velazquez*" isimli kitabında Bacon'ın kendi resmine getirdiği sanatsal yorumu:

Francois Bacon'ın bu resme duyduğu takıntılı ilginin nedeni tam olarak bilinmez. Velazquez'in yaptığı portrenin "aşırı dürüstlüğü" bunun bir nedeni olabilir. Bacon, Roma'da kaldığı sırada bile gidip bu resmi görmemişti. Bilinçli bir tercihti bu. Orijinal resmi görmekle ilgilenmediğini, kendisinin resme getirdiği sanatsal yorumun ardından gidip Velazquez'in

¹³⁶ İsmail Tetikçi, a.g.e., s. 2287.

¹³⁷ Kemal İskender, a.g.e., s. 53.

¹³⁸ Binnaz Koca ve Yeliz Selvi, a.g.e., s. 38.

resminin gerçekliğini görmekten korktuğunu ifade ediyordu. Bu çalışmasında Papa'nın portresi ile Rus yönetmen Eisenstein'ın 1925 tarihli Potemkin Zırhlısı filminde geçen bir sahnede görülen, Odessa merdivenlerinde çığlık atan kadın imgesini birleştirmiştir.¹³⁹

biçimde ifade etmiştir.

Resim 61: Vincent van Gogh, Bandajlı Kulaklı Otoportre, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 51 x 45 cm, 1889

Resim 62: Francis Bacon, Van Gogh'a Saygı Duruşu, 86 x 86 cm, 1960

Francis Bacon ister Antik Çağ'da ister daha sonraki dönemler olsun, tüm biçimleriyle insanlığın olağanüstü bir gözlemcisi olmuştur. Eski ustaların eserlerinin incelenmesini tüm çağdaş ressamlar için bir ön koşul olması gerektiğine inanıyordu. Merakı sınır tanımıyordu. Etrafındaki her şeyi çok iyi gözlemleyen bir sanatçıydı. Geçmişten ders almış ve kendi görsel dilini geliştirmiştir. Francis Bacon'ın üzerinde özellikle güçlü bir etki bırakan bir diğer sanatçı da Vincent van Gogh'dur. Bacon'ın kütüphanesinden Vincent van Gogh'un kardeşi Theo'ya yazdığı mektupları okuduğu bilinmektedir. Van Gogh'un mektupları çok dokunaklı ve bazen çok üzücüdür.¹⁴⁰

¹³⁹ Firdevs Candil Erdogan, *Diego Velazquez*, Hayalperest Yayınevi, İstanbul 2015, s. 77.

¹⁴⁰ Francis Bacon, <https://www.francis-bacon.com/bacons-world/exhibitions/van-gogh-bacon>, (27.09.2022).

Resim 63: Rembrandt van Rijn, Slaughtered Ox, Panel Üzerine Yağlı Boya, 36,8 x 49,8 cm, 1640, Philadelphia Museum of Art, ABD

Resim 64: Francis Bacon, Three Studies for a Crucifixion-3, 198,1 x 144,8 cm, 1962, Solomon R. Guggenheim Müzesi, New York

“*Kesilmiş Öküz (Slaughtered Ox)*” isimli yapıt, Rembrandt van Rijn (Hollanda 1606-Hollanda 1669)’ın eserlerinden biridir. **Flayed Ox**, **Side of Beef** veya **Carcass of Beef** olarak da bilinir. Rembrandt 1640 yılında kayın panel üzerine yağlı boya tekniği ile yapmıştır. Eser 1857’den beri Paris’teki Louvre Müzesi koleksiyonundadır. Rembrandt’ın resim 63’deki eseri ile *İsa’nın Çarmıha Gerilmesi* konusuna atıfta bulunmaktadır.¹⁴¹

¹⁴¹ Wikipedia, Slaughtered Ox, https://en.wikipedia.org/wiki/Slaughtered_Ox#cite_note-1, (29.09.2022).

Küratör Nancy Spector, Guggenheim Müzesi resmi web sitesinde Francis Bacon'ın, “*Three Studies for a Crucifixion (Çarmıha Gerilme için Üç Çalışma)*” isimli eseriyle ilgili olarak Bacon'ın insan ruhunu yakalama konusunda inanılmaz bir yeteneğe sahip olduğunu söylemiştir. Batı sanatında en sık temsil edilen konulardan biri olan “*Çarmıha Gerilme*”, konusunun resim tarihinde en çok işlenen konulardandır. Paul Gauguin, Pablo Picasso, Francis Bacon ve Barnett Newman gibi sanatçılar tarafından modern zamanlarda yeniden yorumlanmıştır. Bu tema, bireysel acıyı da ele alırken, evrensel bir ölçekte insan acısını dile getirmektedir. 1962’de “*Çarmıha Gerilme İçin Üç Çalışma*” isimli eserini tamamlamıştır. Bacon resim 64’de yer alan eserinde, antropomorfik (*insanî niteliklerin başka bir varlığa atfedilmesidir*)¹⁴² figürleri resmetmiştir. Bu triptikle (*yan yana ve birbiriyle ilişkili üç resmin oluşturduğu pano şeklindeki hareketli grup resimlerdir*)¹⁴³ Bacon, İngiltere’nin önde gelen önemli figüratif ressamlarından birisidir. Sonra ki yıllarda, Bacon’ın yapıtlarında rahatsız edici konuları tekrarlandı: meçhul portreler, hayvan bedenlerine benzeyen parçalar, çılglık atan figürlerin görüntüleri ve *Çarmıha Gerilme*’nin kendine özgü sürümünü üretmiştir.¹⁴⁴ Bacon resim 64’de yer alan triptik çalışmasının üçüncü bölümünde hayvan bedenini, resim 63’deki Rembrandt’in eserinden etkilenecek yorumladığı düşünülmektedir.

4. 7. 1. 7. Kemal İskender (Trabzon 1949)

Prof. Dr. Kemal İskender, 1949 yılında Trabzon Yomra’da doğmuştur. 1967 yılında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Resim Bölümünü kazanmıştır. 1993 Profesör ünvanını almıştır. 1988-2000 yılları arasında “Sanat Çevresi”, “Türkiye’de Sanat”, “Genç Sanat” gibi sanat dergilerinde düzenli olarak Türk sanatını konu alan sanat yazısı ve makale yayınlamıştır. 1991-2000 yılları arasında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesine bağlı kurum olan İstanbul Resim Heykel Müzesi’nde İdari müdür ve müdür olarak görev yapmıştır. Toplam

¹⁴² Wikipedia, Antropomorfizm, https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nsan_bi%C3%A7imcilik, (27.10.2022).

¹⁴³ Wikipedia, Triptik, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Triptik>, (27.10.2022).

¹⁴⁴ Nancy Spector, “Francis Bacon Three Studies for a Crucifixion”, <https://www.guggenheim.org/artwork/293>, (27.09.2022).

670 sayfadan oluşan İstanbul Resim Heykel Müzesi'nin katalog-kitabının çıkarılmasını sağlamıştır.¹⁴⁵

Resim 65: Jan van Eyck, Arnolfini'nin Evlenmesi, Meşe Üzerine Yağlı Boya, 82,2 x 60 cm, 1434, Londra Ulusal Galerisi, İngiltere

Resim 66: Kemal İskender, Arnolfini'nin Evliliği I, Kâğıt Üzerine Yağlı Pastel, 59 x 41 cm, 1975

Jan van Eyck veya **Johannes de Eyck** (Hollanda 1395–Belçika 1441), Flaman ressamdır. Ressam Jan van Eyck 15. yüzyılda gelişmekte olan yağlı boya tekniğini etkinleştirmesi ile tanınmaktadır. Çoğunlukla portre ve dinsel konulu resimler yapmıştır. Resimde derinlik anlayışını yepyeni bir teknikle ifade etmeye başlamıştır. Resimleri hayranlık uyandırmış ve birçok ressam tarafından ilham kaynağı olarak görülmektedir. "*Arnolfini'nin Evlenmesi*" isimli yapıt en ünlü eserlerinden birisidir.¹⁴⁶

Prof. Dr. Kemal İskender yılında resmettiği "*Arnolfini'nin Evliliği I (1975)*" ve "*Arnolfini'nin Evliliği II (1977)*" isimli çalışmalarını, Jan van Eyck'in "*Arnolfini'nin Evlenmesi*" isimli eserinden etkilenererek kendi üslupsal yaklaşımı ile "**espri kopyası**" türünde çalışmalar yaratmıştır.

¹⁴⁵ Kemal İskender, About, <https://cargocollective.com/kemaliskender/About-Kemal-Iskender>, (25.10.2022).

¹⁴⁶ Wikipedia, Jan van Eyck, https://tr.wikipedia.org/wiki/Jan_van_Eyck, (28.09.2022).

Resim 67: Kemal İskender, Arnolfini'nin Evliliği II, Kâğıt Üzerine Karışık Teknik, 59 x 41 cm, 1977

4. 8. Kolaj

Oxford sözlüğü “*kolaj*” kelimesini; “*Bir karton üzerine yapıştırılan çeşitli kumaş, tahta, kâğıt vb. parçalarıyla yapılan resim, çeşitli yerlerden derlenip oluşturulmuş şey.*” diye açıklamıştır.¹⁴⁷

Kolaj teknikleri ilk olarak MÖ 200 civarında Çin’de kağıdın icadı sırasında kullanılmıştır. Ancak kolaj kullanımı, ağırlıklı olarak 10. yüzyılda Japonya’da kullanılmıştır. Hattatların eserlerini yazarken yüzeylerdeki metinleri kullanarak yapışkanlı kâğıt uygulaması yapmışlardır.¹⁴⁸ Kolaj ile yaptıkları deneylerde Georges Braque ve Pablo Picasso, bir rulo simüle meşe duvar kağıdı satın almışlardır. Braque kâğıt parçalarını kesmeye ve bunları karakalem çizimlerine yapıştırmaya başlamıştır. Picasso hemen yeni ortamda kendi deneylerini yapmaya başladı. “Paper collage” (kesilmiş ve yapıştırılmış kâğıtları daha kapsamlı kolaj teriminden ayırmak için kullanılan bir terim) sanata yeni bir yaklaşımı başlatmışlardır. Picasso ve Braque, sıradan malzemelere ve nesnelere ve gündelik hayattan alınan konulara önem verdiler. Balkanlardaki savaş gibi güncel olaylara ve popüler kültüre yapılan

¹⁴⁷ Oxford Sözlüğü, Kolaj, <https://languages.oup.com/google-dictionary-tr/>, (18.09.2022).

¹⁴⁸ Virginia Lee Williams, “*Yaratıcı Kolaj Teknikleri*”, Kuzey Işığı Kitapları, 1994.

göndermeler, sanatlarının içeriğini zenginleştirdi.¹⁴⁹

Resim 68: Georges Braque, Meyve Tabacağı ve Bardak, Kâğıt Üzeri Guaş ve Kalem, 1912, Metropolitan Sanat Müzesi, ABD

“*Meyve Tabacağı ve Bardak*” isimli eser 1912 yılında Georges Braque (Fransa 1882-Fransa 1963) tarafından ilk “*papier collé (yapıştırılmış kâğıt, kolaj)*” çalışmadır. Braque ve Picasso, kübizm akımında önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen bu ortamda birçok eser üretmişlerdir.¹⁵⁰

Resim 69: Pablo Picasso, Baş (Tête), Karton Üzerine Renkli Kâğıt, Guaj ve Karakalem, 43, 5 x 33 cm, 1913-14, İskoç Ulusal Modern Sanat Galerisi, Edinburgh

Resim 70: Francis Picabia, Tableau Rastadada, 17, 1 x 19 cm, Basılmış Kâğıt ve Mürekkep, 1920

¹⁴⁹ Guggenheim Collection, Kolaj,

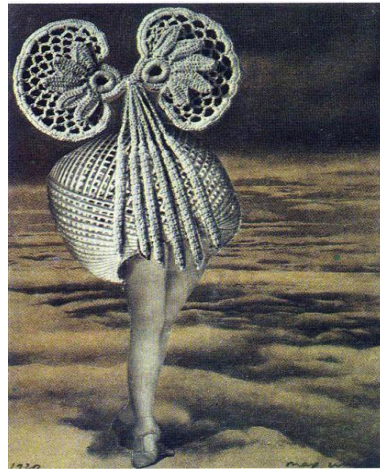
https://web.archive.org/web/20080218074849/http://www.guggenheimcollection.org/site/concept_Col_lage.html, (20.09.2022).

¹⁵⁰ The Met Museum, Fruit Dish and Glass,

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/490612>, (21.10.2022).

Doç. Dr. Figen Girgin, “*Öğrencilerin Çağdaş Resim Sanatını Öğrenmelerinde Yeniden Üretilen Yapıtların Etkileri*” isimli doktora tezinde **kolaj** kavramının temsilcilerini ve kullandıkları materyalleri Prof. Dr. Kubilay Aktulum’dan aktarmıştır:

Kolaj, kübist sanatçılardan günümüze kadar uygulama ve düşünce aşamasında birçok değişim geçirmiştir. Braque ve Picasso’nun temsilcileri oldukları kübist sanatçılar, posta pulları, nota kağıtları, gazete başlıkları, vb. gerçek nesnelere tuval yüzeyine yapıştırarak, resmin hareket noktası, düzenleyicisi yapmışlardır. O’Doherty ’nin (2010:56) de ifade ettiği gibi, “yapıtı oluşturan öğelerin özerkliği, nesnelere başkaldırısı ve boşluk kesitleri bütün sanatlarda itici bir güç oluşturmaya başlar”. Duchamp ve Picabia’nın temsilcileri oldukları dadaist sanatçılar, biraz rastlantıya bağlı olarak ama yine de bir bütün oluşturabilecek biçimde bir araya getirerek gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkinin güdülenmediği anlamsal yönün ağır bastığı çalışmalar yapmışlardır. Max Ernst’in temsilcisi olduğu sürrealist sanatçılar, posta pulu, kibrit kutusu gibi kullanımda olan nesnelere yerine, önceden kullanılmış baskı resimler, gazete resimleri, fotoğraflar, vb. alıntılarla önceden üretilen bu unsurlar ile sanatçının kendi çizdiği unsurlar arasında bağ kurarak, nesneyi anlamından soyutlayarak yeni bir gerçekliğin kapısını araladıkları, tek anlamlı bir biçimde tanımlanamayan gerçeküstücü kolajlar yapmışlardır.¹⁵¹

Resim 71: Max Ernst, Bulutların Üzerinde Yürüyor Gece Yarısı (Midnight Passes Above the Clouds), Kolaj, 1920, MoMA, New York, ABD

¹⁵¹ Figen Girgin, a.g.e., s. 44.

Alman ressam **Max Ernst** (Almanya 1891-Fransa 1976), Alman ressam, dadaizmin ve gerçeküstücülük akımlarının en önemli temsilcilerindendir.¹⁵² Max Ernst'in "**Bulutların Üzerinde Yürüyor Gece Yarısı (Midnight Passes Above the Clouds)**" isimli çalışması kolaj tekniği ile yapılmıştır. Sanatçı kolaj çalışmalarında; kâğıt, kumaş, gazete, basılı broşür ve kataloglardan seçtiği görüntüleri bir araya getirerek kompozisyonunu oluşturmaktadır. Birbirinden farklı görüntüleri bir araya getirerek çalışmalarına yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.

4. 9. Sahiplenme (Appropriation)

MoMA (Museum of Modern Art) learning web sitesinde, *sahiplenme (appropriation)* ile ilgili şu açıklama yer almaktadır: "*Mevcut görüntü ve nesnelerin kasıtlı olarak ödünç alınması, kopyalanması ve değiştirilmesidir.*" Binlerce yıldır sanatçılar tarafından kullanılan bu strateji, 20. yüzyılın ortalarında tüketimin yükselişi ve kitle iletişim araçlarıyla **görsellik** ön plana çıkmıştır.¹⁵³

Doç. Dr. Aziz Erkan ve Dr. Öğretim Üyesi Burcu Burçak Erdal "*Postmodern Bakış Açısından Manolo Valdes'in Sanat Anlayışı*" başlıklı makalede "*sahiplenme (appropriation)*" tanımını ve öncü sanatçısına aşağıda yer verilmiştir:

Görüntüleri kendi orijinal bağlamından ayırırken, yeni ve çeşitli anlamlar ortaya koyan sanatçılar, sahiplenme olgusunu ve doğasını, kültürel değişim ve kültürler arası temasın bir parçası olarak değerlendirirler. Genellikle sahiplenilen imajlar ve kültür unsurları, ünlü ve tanınabilir sanat eserlerini ve medyadan kolayca erişilebilen görüntüleri içerir. Sahiplenme kavramını ortaya atan ve uygulayan ilk sanatçı kabul edilen Marcel Duchamp (1887-1968) tır. İzleyiciden "hazır obje" bir nesneyi sanat olarak değerlendirmesini isteyerek, onu kendine mal eden Duchamp için sanatçının işi nesneyi seçmektir. Böylece sahiplenmenin başlangıcı, Duchamp'ın yenilikleri aracılığıyla 20. yüzyılın başlarına dayandırılır.¹⁵⁴

¹⁵² Wikipedia, Max Ernst, https://tr.wikipedia.org/wiki/Max_Ernst, (25.10.2022).

¹⁵³ MoMA Learning, https://www.moma.org/learn/moma_learning/themes/pop-art/appropriation/, (14.09.2022).

¹⁵⁴ Aziz Erkan-Burcu Burçak Erdal, Postmodern Bakış Açısından Manolo Valdes'in Sanat Anlayışı, *İdil Dergisi*, Ankara 2021, 85, s. 1354-1355.

Resim 72: Marcel Duchamp, Fountain (Çeşme), Seramik, 1917

Resim 73: Sherrie Levine, Fountain (Buddha), Bronz Döküm, 30,48 x 40,32 x 45,72 cm, 1996

Yazar Tim Martin, Temel Sürrealistler kitabında *Çeşme (Fountain)* isimli **hazır-obje** (readymades), 1917 yılında Marcel Duchamp (Fransa 1887–Fransa 1968) tarafından “R. Mutt” imzalı seramik pisuardan oluşan hazır-obje heykeldir. Nisan 1917’de, Duchamp tarafından seçilen sıradan bir tesisat parçası, Society of Independent Artists’in New York’taki **The Grand Central Palace**’ta sergilenecek olan açılış sergisi olan Duchamp, hazır heykelinin amacını açıklarken, bunların “*sanatçının seçim eylemiyle bir sanat eserinin saygınlığına yükseltilmiş gündelik nesnelere*” olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁵ Fountain’ın Alfred Stieglitz’in stüdyosunda fotoğrafı çekilmiştir. Fotoğraf dada dergisi “**The Blind Man**”de yayınlanmıştır. Orijinal eser kaybolmuştur. Eser, sanat tarihçileri ve avangard teorisyenleri tarafından 20. yüzyıl sanatında önemli bir dönüm noktası olarak görülmektedir.¹⁵⁶ Sherrie Levine, 1991 ve 1996 yıllarında sırasıyla *Çeşme (Madonna)* ve *Çeşme (Buddha)* başlıklı bronz kopyalar yarattı. Bunlar, Duchamp’ın ünlü hazır yapımına saygı duruşu olarak kabul edilmektedir.¹⁵⁷ Resim 72 ve 73’de yer alan hazır-objelerin materyalleri farklıdır. Marcel Duchamp’ın eseri seramikten üretilmiş pisuvardır. Sherrie Levine’nin çalışması ise bronz dökümden yapılmıştır.

Sahiplenme, Pablo Picasso ve Georges Braque’nin 1912’den itibaren gazete

¹⁵⁵ Tim Martin, Temel Sürrealistler, Parragon Yayınevi, 1999, s. 42.

¹⁵⁶ Wikipedia, Çeşme (Duchamp), [https://en.wikipedia.org/wiki/Fountain_\(Duchamp\)#cite_note-cabinet-7](https://en.wikipedia.org/wiki/Fountain_(Duchamp)#cite_note-cabinet-7), (20.09.2022).

¹⁵⁷ The Broad, Fountain (Buddha), <https://www.thebroad.org/art/sherrie-levine/fountain-buddha>, (20.09.2022).

gibi nesnelerin dâhil edildiği kübist kolajlara kadar izlenebilmektedir. Bu uygulama, Fransız sanatçı Marcel Duchamp'ın 1915'te yarattığı hazır objeler ile daha da geliştirilmiştir. Daha sonra sürrealizm akımı ile Salvador Dalí'nin "İstakoz Telefonu" gibi nesnelere temellükten (sahiplenme) geniş ölçüde yararlanılmıştır. 1950'lerin sonlarında nesnelere, Jasper Johns ve Robert Rauschenberg'in çalışmalarında ve pop art hareketinde yoğun bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, terimin özellikle 1980'lerde belirli Amerikalı sanatçılarla, özellikle Sherrie Levine ve neo-geo (1960'ların modernist hareketinin bir ürünü olarak, daha gerçekçi bir yaklaşım için lüks tasarımları reddeden Bauhaus sanat tarzından etkilenmiştir)¹⁵⁸ grubunun sanatçıları ve Jeff Koons bu alanda çalışmalar üretmişlerdir. Sanatçı Sherrie Levine, Claude Monet ve Kazimir Malevich'in resimlerini kendi çalışmalarında yeniden yorumlamıştır. Amacı, tanıdık bir görüntü için yeni bir durum veya yeni bir anlam-anlamlar dizisi yaratmaktır.¹⁵⁹

4. 10. Parodi (Yansılama)

Parodi, kelimesi ilk olarak edebiyat alanında kullanılırken daha sonra diğer sanat dallarında da kullanılmıştır. Türk Dil Kurumu, "parodi" kelimesini resmi web sitesinde (sozluk.gov.tr): "Bir eserin bir bölümü veya bütünü alaya alarak, biçimini bozmadan ona bambaşka bir özellik vererek biçimle öz arasındaki bu ayrılıktan gülünç etki yaratan bir oyun türüdür." olarak açıklamıştır.¹⁶⁰

Yazar Margaret Rose, **parodi** kavramını;

Başka bir eseri ya da en basitinden bu eserin kelime dağılımını önce taklit eden sonra da, eserin biçimini ve içeriğini veya üslup ve ana fikrini ya da söz dizilimini ve anlatımını, bazen ikisinden birini bazen her ikisini de değiştirme olarak tanımlanabilir. Bunun yanı sıra, bir önceki cümlede söylenenlerle birlikte, en başarılı parodilerin asıl metin ile parodi metin arasındaki uyumsuzluk sayesinde komik, eğlendirici ya da gülünç bir etki yarattığı söylenebilir.¹⁶¹

yaklaşımıyla açıklamıştır.

¹⁵⁸ Tate, Neo-Geo, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/n/neo-geo>, (19.10.2022).

¹⁵⁹ Tate, Appropriation, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/a/appropriation>, (18.09.2022).

¹⁶⁰ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Parodi, <https://sozluk.gov.tr/>, (13.06.2022).

¹⁶¹ Margaret Rose, a.g.e., s. 69.

Dr. Öğr. Tuğba Kodal ve Doç. Oktay Köse “*Türk Resim Sanatında Resimlerarası Yöntemlere Örnekler*” isimli makalelerinde **parodi** kavramı ile ilgili aşağıdaki bilgilere yer verilmiştir:

Parodi kullanım bakımından alaycı bir dönüştürüm işlemidir. Ana metnin temel dayanaklarının, içeriğinin, biçiminin gülünçleştirerek dönüştürüldüğü büyük oranda “klişeye karşı yürütülen bir deformasyon hareketidir” (Tosun, 2007:77). Bu kullanıma en ünlü örnekler Leonardo Da Vinci’nin Mona Lisa’sı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Dünya çapında, en çok bilinen Marcel Duchamp’ın LHOOQ adlı yapıtı ile başlayarak parodi yöntemine uygun olarak yeniden üretilen pek çok örnek bulmak mümkündür. Özellikle Duchamp’ın resim karşıtı tavrı olarak Mona Lisa ile alay etmesi çok ses getirmiştir. Tüm dünya ikinci bir kez Mona Lisa’yı tanımıştır. Beki de bu yüzden Mona Lisa çoğunlukla parodi yöntemine uygun olarak yeniden resmedilmiştir.¹⁶²

Resim 74: Leonardo da Vinci, Mona Lisa (Francesco del Giocondo’nun karısı Lisa Gherardini’nin portresi), Kavak Pano Üzerine Yağlı Boya, 53 x 77 cm, 1503-1519, Louvre, Paris, Fransa

Resim 75: Marcel Duchamp, L.H.O.O.Q., Kartpostal Üzerine Çizim, 1919

“**L.H.O.O.Q.**” isimli eser dada dönemi sanatçısı *Marcel Duchamp* (Fransa

¹⁶² Tuğba Kodal-Oktay Köse, Türk Resim Sanatında Resimlerarası Yöntemlere Örnekler, *Dergi Park*, Cilt 8, Sayı 14, s. 256.

1887-Fransa 1968)'ın kartpostal üzerine çizim yaptığı çalışmasıdır.¹⁶³ İlk olarak 1919'da tasarlanan eser, Duchamp'ın hazır objeler ile çalıştığı döneme aittir. Resim 20'de yer alan çalışmasında Marcel Duchamp, **Leonardo da Vinci** (Floransa 1452-Fransa 1519)'nin önemli eserlerinden biri olan **Mona Lisa**'yı, yeniden yorumlamıştır. Duchamp, **Mona Lisa**'nın yüzüne kalem ile bıyık ve sakal çizerek ironiye dayalı bir çalışma üretmiştir. Çizim yaptığı kartpostal herkesin her yerde ulaşabileceği hazır bir objedir.

4. 11. Pastiş (Öykünme)

Türk Dil Kurumu, “**pastiş**” kelimesini; “*Başka sanatçıların eserlerinin taklit yoluyla meydana getirilmesi; bir ekolün özelliklerine göre meydana getirilmiş eser.*” biçiminde açıklamıştır.¹⁶⁴

Doç. Dr. Figen Girgin, “*Öğrencilerin Çağdaş Resim Sanatını Öğrenmelerinde Yeniden Üretilen Yapıtların Etkileri*” isimli doktora tezinde, **öykünmeyi**;

Doğduğumuz andan itibaren öykünerek şekillendirdiğimiz hayat, bizim tecrübelerimiz, ben oluşumuzla yeniden yapılanmaktadır. Sanatçılar da, genellikle kendilerinden öncekilere öykünerek, kendi yaratıcılıkları doğrultusunda sanatsal gelişimlerini şekillendirmişlerdir. Ressamlar, oyuncular, müzisyenler, yazarlar, genellikle, edebi ve sanat dünyasına, öykünme ile başlarlar. Neredeyse her dönemde bir başkasının yapıtına öykünen sanatçılara rastlanmaktadır. Öykünen kişi, kendinden öncekine imrenir, ona ait olan biçemi, kompozisyonu veya konuyu kabullenerek tercih eder.¹⁶⁵

biçiminde açıklamıştır.

Yazar Margaret Rose, “*Parodi: Antik, Modern ve Postmodern*” isimli kitabında **pastiş** kavramını **parodi** kavramından ayıran noktaya aşağıda yer verilmiştir:

Albertsen'a göre pastiş bir eserin hem biçim hem de içeriğinin

¹⁶³ Wikipedia, L.H.O.O.Q., <https://tr.wikipedia.org/wiki/L.H.O.O.Q.>, (19.10.2022).

¹⁶⁴ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Pastiş, <https://sozluk.gov.tr/>, (16.09.20229).

¹⁶⁵ Figen Girgin, “*Öğrencilerin Çağdaş Resim Sanatını Öğrenmelerinde Yeniden Üretilen Yapıtların Etkileri*”, Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 38-39.

yeniden taklit edilmesini kapsar ve böyle bir pastişin bazıları tarafından bir eserin içeriğinde yapılan değişikliğin yanı sıra asıl olarak eserin biçiminin taklit edilmesi olarak tanımlanan parodiden farklı olduğu görülecektir.¹⁶⁶

Resim 76: Rene Magritte, The Son of Man (İnsanın Oğlu), Tuval Üzerine Yağlı Boya, 89 x 116 cm, 1964

Resim 77: Juan de Ezcurra

Rene Magritte (Belçika 1898–Belçika 1967)’nin “**İnsanın Oğlu**” isimli eserinde figürün yüzünde yeşil bir elma bulunmaktadır. Juan de Ezcurra’da fotoğraf çalışması ile Iphone marka telefonun arkasında yer alan elma logosu ile bu esere öykünmüştür. Ancak şu an içinde bulunduğumuz teknolojik dönemde telefonlar hayatımızın merkezinde yer almaktadır. Juan de Ezcurra yüzünün merkezine yerleştirerek bize bir mesaj vermektedir.

4. 12. Metinler Arasılık ve Göstergeler Arasılık

Türk Dil Kurumu, “*metinler arasılık*” kelimesini resmi web sitesinde (sozluk.gov.tr); “*Bütüncül bir yapıya kavuşturulması amacıyla bir edebî metnin dokusuna hem edebiyat alanından hem de başka alanlardan metin parçalarının katılması.*” tanımını yapmıştır.¹⁶⁷

Prof. Dr. Ali Bayraktaroğlu ve Öğr. Gör. Mukaddes Çetin “*Fotoğrafta Göstergelerarasılık ve Yenidenüretim*” isimli makalede “*metinler arasılık*”

¹⁶⁶ Margaret Rose, *Parodi: Antik, Modern ve Postmodern*, Hece Yayınları, Ankara 2016, s. 104.

¹⁶⁷ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Metinler Arasılık, <https://sozluk.gov.tr/>, (14.06.2022).

kavramıyla ilgili Prof. Dr. Kubilay Aktulum'dan;

İçinde yaşadığımız çokseslilik ortamının temelleri, 1960'lı yıllarda Julia Kristeva tarafından önerilen metinler arasılık öğretisi ile atılmıştır. Sanat yapıtları arasındaki sınırsız gönderme ve alıntılar durumu olarak tanımlanan "Metinlerarasılık" (intertextualite), "iki ya da daha çok metnin arasındaki ortak birliktelik ilişkisi yani temel olarak bir metnin diğer bir metindeki varlığı" olarak tanımlanır (Aktulum, 2000). Daha genel bir tanımlamayla metinler arasılık farklı metinler arasındaki alışverişi tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. "Metinlerarasılık giderek postyapısalcı ve postmodern düşüncenin neredeyse en temel kavramı haline almıştır. Birçok düşünür için postmodernizm metin merkezlidir ve postmodern dünya da metinler arası bir dünyadır."¹⁶⁸

bilgileri aktarmışlardır.

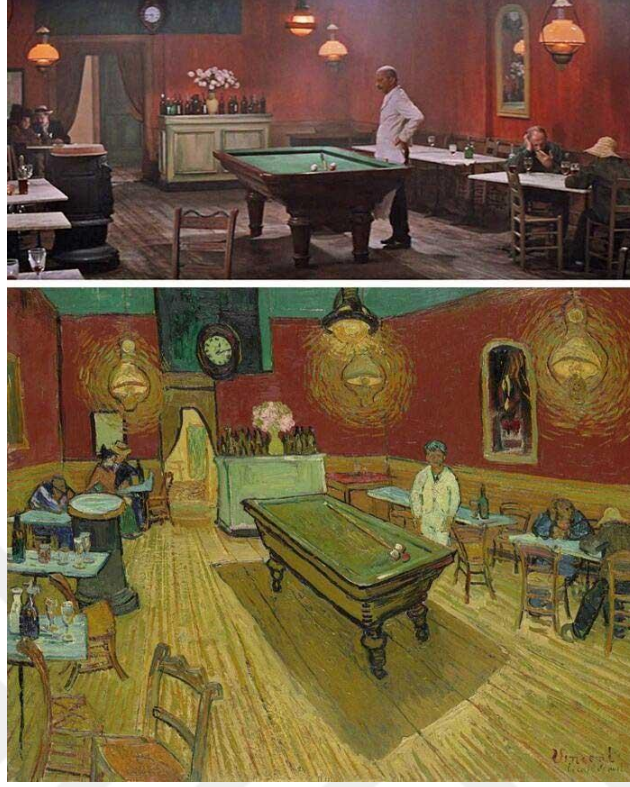
Prof. Dr. Ali Bayraktaroğlu ve Öğr. Gör. Mukaddes Çetin "*Fotoğrafta Göstergelerarasılık ve Yenidenüretim*" isimli makalede "*göstergeler arasılık*" tanımını:

Postmodernizm ile birlikte iki metin arasındaki her türlü ilişkiyi ele alan metinler arasılık giderek sanatın diğer dallarına da hakim olmaya başlamıştır. Sanat kuramcıları bu ilişkiyi tanımlamak için "göstergelerarasılık" kavramını önermişlerdir (Aktulum, 2011, s. 9-10). Böylelikle yazınsal alanın kendi içinde yaptığı metinlerarası alışveriş sanatın diğer dallarında göstergelerarasılık olarak yerini almıştır. Sanatın diğer kollarına hakim olan göstergelerarasılık yöntemi de eski sanat eserleriyle etkileşim halinde olarak yeni ve yeniden üretilen bir çok yapıtın var olmasına olanak sağlamıştır. Bu doğrultuda edebiyat, resim, müzik, fotoğraf, sinema, tiyatro gibi sanat disiplinleri arasında gerçekleşen ilişkiler göstergelerarasılık adı altında ele alınmaya başlanmıştır.¹⁶⁹

makalelerinde ifade etmişlerdir.

¹⁶⁸ Ali Bayraktaroğlu ve Mukaddes Çetin, Fotoğrafta Göstergelerarasılık ve Yenidenüretim, *Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, Cilt 6, Sayı 11, 2013, s. 13-14.

¹⁶⁹ Ali Bayraktaroğlu ve Mukaddes Çetin, a.g.e., s. 52.

Resim 78: Yönetmen Vincente Minelli'nin "Lust for Life" Filminden Bir Kare, 1956, (Üst Kısımda Yer Alan Fotoğraf), Vincent van Gogh, The Night Cafe, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 72, 4 x 92, 1 cm, 1888, Yale University Art Gallery, Connecticut, ABD, (Alt Kısımda Yer Alan Resim)

Hollandalı ressam Vincent van Gogh'un, 1888'de resmettiği **"The Night Café"** isimli eseri tuval üzerine yağlı boya çalışmalarından birisidir. Vincent, resimleriyle sanatın çeşitli alanlarını özellikle film alanında ilham olmuştur. ABD'li yönetmen Vincente Minelli **"Lust for Life (Yaşam Arzusu)"** isimli filmi 1956'da çekmiştir. "Lust for Life" filmi Vincent van Gogh'un hayatını anlatmaktadır.¹⁷⁰ **Lust for Life** filminde ressam Vincent van Gogh'un eserleri birçok karede canlandırılmıştır. Resim ve sinema gibi disiplinler birbirlerine ilham olarak göstergeler arasılık konusu işlenmiştir.

¹⁷⁰ Serap Ilgın, "Ünlü Tablolardan İlham Alan 19 Etkileyici Film Sahnesi", <https://listelist.com/tablolardan-ilham-alan-filmler/>, (15.10.2022).

Resim 79: René Magritte, Aşkılar II, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 54 x 73 cm, 1928, Museum of Modern Art (MoMA), New York, ABD

Resim 80: Amerikalı Sanatçı Beyoncé'nin "Mine" İsimli Şarkısının Klipinden Bir Fotoğraf Karesi

Ressam **René** François Ghislain **Magritte** (Belçika 1898-Belçika 1967), Belçikalı sürrealist bir sanatçıdır. "*Aşkılar II*" isimli eserini 1928 yılında resmetmiştir.¹⁷¹ Tuval üzerine yağlı boya yapılan çalışma New York'da yer alan Modern Sanatlar Müzesi'nde sergilenmektedir. Resim 80'de yer alan fotoğraf Amerikalı sanatçı **Beyoncé Giselle Knowles-Carter**'in 2013 yılında çıkardığı "Beyoncé" isimli albümünün "*Mine*" isimli şarkısının video klipinde ressam Rene Magritte'nin "*Lovers II (Aşkılar II)*" isimli eserinden ilham alınmıştır. Klip Belçikalı yönetmen Pierre Debusschere tarafından Stockton plajında, Avustralya'da çekilmiştir. Yönetmen "*Mine*" isimli klipte Rene Magritte'in "*Aşkılar II*" eserine atıfta bulunmuştur.¹⁷²

4. 13. Resimler Arasılık

Kubilay Aktulum'a göre, "*resimler arasılık (interpicturalité)*", bir görüntünün, bir figürün, bir motifin veya herhangi resimsel bir unsurun başka resimde anırtırma veya açık alıntılar biçiminde yer almasının yanı sıra görüntünün olduğu gibi yer aldığı resim çalışmalarına verilen tanımdır.¹⁷³

Dr. Öğr. Tuğba Kodal ve Doç. Oktay Köse "*Türk Resim Sanatında Resimlerarası Yöntemlere Örnekler*" isimli makalelerinde "*resimler arasılık*" tanımını Kubilay Aktulum'dan aktarmışlardır:

Resimler arasılık yalnızca bir ressamın başka ressama ait yapıtı

¹⁷¹ Wikipedia, Rene Magritte, https://en.wikipedia.org/wiki/Ren%C3%A9_Magritte, (17.10.2022).

¹⁷² Wikipedia, Mine (Beyoncé song), [https://en.wikipedia.org/wiki/Mine_\(Beyonc%C3%A9_song\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Mine_(Beyonc%C3%A9_song)), (17.10.2022).

¹⁷³ Kubilay Aktulum, *a.g.e.*, s. 56.

olduğu gibi kullanması olarak algılanmamalıdır. Nasıl ki “bir yazar başka bir yazarın metninden parçaları kendi metninin bağlamında kaynaştırarak yeniden yazıyor” (Aktulum, 2000:17) ise bir ressam da aynı işlemi görüntüler üzerinden gerçekleştirerek yeniden resmeder. Böylece kullanılan her bir parça veya bütün yalnızca biçimsel yinelemenin dışında yeni bir anlamın bir parçası olur. Daha önce belirtildiği üzere, resim sanat tarihinin hemen her döneminde geçmişin ya da kendi döneminin yapıtlarından beslenen; yeniden resmeden, resimlerarası ilişkiler kurulan yapıtlar üretilmiştir. “...sanat tarihinde birbirlerinin malzemesini tüketen, birbirlerine gönderme yapan, birbirlerinden beslenen, ötekinin yapıtını değişik amaçlarla biçimsel ve içeriksel olarak dönüştüren çok sayıda sanatçı bulunmaktadır.”¹⁷⁴

Resim 81: Herman Braun-Vega, La Melancolía de Don Pablo (Vélazquez, Rembrandt, Ingres, Duncan), Tuval Üzerine Akrilik, 200 x 200 cm, 2005

Ressam **Herman Braun-Vega** (Lima 1933–Paris 2019), resim 24’de yer alan çalışmasını tuval üzerine akrilik boya ile resmetmiştir. “*La Melancolía de Don Pablo*” isimli eserde Herman Braun Diego Vélazquez, Rembrandt’ın portreleri Jean Auguste Dominique Ingres’in, “*The Valpinçon Bather*” isimli eserinde yer alan kadın figürünü resmetmiştir. Kübist döneme ait figür ve Pablo Picasso’nun kırmızı bir koltukta oturarak kompozisyonda yer almaktadır. Kısaca bu kompozisyonda birçok yapıttan alınmış parçalar bulunmaktadır. Bu açıdan, Herman Braun’un eseri

¹⁷⁴ Tuğba Kodal-Oktay Köse, a.g.e., s. 252.

resimler arasılık başlığını temsil etmektedir.

Pablo Picasso Haziran 1992’de Eduardo Arroyo ve Jorge Semprun ile yaptığı röportajda; “*Picasso benim babam, beni olduğum gibi yaptı. Velázquez benim ustam, beni ressam olarak yetiştirdi.*” demiştir. 1968’den 1980’lerin başına doruğa ulaşan büyük metamorfozu yani değişimi gerçekten de Picasso’ya borçludur. Herman Braun-Vega sahiplenme ile ilgili şunu söylemiştir: “*Başkalarının çalışmalarını sahiplenmek, Picasso’nun bana verdiği büyük ders*”¹⁷⁵ diyerek açıklamıştır.

¹⁷⁵ Wikipedia, Herman Braun-Vega, https://fr.wikipedia.org/wiki/Herman_Braun-Vega#cite_note-MAG-1, (24.09.2022).

5. MANOLO VALDES'İN HAYATI VE ESERLERİ (d. 1942, Valencia, İspanya)

Resim 82: Manolo Valdés
www.studiointernational.com

İspanyol ressam ve heykeltıraş **Manolo Valdés Blasco** veya **Manolo Valdés** 8 Mart 1942'de İspanya'nın Valencia şehrinde doğmuştur. 1957'de San Carlos Güzel Sanatlar Okuluna girmiştir. Orada öğretilen aşırı akademik eğitim onu pek tatmin etmemiştir, iki yıl sonra kendini tamamen resme adanmak için okuldan ayrılmıştır.¹⁷⁶

Manolo Valdes, 15 yaşında gittiği Güzel Sanatlar Akademisinin çok geleneksel olduğunu ve 19. yüzyılda verilen eğitimin devam ettiğini bu yüzden, okulunun verdiği sanat eğitimini gördüğünde, bunların kendisini hayal kırıklığına uğrattığını söylemiştir. Robert Rauschenberg'in "**Canyon**" isimli çalışmasını ilk gördüğü zaman çok etkilendiğini ve merkezde yer alan içi doldurulmuş kartaldan çok etkilendiğini söylemiştir. Sanat ile yapabileceklerinin bir sınırı olmadığını ve özgürlüğü keşfettiğini açıklamıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Biografias y Vidas, Manolo Valdes'in Biyografisi, https://www.biografiasyvidas.com/biografia/v/valdes_manolo.htm, (11.12.2021).

¹⁷⁷ Isabella Tow, "Spanish Painter & Sculptor People", <https://myreadingroom.online/en/live/life-style/home-&-decor/6pl6O11d/manolo-valdes>, (24.01.2022).

Resim 83: Robert Rauschenberg, Canyon, Karışık Teknik (oil, pencil, paper, metal, photograph, fabric, wood, canvas, buttons, mirror, taxidermied eagle, cardboard, pillow, paint tube and other materials), 207, 6 x 177, 8 x 61 cm, 1959, Modern Sanat Müzesi, New York

Okuldan ayrıldıktan kısa bir süre sonra ilk çalışmalarında, yaratıcı kapasite ve teknik-biçimsel açıdan yaratıcı çalışmalar üretmiştir. 1962’de ilk kişisel sergisini Nebli Galerisinde (Madrid) açmıştır. 1960’ların başında Valdés, sanatçılar José María Gorrís, Juan Antonio Toledo ve Rafael Solbes ve sanat tarihçisi Tomás Llorens ile birlikte **Estampa Popular de Valencia** grubunu kurmuştur. İspanya’nın piyasa ekonomisine açıldığı bir dönemde söz konusu grup, dönüşüm sürecindeki İspanya çerçevesinde sanatın ve sanatçının rolünün yeniden tanımlanması gerektiğini savunmuşlardır. Artistik grup yeni sanatsal ifadeler için gelişmekte olan ülkenin sosyoekonomik durumunu yansıtmının yanı sıra, kitle iletişim araçlarından gelen dil ve görsel kaynakları da dikkate almışlardır. 1964 yılında Manolo Valdés (İspanya 1942), Juan Antonio Toledo (İspanya 1940-İspanya 1995) ve Rafael Solbes (İspanya 1940-İspanya 1981) “**Estampa Popular**” grubundan ayrıldılar ve “**Equipo Cronica (Kronik Ekip)**” isimli artistik grubu kurmuşlardır.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Biografias y Vidas, Manolo Valdes’in Biyografisi, a.g.e., (11.12.2021).

Resim 84: Equipo Cronica, El Intruso (Davetsiz Misafir), 1969

“Kronik Ekip” üyeleri bir resim üzerinde ortaklaşa yani kolektif olarak çalışmışlardır. Turizm, göç gibi konuları ele almışlardır. Ayrıca Diego Velazquez ve Pablo Picasso gibi ressamardan etkilenmişlerdir. Bir eserden yola çıktıkları gibi, günlük hayatlarında okudukları çizgi roman veya izledikleri filmde de bir kare olarak çalışmalarını yeniden üretmişlerdir. Valdes, Equipo Cronica grubunun amacının Franco rejimine (İspanya’da yaşanan iç savaş sonrası, ülke 36 yıl boyunca diktatör bir rejimle yönetilmiştir.) bir başkaldırı olmadığını, sanatsal bir çıkış yaptıklarını dile getirmiştir. Bu çıkışı da pop sanat aracılığıyla gerçekleştirdiklerini çünkü pop sanatın genel geçer bildiğimiz sanat akımlarının ötesinde, ellerine geçen bir çizgi romandan bile yararlanabildiklerini ve bu ifade zenginliğinin tam da bu noktada başladığını söylemiştir. Sanatçı bu ifade zenginliği ile medyayı kullanarak alışlagelmiş düzeni temelden sarstıklarını sözlerine eklemiştir.¹⁷⁹ Resim 84’yer alan eser resimler arasılık başlığını temsil eden çalışmalardandır.

¹⁷⁹ Şebnem Burcuoğlu, “Pop Sanatın İspanyol Hali”, <https://www.milliyet.com.tr/cumartesi/pop-sanatin-istryol-hali-1706692>, (22.05.2020).

Resim 85: Equipo Crónica, Oturma Odası, Tuval
Üzerine Akrilik, 200 x 200 cm, 1970, Museu Fundacion
Juan March, Palma

Resim 85’da yer alan “*Oturma Odası*” isimli eser “*Kronik Ekip*” grubu tarafından Diego Velazquez’in *Nedimeler (Las Meninas)*, isimli eserinden etkilenerek yorumladıkları çalışmadır. Madrid’deki Royal Alcazar’ın iç dekorasyonunun yerine esere adını veren orta sınıf bir evde resmedilmiştir. Oturma odasında yer alan televizyon, duvardaki posterler, sarı şişme ördek saraya duyulan korku ile karışık o ulaşılamaz statüye bir eleştiri niteliğindedir. Velazquez burada tuvali olmadan elinde paleti ve fırçası ile durmaktadır. Boya fırçasının geleneksel kullanımının artık değiştiğini ironik bir dil ile eleştirmişlerdir.¹⁸⁰ Resim 85’deki eser parodi türünde yapılmış çalışmalardandır. Ekip resim çalışmalarının yanı sıra heykel çalışmaları da üretmişlerdir. Heykel çalışmalarında da sanat tarihindeki eserlerden esinlenerek ve etkilenerek yeniden yorumlamışlardır. Resim 87’deki heykel çalışması resim 86’da yer alan El Greco’nun yağlı boya eserinden esinlenerek polyester üzerine boyama tekniği ile yapılmıştır. Resim 87’deki figürün ellerinin üzerindeki kırmızı noktalar pop art akımına özgü bir desendir.

¹⁸⁰ Flavia Frigeri, *Pop Sanat*, Optimum Basım Yayın. İstanbul 2019, s. 129.

Resim 86: El Greco, Eli G6ğs6nde Asilzade, Tuval 6zerine Yağlı Boya, 66 x 81 cm, 1580, Prado M6zesi, Madrid, İspanya

Resim 87: Equipo Cronica, Caballero, Polyester 6zerine Boyama, 47 x 40 x 23 cm, 1981

1965 yılında Toledo, ilk sergilerinden kısa bir s6re sonra gruptan ayrılmıştır. Vald6s ve Solbes 1965 yılında grubun odak noktasını oluşturan pop art hareketini ve Francisco Franco'nun diktat6rl6đ6n6n yanı sıra sanat tarihini sorgulayarak bir manifesto imzaladılar. Vald6s ve Solbes, 1981'de Solbes'in 6l6m6ne kadar birlikte 7alışarak altmıştan fazla kişisel ve sayısız karma sergiye katılmışlardır. Sanat tarihinin b6y6k eserlerinden ilham almaya devam eden sanat7ı, 7alışmalarından ironiyi 7ıkarmıştır. Vald6s; Vel6zquez, Rembrandt, Goya, Picasso ve Matisse gibi ikonik sanat7ıların başyapıtlarından alınan tanınabilir g6r6nt6leri yorumlayarak, tanındık ama modern bağlamları tarafından d6n6řt6r6lm6ř eserler yaratmıştır.¹⁸¹

Valdes, 7alışmalarının geliştik7e i7inden politik mesajı 7ıkardığını a7ıklamıştır. 2013 yılında şebnem Burcuoğlu ile ger7ekleştirdiği r6portajda “*Kronik Ekip*”den g6n6m6ze geldiğinde sanatsal 6slubunun nasıl değiştiğini şu s6zlerle a7ıklamıştır:

Eskiden politik bir s6ylemlerinin olduğunu, bu durumun artık ortadan kalktığını, bir şeyin karşısında m6cadele verirken bu durumun değişmesi ile bir boşluğa d6řt6đ6n6 ancak bu değişimin sanatın 6zg6rleşmesi adına olumlu olduğunu belirtmiştir. İnanın yaşlandık7a değiştiğini kendisini şimdi 7ok daha g67l6 hissettiğini dile getirmiştir.

¹⁸¹ Landau Fine Art, Manolo Valdes, <https://www.landaufineart.ca/valdes>, (29.11.2021).

Ayrıca sanatın kendisinin çığgın bir dönüşüm içinde olduğunu ifade etmiştir.¹⁸²

Valdes'in ilk solo sergisi 1982'de Barselona'da yer alan Maeght Galerisinde sergilenmiştir. Avangart dilleri kullanarak üzerinde yeniden çalıştığı bir dizi resim ve heykel çalışmalarını sergilemiştir. Diego Velazquez'in "Avusturya Kraliçesi Mariana'nın Portresi" isimli eserini yeniden yorumlamıştır.¹⁸³

Resim 88: Diego Velázquez, Avusturyalı Mariana'nın Portresi, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 231 x 131 cm, 1652-1653, Prado Müzesi, Madrid

Resim 89: Manolo Valdes, Reina Mariana, Litografi, 79 x 59 cm, 1982

1981 yılından sonra solo kariyerinde Valdés'in odak noktası sanat tarihi ve maddeselliğe kaymıştır. Doku, madde ve figür eserlerinde ön plana çıkmıştır. Resim tekniğinde; Manolo Millares (Kanarya Adaları 1926-Madrid 1927), Antoni Tàpies (İspanya 1923-İspanya 2012), Alberto Burri (İtalya 1915-Fransa1995) ve Jean Dubuffet (Fransa 1901-Fransa 1985) gibi enformalist ressamların eserlerine daha yakınlaşmıştır.¹⁸⁴ *Art informel (Enformal)*, 1940'larda ve 1950'lerde ortak bir doğaçlama metodolojisine ve yüksek düzeyde jest tekniğine sahip olan soyut resme yaklaşımları tanımlayan Fransızca bir terimdir.¹⁸⁵

¹⁸² Şebnem Burcuoğlu, a.g.e., (22.05.2020).

¹⁸³ Biografías y Vidas, Manolo Valdes'in Biyografisi, a.g.e., (11.12.2021).

¹⁸⁴ Biografías y Vidas, Manolo Valdes'in Biyografisi, a.g.e.

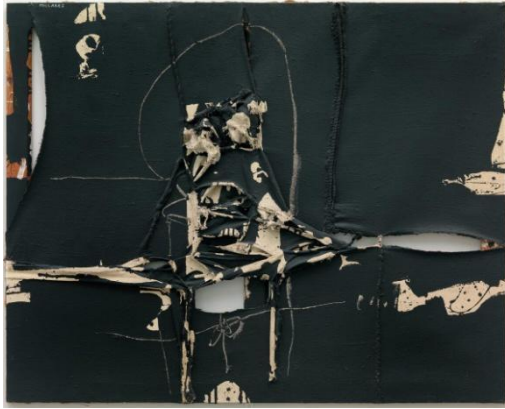
¹⁸⁵ Tate, Art Informel, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/a/art-informel>, (18.10.2022).

Resim 90: Jean Dubuffet, İnce Burunlu İnek, Tuval Üzerine Yağlı Boya ve Emaye, 1954, Museum of Modern Art (MoMA), New York

Resim 91: Alberto Burri, Kırmızı Plastik, PVC plastik, Akrilik, Isı İşlemi ve Siyah Kumaş Üzerine Vinavil, 80 x 100 cm, 1963

Resim 92: Manolo Millares, Cuadro 150, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 130, 8 x 162, 2 cm, 1963 Tate Museum, Londra, İngiltere

Resim 93: Antoni Tàpies, Parçalı Battaniye, 2001

Resim 94: Manolo Valdés, Mickey Mouse III, Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya, 150 x 200 cm, 1989

Valdes'in 1989 yılında yaptığı resim 94'de yer alan çalışma çizgi film karakteri olan "Mickey Mouse"dan pop art akımının ifade şeklinden ilham alarak çalışmasını yaratmıştır. "Mickey Mouse III" isimli eser enformal sanat tarzına uygun bir çalışmadır. Çalışmasında çuval bezi parçaları, kumaş ve boya dokusunu kullanmıştır. Valdes boyalarını kendi atölyesinde hazırlamaktadır. Hazır satılan boyalar yerine toz pigment, yağ ve diğer malzemeleri kullanarak kendi plastik dokularını elde etmektedir. Valdes'in resimlerinde dokuların yoğunluğu boyadan daha farklıdır. Boya dokusu çamur veya alçı malzemesi gibi kalın dokulu hamur kıvamındadır. Sanat tarihinde bu yoğun boya dokusuna "**matter (madde) painting**" denilmektedir. Tate Müzesi, **matter boyama tekniğini**: "*İçine kum, çamur, çimento ve deniz kabukları gibi malzemelerin eklendiği kalın impasto boya kullanma tekniği.*" olarak ifade edilmektedir.¹⁸⁶ Bu tekniğin amacı, resmin doğasını ve malzemelerini vurgulamaktır. **İmpasto** ise; "*Bir resimdeki kalın boya veya doku alanını.*" ifade etmektedir. İmpasto tekniği, ilk olarak Venedik Rönesans sanatçıları Titian ve Tintoretto'nun resimlerinde görülmektedir. Bu tekniğe Barok Dönemi ressamı Paul Rubens'in eserlerinde de karşılaşılmaktadır. Kalın boya dokusu on dokuzuncu yüzyıl manzara çalışmalarında natüralist ve romantik dönemlerde giderek daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır.¹⁸⁷

Valdes, matter painting ve impasto tekniğini çalışmalarında kullanmaktadır. Resim 72'de yoğun pütürlü tabakalar çuval bezi yüzeyine sürülmüştür. Valdes yeni malzemeler kullanarak plastik dokuları resim düzleminde doğaçlamaktadır. Çalışmalarında kullandığı malzemeleri ve usta ressamlardan esinlenmesi hakkında şu sözleri söylemiştir:

Ben sadece yeni malzemeler kullanarak resmin tarihini çeşitli şekillerde yorumlayan bir anlatıcıyım; bu, sanat eserinin kodunu ve anahtarını değiştirmekten oluşan bir oyun gibi... Çalışmalarım ustaların yeniden yaşanmış deneyimlerinin ürünüdür. Resimlerim çok fazla yansıma içeriyor. Manolo Valdés¹⁸⁸

¹⁸⁶ Tate, Matter Painting, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/m/matter-painting>, (20.10.2022).

¹⁸⁷ Tate, İmpasto, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/i/impasto>, (20.10.2022).

¹⁸⁸ Landau Fine Art, a.g.e.

Resim 95: Pablo Picasso, Avignonlu Kızlar, Tuval Yağlı Boya Resim, 243, 9 x 233, 7 cm, 1907, Modern Sanatlar Müzesi, New York, ABD

Resim 96: Manolo Valdés, Las señoritas de Avignon, Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya Zımba Teli ve Kolaj, 229,5 x 204 x 7 cm, 1989

“Avignonlu Kızlar (*Les Demoiselles d'Avignon*)” isimli eser Pablo Picasso (İspanya 1881-Fransa 1973)’nin 1907 yılında resmettiği önemli yapıtlarındandır. “Avignonlu Kızlar” eseri proto-kübist (tipik olarak nesnelere kübik veya konik şekillerden oluşan geometrik tasvir) bir resimdir. Aslında kübizm bu eserin neden olduğu etki nedeniyle başlamıştır. Resim 95’deki figürler; Paul Cezanne’nin (*The Bathers-Yıkananlar*), El Greco (*Opening of the Fifth Seal-Beşinci Mühürün Açılması*) ve Paris’teki Trocadero Müzesi’nde sergilenen ilkel sanat ve Afrika maskelerinin sanatçıya ilham verdiği düşünülmektedir.¹⁸⁹ Manolo Valdes, Pablo Picasso’nun “Avignonlu Kızlar” isimli eserinden etkilenecek resim 96’de yer alan çalışmasını çuval bezi üzerine, zımpa, kumaş ve kalın boya dokuları ile resmetmiştir. “Las señoritas de Avignon” isimli eser *esprî kopyası* türünü temsil etmektedir. Valdes ilham kaynakları arasında en önemli konunun; müzelere gitmek ve eserleri gözlemlemek olduğunu, bazen gerçek nesnelere, o nesnelere yorumlanmış resimler aracılığı ile baktığını söylemiştir. Anna Mcnay ile yaptığı röportajda bu konu hakkındaki düşüncelerini okurlar ile paylaşmıştır;

Bunu bir örnek vererek, ayçiçeklerini sevdiğini çünkü onları Van Gogh’un çizdiğini ve elmaları sadece Cezanne’in elmalarına benziyorlarsa sevdiğini ifade etmiştir. Hatta bir insanı gördüğü ve beğendiği bir tabloya benziyorsa daha çok sevdiğini açıklamıştır.

¹⁸⁹ Historia Arte, *Les Demoiselles d'Avignon*, <https://historia-arte.com/obras/las-senoritas-de-avignon>, (18.10.2022).

Gerçekten kendisini etkileyenin genel olarak resim olduğunu dile getirmiştir. Bir keresinde bir dizi yağmur resmi yaptığını ve birkaç ay boyunca dışarıda yağmur yağdığını ama gerçek yağmura bakma zahmetine bile girmediğini sadece diğer sanatçılardaki veya edebiyattaki yağmur yorumlarına baktığını sözlerine eklemiştir. Resimlerin dışında edebiyattan da beslendiğine değinmiştir. Valdes özellikle sanat üzerine yorum yapan edebiyattan beslendiğini bunun tamamlayıcı bir yorum olduğunu ve bir sanat eserini başka türlü göremediğimiz bir perspektiften görmemize yardımcı olduğunu açıklamıştır. Herkesin bir tabloyu farklı okuduğunu, her zaman yeni bir imaj yaratmasına yardımcı olacak bir cümle, bir resim veya bir şey aradığını ifade etmiştir. Bunun bir hazine avı gibi olduğunu ve sadece ne alabilirim diye baktığını anlatmıştır. Ne zaman bir müzeye gitse, sadece bir şeylere bakmaktan zevk almanın yanı sıra, yanında ne götürebileceğini hep merak ettiğini, dışarıya ya da doktora gittiğinde, bekleme odasındaki her dergiye, bir resim bulacağını umarak bakmak zorunda kaldığını söylemiştir.¹⁹⁰

Valdés; resim, baskı ve heykel olmak üzere birden fazla ortamda ustalaşmış birkaç sanatçıdan biridir. Genellikle aynı anda birkaç tuval üzerinde çalışmaktadır. Kompozisyonlarında doğru kombinasyonu bulmak için birçok tekrar yapmaktadır. Böylece resim her uygulama ve değişim ile kendini göstermeye başlayacaktır. Valdés heykel çalışmalarında; ahşap, alüminyum, bronz, sicim, çuval bezi, kâğıt, ayna gibi bulabildiği her türlü malzemeyi, kökleri iyi bilinen sanat eserlerinin parçalarından oluşan büyük ölçekli (hatta anıtsal) eserler yaratmak için kullanmıştır. Bu figürler, Avrupa sanat tarihinin bir sembolü ve sanatçının zekâsıyla, benzersiz renk ve doku kullanımıyla, izleyici için bir bağlantı noktası kurmuştur. Valdés, birbirinden farklı medyaları kapsayan geniş bir sanatsal yelpazeye, sanatsal inovasyon yoluyla geçmişi hatırlatan, aynı anda sanat tarihini ve çağdaş kültürü keşfeden, ancak maddeselliği sanatçının odak noktası olan, esprili ama tarihsel olarak bilgilendirilmiş eserler üretmiştir.¹⁹¹

Yazar Anna Mcnay, *Studio International* web sitesinde Valdés ile yaptığı röportajda, sanatçının çalışmaları hakkında:

¹⁹⁰ Anna Mcnay, “Manolo Valdés: I only like apples if they look like Cezanne’s apples!”, <https://www.studiointernational.com/index.php/manolo-valdes-interview-i-only-like-apples-if-they-look-like-cezannes>, (24.12.2021).

¹⁹¹ Landau Fine Art, a.g.e.

Edebiyat ve sanat tarihine ilişkin derin bir bilgi birikiminden arındırılmış zengin optik kelime dağarcığıyla, anlam katmanlarını ustaca biçim olarak tanıdık ama aslında kışkırtıcı olan somut portrelerde birleştirir. Kendisine ilham veren şaheserlerin parçalarından alınan estetik dili, kolektif hafıza kavramını araştırarak ve tarihi, zamansız anlam arayışımızı canlandıran çağdaş bir anlatıya dönüştürmüştür.¹⁹²

Resim 97: Henri Matisse, Kırmızı Balık, Tuval Üzerine Yağlı Boya 146 x 97 cm, 1912, Pushkin Müzesi, Moskova

Resim 98: Manolo Valdés, Matisse'e Saygı Duruşu, Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya, 199, 8 x 149, 8 cm, 1995

Henri Matisse (Fransa 1869-Fransa 1954) yirminci yüzyıl resim ve heykel disiplinlerinde önemli gelişmelerden sorumlu ve sanat tarihine önemli yapıtlar kazandırmış sanatçılardan birisidir.¹⁹³ “**Poissons Rouges (Kırmızı Balık)**” isimli eser Henri Matisse’in 1912 yılında yaptığı tuval üzerine yağlı boya bir resimdir. Manolo Valdes resim 74’de yer alan çalışmasını Matisse’in “**Kırmızı Balık**” isimli eserinden yeniden yorumlamıştır. Sanatçı Matisse’in kompozisyonundaki cam fanusa odaklanmıştır. Valdes yorumladığı çalışmasına “**Matisse’e Saygı Duruşu (Hommage à Matisse)**” ismini vererek atıfta bulunmaktadır.

Kariyerinin başlarında etkileyici fırça darbeleri, kullandığı renkler ile Matisse (daha sonra onu avangardın lideri yapan unsurlardır) gibi Valdés de geleneksel resim anlayışını bozmuştur. Yüze kumaş dikerek, çalışmalarını boyalı

¹⁹² Landau Fine Art, a.g.e.

¹⁹³ Wikipedia, Henri Matisse, https://en.wikipedia.org/wiki/Henri_Matisse#cite_note-7, (17.10.2022).

kâğıt ile katmanlayarak ve resim düzlemine doku ile derinlik katmak için nesnelere yapıştırılmıştır. Valdés'in tuvaleri, görsel ve fiziksel duyuları harekete geçirerek dar sınıflandırmaya meydan okumak için resim ve heykel arasında etkili bir köprü oluşturmuştur.¹⁹⁴

Manolo Valdes'in çalışma süreci, tarihsel işaretlerden yaratıcı sürece mütevazı bir anlayıştan zengin dokulu figüratif kompozisyonlara doğru evrilmiştir. Valdes çalışma sürecinin başlangıç noktasına nasıl karar verdiğini şu şekilde ifade etmiştir. Diego Velázquez'in bir eserinin kompozisyonundan bir figür ile başladığını veya bunun genelde bir insan portresi olduğunu belirtmiştir. Pop art'ın büyük ölçeği öğrettiğini bu yüzden, 17. yüzyıldan kalma bir resme bakıp yeniden okuduğunda, o zamandan bu zamana sanat tarihinde olan her şeyi düşünmeden edemediğini ve olan her şeyin, orijinal görüntüyü yeniden yorumlamak için bir araç haline geldiğini ifade etmiştir.¹⁹⁵

İlhamının büyük çoğunluğunu beğendiği mevcut resimlerden alan sanatçı, daha sonra bunların parçalarını genellikle yüzleri büyük ölçekli resimler ve heykeller olarak yeniden yorumlamıştır. Çalışmaları ve hayatı sanat tarihindeki gelişmelerden etkilenmiştir ve tıpkı bir saksagan gibi seleflerinden (bir makamda kendinden önce bulunmuş olan kimse) yöntem, medya ve fikirler almıştır. Sürekli olarak görüntü ve yorum arayışı içindedir. Coşkusu ve heyecanı gözle görülür şekildedir.¹⁹⁶ Her zaman doğrudan sanat tarihi modellerine atıfta bulunur. Eserlerinin isimlerinde de bu atıflara yer vermektedir. Habertürk gazetesinde yer alan röportajında çalışmalarında esinlendiği kaynağı şu sözlerle tamamlamıştır; *“Resim özel bir uğraş. Nasıl ki edebiyat edebiyattan doğuyorsa benim resmim de resimlerden doğar. İşim daima sevdiğim parçalardan esinlenir, hatta bu yapıtlar aracılığıyla yaşarım”* Manolo Valdes.¹⁹⁷

Yazar Ernst Fischer, *“Sanatın Gerekliliği”* isimli kitabında insanın geçmişteki deneyim ve bilgileri inceleyerek ileriye daha bilinçle gitmek hakkında şu

¹⁹⁴ Landau Fine Art, a.g.e.

¹⁹⁵ Landau Fine Art, a.g.e.

¹⁹⁶ Anna McNay, a.g.e., (24.12.2021).

¹⁹⁷ Pırıl Güleşçi Arıkonmaz, Manolo Valdes İstanbul'da, <https://m.haberturk.com/yazarlar/piril-gulesci-arikonmaz/845476-manolo-valdes-istanbulda>, (24.12.2021).

bilgilere yer verilmiştir: “İleriye değil, geriye bakmak amacı için gerekli düşüncüyü yaratır. Bir işi bilinçle yapmak, bilinçli biri olmak, çalışma sırasında, çalışma yoluyla gelişmiştir. Her araca belli biçim ve nitelik verecek, açıkça bilinen bir amaç ise ancak çok sonraki bir evrede ortaya çıkar.”¹⁹⁸ Valdes de geçmişte yapılmış başyapıtları inceleyerek geriye gider ve etkilendiği yapıtlardan kompozisyonlarını oluşturmuştur. Zengin materyaller aracılığıyla kendi özgün çalışmalarını üretmiştir.

Ressam Maria Jesus Soler, Manolo Valdes’in “Las Meninas” isimli yapıtı yeniden üretmesiyle ilgili; “Velázquez Las Meninas’ı resmetti, Picasso onları yorumladı ve Valdés bu sürece katılarak başka bir okuma başlattı.” açıklamasında bulunmuştur.¹⁹⁹

Manolo Valdes “Kronik Ekip” grubundan günümüze kadar olan kapsamlı çalışması içinde, Diego Velazquez’in “Las Meninas” isimli eseri, hem resim çalışmalarında hem de heykellerinde önemli ilham kaynağı olmuştur. Bu figürü sık sık yorumlamıştır. Çalışmalarında portre detaylarını en aza indirmiştir. Bu yalın çizgi onun üslubunun en önemli özelliğidir. Resimlerinde ve heykel çalışmalarında “Las Meninas” figürünü kullanarak yeniden üretmiştir. Bu konuyla ilgili sanatçı İstanbul’a geldiğinde gazeteci Burcuoğlu ile röportajında bu tekrar sürecini; “Kendini tekrar etmek, lafına hiçbir zaman inanmadım. Yaptığım her şeyi o anki duygularıyla yapmışımdır.” sözleri ile vurgulamıştır²⁰⁰.

Resim 99: Manolo Valdés, Las Meninas, Gravür Serisi, 52, 1 x 67, 3 cm, 2000

¹⁹⁸ Ernst Fischer, *Sanatın Gerekliliği*, 8. Baskı, Sözcükler, İstanbul 2022, s. 37.

¹⁹⁹ Maria Jesus Soler, Manolo Valdés’in Çalışmalarına Bir Bakış, <https://elcuadernodigital.com/2018/04/05/manolo-valdes-en-gran-formato/>, (03.10.2022).

²⁰⁰ Şebnem Burcuoğlu, a.g.e.

Valdés, çalışmalarında “Menina” figürü üzerinde sürekli çalışmıştır. Her bir resmin, anlamı ve etkisi her seferinde değişen; çizgi, tonalite, yapı ve ölçeğin sürekli bir keşfidir.²⁰¹ Bu tekrar süreci onu orijinal görüntüye ulaşmasını sağlamıştır. Bunu şu şekilde ifade etmektedir: “Bu kadar ısrarcı olmamın basit bir sebebi var–bir resmi ilk yaptığım zaman hissettiğim şey başarısızlık. Böyle bir başarısızlık öyküsü ile karşı karşıya kaldığı zaman ressamın yaptığı iki şey var: ya ısrar eder, ya da vazgeçer. Ben ısrarcı olanlardım.” Manolo Valdes²⁰²

Resim 100: Manolo Valdés, Retrato de Dorothy IV, Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya, Bant, Kolaj, 231,1 x 190,5 cm, 2000

Resim 101: Manolo Valdés, Matisse como Pretexto en Amarillos y Rojos, Karışık Teknik, 129,5 x 99,1 cm, 2019

Doç. Dr. Aziz Erkan ve Dr. Öğretim Üyesi Burcu Burçak Erdal, Manolo Valdes’in çalışmalarında portreye odaklanmasını:

Valdes, sanat tarihinde var olan eserlerdeki figüre ve özellikle portreye odaklanır. Gerçek ölçüsünden uzaklaşan tuvaler sinema perdesi gibi genişleyerek, yakın plan yüzlere yeni bir yer açar. Bunun nedeni Gilles Deleuze’a (1925-1995) göre, yakın planda gösterilen portrelerde, saf duygunun ortaya çıkmasını sağlamak için imgeyi zamansal ve mekânsal koordinatlarından söküp alma yetisinin bulunmasıdır. Böylece arka plandaki var olsa da önemini yitirmekte ve herhangi bir mekâna dönüşmektedir. Ayrıca yakın plan yüz, izleyiciyi kuşatarak farklı bir duygu

²⁰¹ Landau Fine Art, a.g.e.

²⁰² Şebnem Burcuoğlu, a.g.e.

uyandırdığı de söylenebilir. Böylece tuvaldeki yakın plan yüz ile ona yaklaşan izleyicinin yüzü arasındaki etkileşim en güçlü şekilde ortaya çıkartılabilir (Doğan, 2019:1572). Valdes'in eserlerinde bu yakın yüzler hemen kendini gösterir. Bu yüzlerde durumsal, zamansal ve mekânsal izler bulunmaz. Gerçeğin görüntüsünden çok uzak olan bu portreler farklı ve karmaşık bir duygu meydana getirirler.²⁰³

sözleri ile açıklamışlardır.

Resim 102: Henri Matisse, Şapkalı Kadın, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1905
80, 65 cm x 59, 69 cm, San Francisco Modern Sanat Müzesi, San Francisco

Resim 103: Manolo Valdés, Mavi Şapkalı Kadın, Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya
201 x 240 cm, 2009

Henri Matisse (Fransa 1869-Fransa 1954), resim 102'de yer alan “**Şapkalı Kadın**” isimli eserini 1905 yılında tuval üzerine yağlı boya olarak resmetmiştir. Resim 103'deki çalışma Valdes tarafından 2009'da yapılmıştır. Valdes resim 102'deki şapkalı kadın figüründen etkilenerek resim 103'deki portreyi yorumlamıştır. Resim 103'deki kadın portresi yakın plandan resmedilmiştir. Valdes'in üslubunun en ayırt edici özelliği boya dokuları ve maddeselliktir. “**Mavi Şapkalı**” Kadın eserinde de boya ve kumaş dokuları resime üç boyutlu bir görüntü kazandırmıştır.

Manolo Valdes'in kadın portreleri en çok çalıştığı konulardandır. Bu çalışmaların boyutları iki metre ve üstü ölçülerde çalışmalardır. Sergi salonunda yer alan bu çalışmaların büyük ölçülerde olması izleyicileri ilk karşılaşmada, sinema

²⁰³ Aziz Erkan-Burcu Burçak Erdal, a.g.e.

salonunda büyük perdeye yansıyan görüntü ile karşılaşmak gibi bir etki yaratmaktadır. Gombrich, büyük ölçülerdeki tuvalerin etkilerini:

...kimi çağdaş sanatçılara asıl çekici gelen şey, tabloların fotoğraf yolu ile çoğaltılmaya gösterdikleri dirençtir. Pek çok şeyin makineler tarafından yapıldığı ve standartlaştığı bir dünyada, bu sanatçılar kendi el emeklerinin ürünü olan yapıtların gerçekten benzersiz kalacağını hissetmek istemişlerdir. Bazıları dev büyüklükteki tuvalerde çalışmayı seçmiştir. Böyle resimlerde, tuvalin boyutu seyircide başlı başına bir etki yaratır. Dolayısıyla resim, baskı boyutlarına indirildiğinde, bu boyut etkisi kaybolur.²⁰⁴

Resim 104: Filippo Lippi, Portrait de Profil de Jeune Femme, Ahşap Üzerine Yağlı Boya, 49,3 x 32,7 cm, 1445, Staatliche Müzesi, Berlin, Almanya
Resim 105: Manolo Valdés, Mavi Arka Plan ile Profil, Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya, 185 x 114 cm, 1992
Resim 106: Manolo Valdés, Profil VI, Board Üzerine Akrilik, Kâğıt, Kolaj, Grafiti, 163,5 x 119 cm, 2013

Filippo Lippi (İtalya 1406-İtalya 1469)'nin 1445 yılında tamamladığı “**Genç Bir Kadının Profil Portresi**” isimli eser ahşap üzerine yağlı boya bir yapıttır. Manolo Valdes “**Profil VI**” adlı eserinde, 1990’lardan itibaren profildeki bir kadın figürü üzerinde yeniden çalışmaktadır. Valdes, Filippo Lippi’nin resim 104’de yer alan eserinden esinlenmiştir. Valdes resim 105 ve 106’deki çalışmalarını zengin dokulu patchwork (kırkyama), çuval bezi üzerine yağlı boya uygulayarak katmanlı dokular elde etmiştir. Resim 104’deki kadın figürün saçındaki tül etkisini Valdes resim 106’de aydınlatıcı kâğıdı ile sağlamıştır. Valdes’in “**Profil VI**” isimli eseri hakkında, Phillips Müzayedesinin resmi web sitesinde yer alan bilgilere göre:

²⁰⁴ Ernst Gombrich, a.g.e., s. 605-606.

Valdés'in devam eden deneyleri, sanatsal pratiğinin çok disiplinli doğasında belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Perfil VI adlı eseri, Manolo Valdés'in, ününü ortaya koyan, imajı benimseyen ve yeniden yorumlayan, deneylerine örnek teşkil ediyor. Bir kadının heykelsi profili, canlı pembe bir arka plana dayanır. Kobalt mavisi girdaplarla boyanmış kolajlı malzemeleri, figüre giydirerek Rönesans portrelerinde yaygın olan brokar kumaşlarını çağırıştırır. Kadının incelikle çizilmiş hatları ve solgun teni, yüzünün üzerine örtülmüş yarı saydam peçeyle vurgulanırken, parlak desenli başlıkla dengelenir. Valdés'in sanat tarihi kaynaklarıyla derin ilişkisi, Perfil VI'da açıkça görülmekte, altmış yıllık sanat yaşamını kapsayan çalışma pratiklerinin temelini oluşturuyor. Oeuvre'sinin (bir sanatçının yapıtının tamamı veya belirli bir kategorideki yapıtları) önemi, Rembrandt, Velázquez ve Rönesans'ın İtalyan sanatçısı Filippo Lippi'ninkiler de dahil olmak üzere, müze gezisinde karşılaştığı eski ustaların resimleridir. Valdés, bu resimlerin kompozisyonlarından, tipik olarak başlarını alır ve ölçeğin arttırılması, formun basitleştirilmesi ve kısıtlanmış markalama yoluyla, görüntüyü orijinalin soyut bir ifadesi olarak yeniden yorumlar (Henri Matisse ve Pablo Picasso gibi modernistlerin eşzamanlı etkisini gösterir) Valdés'in resimlerini kaynak eserden bağımsız olarak düşünmesi anlamlıdır. Bir sanatçının bir ağacın, gölün veya manzaranın önünde oturması gibi, kendini orijinal görüntünün önüne yerleştirir. Sanat eseri, sanatçının kendi dilinin özgüllüğüne dayalı tamamen yeni bir imaj yarattığı özne haline gelir.²⁰⁵

Manolo Valdes sadece sevdiği ve etkilendiği eserleri yorumladığını, ilk etapta sevdiği eseri belirlediğini ve ondan başka bir resim yaptığını ve bu yarattığı resimin, orijinal görüntüden bağımsız olduğunu açıklamıştır. Başlangıç noktasının hep aynı olduğunu asla sevmediği bir görüntü üzerine konuşamayacağını sözlerine eklemiştir.²⁰⁶ *“Kişi resim yapmayı ancak yapıtını yerinde gözleyerek öğrenir. Kitaplar ve röprodüksiyonlar, bize yalnızca gördüğümüz resimleri hatırlatmaya yarar ve kimi zaman özgün fikri çarpıtırlar.”*²⁰⁷

Valdes Madrid'in kendisini özgürleştirdiğini ve özellikle Prado Müzesi'nin, mabedi olduğunu ifade etmiştir. Hayatındaki en önemli şeylerden birinin müze gezmek olduğunu söylemiştir. Degas'ın da belirttiği gibi, *“Eski sanat büyüklerinin*

²⁰⁵ Phillips, Manolo Valdes, <https://www.phillips.com/detail/manolo-valdes/UK010321/37>, (11.12.2021).

²⁰⁶ Anna McNay, a.g.e.

²⁰⁷ Guillermo Solana, a.g.e., s. 16.

sırlarını bilmedikçe onlar derecesine erişilemez”, Valdes bu sözü onaylarcasına bu sırları çözmek için sürekli müzeleri ziyaret etmektedir. Bu sırlara ulaşabilmek için yapıtların özellikle yerinde görülmesinden yanadır. Valdes 1989’da Madrid’den New York’a taşınmıştır. New York’un kendisine yeni sanat eserlerini ve yeni akımları ilk görebilme fırsatı verdiğini söylemiştir. New York’un talepkar bir şehir olmakla beraber bu şehre gelen her şeyin çok mükemmel olmadığını ama bir standartın üzerinde olduğunu belirtmiştir. Kendisinin rekabeti değil, mücadeleyi sevdiğini ve dolayısıyla bu iki şehirin kendisini mutlu ettiğini açıklamıştır.²⁰⁸

1989’da yeni yaratıcı teşvikler aramak için ailesiyle birlikte New York’a taşınmıştır. Esasen doksanlar boyunca Valdés, nesnelere ve sanat eserlerinin özümsemesi ve yeniden detaylandırılmasına dayanan bu çalışma çizgisine devam etmiştir.

Resim 107: Pablo Picasso, *Femme au Fauteuil*, Pretexto Litografî, 70 x 55 cm, 1949

Resim 108: Manolo Valdés, *Picasso como Pretexto*, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 181,5 x 155 cm, 2022

“*Koltuktaki Kadın*” kompozisyonu Pablo Picasso’nun kariyeri boyunca çalışmalarında tekrarlanan bir konudur, İspanyol sanatçı Manolo Valdés, “6-10 Mayıs 2022” tarihlerinde TEFAF (The European Fine Art Foundation) New York’da Pablo Picasso’nun litografik serisi ile beraber resimleri sergilenmiştir.

²⁰⁸ Şebnem Burcuoğlu, a.g.e.

Valdes, “*Koltuktaki Kadın (Femme au Fauteuil)*” litografik serisinden etkilenerek yeni bir çalışma grubu yaratmıştır.²⁰⁹

Valdés şu anda New York ve Madrid arasında yaşıyor ve çalışıyor. Eserleri, Metropolitan Museum of Art (New York), Young Museum (San Francisco), Menil Foundation (Houston), the Peggy Guggenheim Collection (Venedik), Centre Georges Pompidou (Paris) ve Museo Reina Sofia (Madrid) dâhil olmak üzere dünyanın dört bir yanındaki kamu koleksiyonlarında yer almaktadır.²¹⁰ Manolo Valdés’in İstanbul’da yer alan Pera Müzesi’nde 08 Mayıs-21 Temmuz 2013 tarihleri arasında 46 resim ve 13 heykelden oluşan 59 eserden oluşan kişisel sergisi gerçekleşmiştir. Sergi Pera Müzesi ile Marlborough Gallerisinin iş birliği ile hazırlanmıştır.

Manolo Valdés’in aldığı birçok ödül arasında, Milano’nun Lissone ve Biella’sı (1965), Tokyo’daki II. Uluslararası Gravür Bienali’nin gümüş madalyası (1979), Lizbon’daki Bridgestone Sanat Müzesi ödülü (1979), Ulusal Plastik Sanatlar Ödülü (1983), Uluslararası Plastik Sanatçılar Festivali madalyası Bağdat (1986), Venezüella’da Andrés Bello Nişanı Nişanı (1993), Monako Ulusal Konseyi ödülü (1997), Güzel Sanatlarda Liyakat Altın Madalyası (1998), İspanyol Kültür Derneği Ödülü Sanat Eleştirmenleri (2000) ve En İyi Baskı Sanatçısı Ödülü (2002) bulunmaktadır.²¹¹

5. 1. Manolo Valdes’in Dönemi, Sanat Anlayışı, Yaratma Süreci, Kullandığı Malzemeler

5. 1. 1. Simgelerden Resim Çalışmalarına

Sanatçı gözüne çarpan bir şey görür görmez, onun gelecekteki bir çalışması için potansiyel bir konu haline geldiğini örneğin; New York’ta bir yağmur fırtınasından sonra caddede kırık bir şemsiye gördüğünü ve bu görüntünün aklında kaldığını ve bunun şemsiyeler için potansiyel bir konu haline geldiğini açıklamıştır.

²⁰⁹ Beck Eggeling, Picasso Como Pretexto: Manolo Valdes, Pablo Picasso, Lucien Clergue, Anselm Kiefer, <https://www.beck-eggeling.de/en/fairs/manolo-valdes-pablo-picasso-2022>, (21.09.2022).

²¹⁰ Sothebys, Sothebys’de Manolo Valdes’in Eserleri, <https://www.sothebys.com/en/artists/manolo-valdes>, (21.09.2022).

²¹¹ Setdart, Manolo Valdés, Ocak Ayında Müzayede de Enrique VIII’in Portresi, <https://blog.setdart.com/manolo-valdes-portrait-of-enrique-viii-at-auction-in-january/?lang=en>, (11.12.2021).

Bu şekilde, sık sık bir konu size gelir. Alışveriş yapmayı sevdiği Manhattan'daki Madison Avenue ve Fifth Avenue'deki vitrinler onun için her zaman ilham verici olmuştur.²¹² Resim 111'de yer alan çalışması Valdes'in vitrinde gördüğü objelerden etkilenip yaptığı çalışmalardan biridir. Bu resimde yer alan ayakkabı çuval bezi üzerine yapılmıştır. Ayakkabı yüzeyinde kesilmiş ve dikilmiş kumaş parçaları kullanmıştır. Bu kumaş parçalarının yüzeyini boyamıştır. Bu çalışması 161, 8 x 212, 9 cm ölçülerinde çalışmıştır. Resim 110'da yer alan çalışmasını Torres Garcia'nın çizimlerinde yer alan saatten etkilenerek çizmiştir.

Madrid şehrinde yer alan "Thyssen-Bornemisza Müzesi"nin sanat direktörü Solana Guillermo, "*Resimler ve Heykeller Manolo Valdes*" isimli kitapta Valdes'in simgelerden resme geçiş süreci hakkında;

2006 yılı, Rafael Solbes'in ölümünün ve bu ölümün ardından Equipo Cronica'nın dağılışının yirmi beşinci yıl dönümüydü. 1981'den itibaren yalnız çalışmış, yaşamının bu ikinci yarısındaki çalışmalarında, Equipo Cronica'daki sanatçıların ironik gücünü, kolay anlaşılabilir ve akılda kalıcı güçlü görsel imgeler yaratma becerisini devam ettirmiştir. Valdes hayatındaki bazı imgelerden vazgeçemediği dile getirmiştir. Kendisiyle yapılan bir söyleşide şunu belirtmiştir: "Bir repertuar sanatçısı olduğumu söylemek isterim, tıpkı daha iyi performans sergileyebildikleri belli olan opera sanatçıları gibi. İmgelerimden hep geri döndüğüm imgelerden oluşan repertuar, asla gerçekten bitmemiş olan Equipo Cronica serisidir". Valdes, bir dereceye kadar Equipo Cronica grubunun düşsel müze dağarcığından kaynaklanan tekniklerini kullanmaya devam etmiştir. Bu tekniklerden birisi de şudur: Bir yapıtın kompozisyonunu, bağlamından çıkararak büyütme ve yepyeni bir imgeye dönüştürmektir. Sanatçının en ünlü serileri, saplantılı bir yenilemeye dönüşen bir ayrıntıya dayanır. Velazquez'in prenseslerinden birinin saç süsü, Matisse'in kadın figürlerinden birinin yüzü ya da Torres Garcia'nın bir kompozisyonundaki saat. Bir başka düzeyde, Valdes (tıpkı Equipo Cronica grubunun yaptığı gibi) yalnızca belirli sanat yapıtlarıyla değil, ölüdoğalar gibi geleneksel türlerle de çalışır.²¹³

²¹² Isabella Tow, a.g.e.

²¹³ Guillermo Solana, a.g.e., s. 15-16.

Resim 109: Joaquin Torres-García, Composition, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 91,7 x 61 cm, 1931
Modern Sanatlar Müzesi, (MoMA), New York

Resim 110: Manolo Valdés, Saat IV, Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya, 165,1 x 152,4 cm, 1999

Resim 111: Manolo Valdés, Sarı Mağaza Penceresinde Ayakkabı, Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya, 161,8 x 212,9 cm, 1994

New York sokaklarında yaptığı uzun yürüyüşlerin bir sonucu olarak, 90'lı yıllarda mağazaların vitrininde gördüğü ayakkabı, çanta, parfüm şişesi, eldiven vb. günlük yaşamdan objeler onun oluşturacağı kompozisyonda ilham kaynağı olmuştur. Ama bu objeler tıpkı Metropolitan Müzesi'ndeki Yunan vazoları, MoMA'daki Picasso ve Matisse'in eserleri, Prado Müzesi'ndeki Velázquez ve Zurbaran gibi usta ressamın eserleri sanatçının çalışmalarını dokuyacağı, onu yönlendirecek esin

kaynakları olmuştur. Sanat tarihindeki eselerin; şekilleri, dokuları, malzemeleri ve renkleri hakkında düşünerek ve gözlemleyerek kendi sanatını inşa etmiştir.²¹⁴

5. 1. 2. Matter Boyama ve İmpasto Tekniği

İngilizce *matterism* (maddecilik) veya *matter painting* (Fransızca: haute p ate), olarak bilinen bu teknik “*kalın, macun dokusu*” anlamında kullanılmaktadır. Stil, soyut dışavurumculuğun karakteristik dürtülerine dönüşü işaret etmektedir. *Matterizm* ilk olarak 1940’larda Paris’te Jean Dubuffet ve Jean Fautrier’in çalışmalarında ortaya çıkmıştır.²¹⁵ Matter (madde) boyama terimi 1950’lerde Bram Bogart, Jaap Wagemaker, Bert de Leeuw, Ren  Guette ve Marc Mendelson gibi bir grup Hollandalı ve Belçikalı ressam tarafından bu teknik yaygın hale gelmiştir. Tekniğin amacı, resmin doğasını ve malzemeleri vurgulamaktır.²¹⁶

İmpasto (kalın boya hamuru), bir resme enerji ve karakter katan kalın boya uygulamasıdır. Boya, spatula ya da fırçayla resim alanı olan tuvale, panoya ya da benzeri bir y zeeye uygulanmaktadır. Kalın boya tabakası izleyiciler için dikkat çekici bir yüzey yaratmaktadır. Kimi sanatçılar boyayı doğrudan tüpten y zeeye sıkarak, fırça ya da spatula kullanmadan uygulamaktadırlar. İmpasto, 17. yüzyılda Peter Paul Rubens, Rembrandt, Frans Hals ve Diego Velazquez gibi sanatçılar tarafından kullanılmıştır. 19. yüzyılda Manet ve Vincent van Gogh tarafından derinlik ve doku hissi oluşturmak için impasto tekniğini kullanmışlardır. 20. yüzyılda Jean-Joseph Constant ve Karel Appel gibi sanatçılar bu teknikten yararlanarak çalışmalarını üretmişlerdir. Bu teknik, sanatçının seçtiği konunun bir gereği ya da sanatçının resimsel dilinin bir gereği olabilmektedir. *Vincent van Gogh* resimlerinde kullandığı boya yoğunluğu hakkında şunu söylemiştir: “*Kimi kez yaptığım resmin konusu, ince, hafif boya istiyor, kimi kez de o madde, nesnelere özgül nitelikleri, kalın boya gerektiriyor.*”²¹⁷

Matter boyama tekniğinde boyanın içine kum, çamur,  imento, alçı ve deniz kabukları gibi malzemeler eklenmektedir. Boyanın madde niteliklerini vurgulayan bir resim stilini ifade etmektedir. Manolo Valdes atölyesinde kendi boyalarını

²¹⁴ Biografias y Vidas, Manolo Valdes’in Biyografisi, a.g.e.

²¹⁵ Wikipedia, Matterism, <https://en.wikipedia.org/wiki/Matterism>, (24.10.2022).

²¹⁶ Tate, Matter Painting, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/m/matter-painting>, (24.10.2022).

²¹⁷ Nimet Keser, a.g.e., s. 170.

hazırlarken matter boyama tekniğini kullanmaktadır. Resim 112 ve 113 matter boya ve impasto tekniği ile resmedilmiş eserlerindedir.

Resim 112: Manolo Valdés, Desnudo Azul, Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya, 170 x 228 cm, 1995

Resim 113: Manolo Valdés, Desnudo Sobre Fondo Gris, Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya, 189,5 x 139,3 cm, 2011

Valdes her sanatçının kendinden önceki sanatçılardan metot ve materyalleri alabileceğini, tüm materyallerin faydalı olabileceği kavramını çok erken yaşlarda benimsediğini söylemiştir. Paris'e ilk gittiğinde, Pierre Soulages (Fransa 1919)'in yere büyük beyaz bir tuvali koyduğunu, üzerine boyayı döktüğünü ve bir tahta parçasıyla yaydığını görmüştür. Boyamak için sadece boya fırçasına ihtiyacının olmadığını anlamıştır. Bununla beraber görsel özgürlük ve sanatsal özgürlüğü keşfettiğini açıklamıştır.²¹⁸

²¹⁸ Anna McNay, a.g.e.

Resim 114: Pierre Soulages, Peinture ler Mars, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 55 x 46 cm, 1960

Resim 115: Jean Dubuffet, Rocks and Remains, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 73 x 92 cm, 1951

Resim 116: Manolo Valdés, Retrato con Mancha Ocre, Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya, 201 x 180 cm, 1992

Manolo Valdes, ressam Jean Dubuffet'in resimlerinde kullandığı matter boyama ve impasto tekniğinden etkilenerek resim 116'de yer alan çalışmasını bu teknik ile oluşturmuştur. Sanatçının resimlerinde kullandığı boyalar yoğun ve dokuludur. Boya katmaları hamur gibi katı ve yoğundur. Saf pigmentler ile atölyesinde kendi boylarını hazırlayarak resimlerinde kullanmıştır. Resim 116'de yer alan eser çuval bezi üzerine ve kesilmiş kumaşlar kullanarak kolaj tekniği yapılmıştır. Eserinde portrenin yüzünü resmetmemiştir.

5. 1. 3. Kumaş Dokusu

Paul Gauguin ve Van Gogh çalışmalarını ürettikleri dönemlerde, çuval bezi üzerinde de çalışmışlardır. Valdes de aynı malzeme üzerinde çalışmış, ancak çuval bezi ile dokular ve yamalar oluşturarak biçimlendirmiştir. Çuval bezinin kenarından sarkan ipler çalışmasına yeni dokular kazandırmıştır. Sanatçının çalışmalarında dokular ön plandadır.

Valdes, bu yoğunluk arayışı içinde, 1981'de resimlerinin arka plan malzemesi olarak çuval bezini kullanmaya başladı. Hem Gauguin hem Van Gogh, da kariyerlerinin dönüm noktasını oluşturan yıllarda çuval bezini kullanmışlardı. Valdes, adeta resim yüzeyinin yaralarını korumaya yönelik sargılar gibi, elle ördüğü boyalı çuval bezi parçalarıyla yaptığı bir dizi resimde bu kumaşı yeniden hayata döndürmüştür.²¹⁹

Valdes, resimlerinde farklı renklere boyanmış kumaş parçaları kullanmaktadır. Henri Matisse de guaj boya ile boyadığı kâğıtları keserek (*papiers coupés*) kolaj çalışmaları üretmiştir. Matisse kâğıtları çalışmalarında kullanarak farklı dokular elde etmiştir. Valdes, kumaşları boyayarak çalışmalarında doku olarak kullanmıştır. Valdes, kumaşların paleti olduğunu söylemiştir. Bu kumaşlar ile eserlerine farklı dokular katarak kolaj çalışmalarını üretmiştir.²²⁰

Resim 117: Manolo Valdés, Personaje con

Resim 118: Manolo Valdés, Profile of Dama,

²¹⁹ Guillermo Solana, a.g.e., s. 17-19.

²²⁰ Guillermo Solana, a.g.e., s. 17-19.

Turbante Rojo, Çuval Bezi Üzerine Yağlı
Boya, 191, 8 x 150, 2 cm, 1998

Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya ve Çuval Bezi,
Kolaj, 68, 6 x 57, 5 cm, 2009

Valdés'in malzemeyi işlemesi görüntünün kendisi kadar önemlidir. Zengin dokulu figüratif kompozisyonlarında bir araya getirdiği, her motifi, her sanat eserini benzersiz kılıyor. Sanatçı, *"Renklerimin, malzemelerimin ve dokularımın çoğu, diğer ustaların yeniden yaşanmış deneyimlerinin ürünüdür."* diye belirterek açılmasına devam etmiştir: *"Düşündüğüm ilk şey, o zamanlar sanatçıların kullanmadığı malzemeleri nasıl tanıtacağım. Resim ve malzeme bana bu tür malzemelerin nasıl kullanılacağını ve izleyiciye bunları nasıl kabul ettireceğimi öğretti."*²²¹

²²¹ Landau Fine Art, a.g.e.

6. MANOLO VALDES VE HEYKELLERİ

Manolo Valdés, *Equipo Crónica* artistik grubuyla birlikte sanat tarihindeki resim ve heykellerden esinlenerek veya daha güçlü duygularla etkilenecek heykel çalışmalarını yorumlamışlardır. Grubun heykel çalışmaları modern eserlerdir. Heykellerde portre detayları çalışmalar ilerledikçe kaybolmaya başlamıştır. Valdés eserlerini üretmek için İspanyol sanatsal mirasını kapsamlı bir şekilde araştırmıştır. 1982 yılından günümüze Valdés heykel çalışmaları üzerinde daha yoğun çalışmaya başlamıştır.²²²

Resim 119: Diego Velázquez, Portrait of the Count- Duke of Olivares, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 202 x 105, 5 cm, 1624, São Paulo Museum of Art, Brezilya

Resim 120: Equipo Crónica, Conde Duque, Karton ve Taş Üzerine Boyama Heykel, 106 x 28,5 x 25,5 cm, 1970

Resim 121: Equipo Crónica, Conde Duque, Kâğıt Hamuru Üzerine Boyama Heykel, 21 x 9,5 x 11 cm, 1972

Resim 119’de yer alan Diego Velázquez’in “**Olivares Kont-Dükünün Portresi**” isimli eser 1624 yılında tuval üzerine resmedilmiş yağlı boya eserdir. Valdés, resim 120 ve 121’de yer alan heykel çalışmalarını “**Kronik Ekip**” grubuyla beraber üretmişlerdir. Artistik grup Diego Velázquez’in “**Olivares Kont-Dükünün Portresi**” isimli eserden etkilenmişlerdir. Resim 120’deki heykelde portre detayları

²²² May Fair Art Weekend, Manolo Valdes, <https://www.mayfairartweekend.com/sculpture-trail-2021/manolo-valdes/>, (30.09.2022).

resmedilmiştir. Ancak resim 121'deki portre detayları sakalının dışında işlenmemiştir. Resim 121'deki figürün formu resim 120'de yer alan heykel çalışmasına göre abartılı ve kütleler halindedir.

Manolo Valdes heykel çalışmalarının en başında bir yapıtı seçtiğini, bunun 17. yüzyıldan bir eser olabileceğini onun önce resim olarak ürettiğini, sonra da heykelin bakış açısıyla yorumladığını açıklamıştır. Bunun ona yeni bir mevcudiyet kazandırdığını bu süreci yaşamak için her defasında daha güçlü bir dürtü hissettiğini ifade etmiştir. Valdes, yaptığı bütün heykellerin resim olarak karşılığının mevcut olduğunu bazen kendisini resime götüren bir heykel çalışması veya sürecin tam tersi ilerlediğini dile getirmiştir. Bir görüntünün zihne girmesinin sebebinin gizemli olduğunu, fakat bir kere bu görüntünün zihnine girdikten sonra onu üç boyutlu bir kalıba dökmek istediğini söylemiştir. Bunun bir dürtüyle ilgili olabileceğini, olasılıkla insanın derinlerinde bulunan inançtan ya da içgüdüden ileri geldiğini açıklamıştır.²²³ Solana, Manolo Valdes'in heykel çalışmalarında esinlendiği sanatçılar ve materyaller hakkında:

Valdes'in resimleri, maddesel bir mevcudiyet arayışındayken, bu arayış onun heykellerinde daha da belirginleşir. Her geçen yıl, bu alanda daha üretken hale gelir. Valdés, Equipo Cronica'daki ortağı öldüğünde, ahşap heykeller yapmaya çoktan başlamıştı; günümüzdeyse heykel çalışmaları, zamanının ve çabalarının büyük bir bölümünü kapsıyor. 1982 yılında, Valdes'in heykellerine geometrik ve konstrüktivist kaynaklar egemen olmaya başlıyordu. (Nedimeler, metafizik ölüdoğalar, Avignonlu kızlar). 1985'de, Valdés Picasso'nun ünlü bir ölüdoğasını (Masada Ekmek ve Meyve Tabağı) ve Morandi'nin şişeli ölüdoğalarını ahşap, metal ve sumermerinden bir dizi üç boyutlu heykele dönüştürmüştür; 1987'de, Matisse, Leger ve öteki sanatçılardan esinlenerek ahşap kolaj türü heykeller yapmıştır.²²⁴

bilgilere yer verilmiştir.

²²³ Landau Fine Art, a.g.e.

²²⁴ Guillermo Solana, a.g.e., s. 20.

Resim 122: Fernand Léger, Boş Zaman, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1948-49, Musée National d'art Moderne, Paris

Resim 123: Equipo Crónica, San Cristóbal, Kâğıt Hamuru ve Akrilik, Heykel, 53 x 26 x 16 cm, 1971

Resim 124: Manolo Valdés, El Ciclista (Leger Como Pretexto), Ahşap, 178 x 140 x 66 cm, 1986

Fernand Léger (Fransa 1881-Fransa 1955), “**Boş Zaman**” isimli eseri 1949 yılında tamamlamıştır. Eser tuval üzerine yağlı boyadır. Resim 124’de yer alan heykel Manolo Valdés’in ahşaptan yaptığı heykel çalışmasıdır. “**Boş Zaman**” isimli eserin merkezinde yer alan şapkalı figür ve kucağındaki çocuğu, Valdés kendi çalışmasında yeniden üretmiştir.

Gombrich, sanatçının görevini:

İstiridye, kusursuz bir inci üretebilmek için, bir kum taneciğinin, çevresinde inciyi oluşturabileceği bir cisme ihtiyaç duyduğuna değinmiştir. Böyle bir sert çekirdek olmazsa, inci biçimsiz bir kütle olarak gelişebilir.

Eğer sanatçının, renkler ve biçimler hakkındaki sezgileri kusursuz bir sanat yapıtında billurlaşacaksa, böyle bir sert çekirdeğe tüm yeteneklerini uygulayabileceği belirli bir göreve gereksinimi vardı.²²⁵

Valdes'in çalışmalarını üretirken de bu sert çekirdeğe ihtiyacı vardı. Bu çekirdek kullandığı zengin materyaller ile 20. yüzyılın özgürlüğü ile özgün çalışmaları üretmesini sağlamıştır. Sanat eleştirmeni Violant Porcel:

Manolo Valdes, kendisine ilham veren kaynakların çok geniş olduğunu, Afrika masklarından, ilkel yöntemlerle yontulmuş bir taş, orta çağ giysilerinden Julio Gonzales'in lehimli heykellerine ve daha nicelerine kadar çeşitli referanslarının olduğunu söylemiştir. Ayrıca en büyük korkularından birinin kendisine esin veren şeylerin yok olmasıdır.²²⁶

2016 yılında verdiği röportajında Valdes, resim çalışmalarından bir heykel yaptığında orijinal görüntünün okunması ve yorumlanmasının daha derin ve daha karmaşık hale geleceğini açıklamıştır. Hiçbir zaman bir resime veya heykelle mi daha çok ilgi duyacağını bilmediğini, o yüzden aynı anda ikisi üzerinde çalıştığını, dönem dönem bir mecraya daha fazla odaklandığı zamanların olduğunu söylemiştir.²²⁷

Valdés'in sanatı ilk başta bakıldığında gelişigüzel bir şekilde yapılmış görünebilir, ancak her seçim kasıtlı ve titizdir. Sanatçı kolajların en az bir hafta, heykeller en az dört ay sürebildiğini, ancak bazı projelerinin tamamlanmasının beş yılı bulabildiğini açıklamıştır.²²⁸ Sanatçı deneyim ile ilgili aşağıdaki açıklayı yapmıştır:

Deneyim bana modelleri hemen yok etmemeyi öğretti, çünkü zamanında bir çözüm bulabilirsiniz. Bir heykel yapıp yapmamaya karar vermek çoğunlukla deneyime dayalı bir duygudur. Örneğin günlük hayatta "Bir insanı ne zaman seversiniz?" veya "Ne zaman âşık olursunuz? Bu soru hem mantıklı hem de mantıksızdır.²²⁹

²²⁵ Ernst Gombrich, a.g.e., s. 594.

²²⁶ Violant Porcel, *Manolo Valdes Resimler ve Heykeller*, Pera Müzesi Yayını, İstanbul 2013, s. 26.

²²⁷ Landau Fine Art, a.g.e.

²²⁸ ²²⁹ Zara Zhuang, a.g.e.

Resim 125: Manolo Valdés, Libreria Modulos, Ahşap, 322 x 290 cm, 2006

Sanat Direktörü Guillermo Solana, Valdes'in ahşap kullanarak yaptığı heykel çalışmalarını nasıl meydana getirdiğini:

Valdes'in ahşap heykelleri, yıkık görünümleriyle, birbirine eklediği kumaş parçalarına çok benzer. Bu heykeller odun parçalarıyla yapılmış ve eğreti birleştirme elemanlarıyla–sanatçının parçaları birleştirmek için kullandığı ahşap kamalarla–bir bir araya getirilmişlerdir. Sanatçı çoğu zaman farklı tonlardaki, araya yerleştirilmiş parçalarla, Kosme de Baranano'nun yazdığı gibi, bir tür üç boyutlu mozaik oluşturur. Önce yaş haldeki odunu seçer, sonra tahtalar, sanatçının istediği barok niteliği edininceye kadar bükülüp işlenir.²³⁰

sözleri ile açıklamıştır.

Valdés'in 1990'lı yılların ortalarında kitaplık serisine başlamıştır. Galeri 303'de yer alan sergisinde sanatçı, bugüne kadar ki en büyük kütüphanesini, beş metre yüksekliğinde bir kitap duvarını yaratmıştır. Yazar Antonio Muñoz Molina *The Library of Wood (La Biblioteca de Madera)* isimli makalesinde, Valdes'in "Libreria Modulos" isimli eseri hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: "Bazılarımız

²³⁰ Guillermo Solana, a.g.e., s. 20.

*kitap yazarken, onları toplarken ya da sadece biriktirirken, Manolo Valdés onları yontuyor, organize ediyor ve duvara yashıyor. O bir tür kitap delisi bir marangoz ya da bu imkânsız ciltleri oyarken kitabın basit, sihirli biçimini gerçekten kutlayan oduncu gibidir.*²³¹

Sanatçının malzemeyi işleme sürecinde özellikle de hurdaya çıkmış ve atık malzemelerin daha çok ilgisini çektiğini çünkü onları o hale getiren durumun daha çok ilgisini çektiğini açıklamıştır. Böylece heykellerinde zemine topladığı farklı malzemeleri yerleştirmiştir. Malzemeyi önce hissettiğini; bazen bir malzeme harekete geçirirken bir diğerinin geçirmediğini, seçimini belirleyen hisler olduğunu söylemiştir. Sanatçı kendisinin bir hakkâk olmadığını, çünkü heykeli tek şekilli bir bloktan oymadığını, kendisini daha ziyade model yapan biri gibi gördüğünü belirtmiştir, böylece ahşap ve demirle kil gibi çalıştığını açıklamıştır.²³²

Valdes yeniden yorumladığı görüntüye göre uygun olduğunu düşündüğü malzemeyi seçtiğini söylemiştir. Sanatçı heykellerde kullandığı alüminyum malzemesinin özelliğiyle ilgili olarak şu bilgileri aktarmıştır: *“Alüminyum çok hafiftir, bu nedenle çok daha büyük bir heykel oluşturmanıza olanak tanır. Aynı zamanda çok yansıtıcıdır ve yüzey çok büyükse daha da fazla yansıtacaktır.”* Sanatçı, içgüdülerinin hangi görüntü için hangi malzemeyi kullanacağını söylediğini belirtmiştir.²³³

Manolo Valdes resimlerinde olduğu gibi heykellerinde de zıt materyalleri birbirleri ile karıştırma fikrini sevdiğini belirtmiştir. Cam, çelik, reçine ve bronz gibi sert metalleri karıştırdığını ayrıca yumuşak kaymak taşıyla birleştirmenin zorluğunu sevdiğini açıklamıştır. Son zamanlarda resim çalışmalarında izleyicileri ve çevreyi yansıtıkları, işleri interaktif ve sürekli değişen aynalar kullanmaya başlamıştır. 2018’de heykel çalışmalarında da yansıtıcı etkisinden dolayı ilk kez altın kullanmıştır. Aynı zamanda sanat tarihinde altın ve aynaların heykel ve resimde

²³¹ Kosme de Barañano, a.g.e.

²³² Violant Porcel, a.g.e., s. 27.

²³³ Anna McNay, a.g.e.

kullanılması konusunda köklü bir gelenek olduğunu da belirtmiştir. Dubai'ye yaptığı ziyaretinde, çalışmalarında kum kullanma fikri ona ilham vermiştir.²³⁴

Valdés, bronz heykellerin çevreye karışmaya başlamasıyla oksitlenmesinin heykellerin öne çıkmasını engellemesi nedeniyle heykellerde bronz kullanmamayı tercih ettiğini söylemiştir. Bunun yerine, yalnızca kaidelerde bronz kullanmaktadır. Parlaması ve yansıtıcı nitelikleri nedeniyle heykel çalışmalarının çoğu için alüminyum tercih etmektedir. Ayrıca çevredeki renkleri tamamlayacağını düşündüğü pas renginde bir patina sağlayan Cor-Ten çeliğini de kullanmaktadır.²³⁵

Constantin Brâncuși (Romanya 1876-Fransa 1957), kariyerini Fransa'da yapmış Rumen heykeltıraş, ressam ve fotoğraf sanatçısıdır. 20. yüzyılın en etkili heykeltıraş sanatçılarından birisidir. Modernizmin öncüsü olarak kabul edilen Brâncuși, modern heykelin öncüsü olarak adlandırılmaktadır.²³⁶ “**Sleeping Muse II (Uyuyan İlham Perisi)**” sanatçı Brâncuși tarafından 1910 yılında yapılmış bronz bir heykeldir. Heykelde uyuyan kadının; saç, burun, dudak ve kapalı gözleri işlenmiştir. Heykel gövdesiz bir baş modelidir. Resim 127’de yer alan heykel Manolo Valdes’in 2017 yılında yaptığı “**Juno**” isimli heykeldir. Valdes de gövdesiz bir kadın başını işlemiştir. Ancak sanatçı başın üzerinde kelebek motiflerini eklemiştir. Valdes bronz yerine pirinç ile çalışmıştır.

Valdes kendisini harekete geçiren biçimleri Lipchitz ve Brancusi'nin çalışmalarından nasıl referans aldığını şu sözleri ile açıklamıştır:

Lipchitz'in bir eserinden yola çıkmış olduğumu varsayarsak, tamamen sahibinin yaratıcı çözümlemesi olarak ele almıyorum, Lipchitz'in çamuru işleme yolu olarak düşünüyorum. Brancusi'den bahsedecek olursak, beni öncelikli olarak ilgilendiren onun oval formu düşünme, yansıtma biçimidir.²³⁷

²³⁴ Jyoti Kalsi, Manolo Valdés Dubai'de, <https://gulfnews.com/entertainment/arts-culture/manolo-valds-in-dubai-1.2199859#>, (07.04.2022).

²³⁵ Robin Pogrebin, Çimlerde Yükselen Doğanın Yansımaları, The New York Times, <https://www.nytimes.com/2012/08/29/arts/design/manolo-valdes-sculpture-at-new-york-botanical-garden.html>, (07.06.2022).

²³⁶ MoMA, Constantin Brâncuși, <https://www.moma.org/artists/738>, (20.10.2022).

²³⁷ Violant Porcel, a.g.e., s. 26.

Resim 126: Constantin Brâncuși, Sleeping Muse II, Bronz, 16 cm × 27,3 cm × 18,5 cm, 1910, Metropolitan Museum of Art, New York

Resim 127: Manolo Valdés, Juno, Pirinç, 85 x 65 x 42 cm, 2017

Sanat direktörü Solana, sanatçıların heykel çalışmalarında büst yerine baş anatomisini neden tercih ettiklerini şu bilgiler ile aktarmıştır:

Valdes, başın anatomisinin heykele en uygun kısmı olduğunu çok iyi bilir. Modern sanatçılar, bunu, kendilerini ölüdoğayı (başka bir deyişle nesnelere) yeni heykel disiplininin ana konusu haline getirmeye yönlendiren nedenleri kübist dönemde keşfetmişlerdir. Picasso, Fernandé başlarıyla, Naum Gabo'nun kurgusal başlarıyla, Brancusi ise Uyuyan Esin Perisi'nin ve yüzeylerinde pek az ayrıntı olan oval şekilleriyle bunun bilincindeydi. Bu sanatçılar, bir heykel türü olarak büstü kesinlikle bir yana bıraktılar, çünkü büst eksik anatominin kalanına gönderme yapar ve tanımı gereği eksiktir. Öte yandan, baş kendine yeterli ve tamamıyla bağımsız olarak sunar ve kendisi dışında herhangi bir şeyi ima bile etmez.²³⁸

Solana'ya göre; Valdes'in heykellerindeki çeşitli taşları ve malzemeleri hakkında aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

Brancusi'nin başlarındaki kusursuz yoğunlaşma görülür. Taç, heykelin çevresindeki alana açılmasını sağlar. Taçlar çok ince, hafif ve saydam yapılar olabilecekleri gibi yalnızca masif bir malzemeden yapılmış da olabilir; bombeli, boru biçimli, karmaşık ya da orbital olabilir. Kimi zaman Ariadne'nin Theseus'un labirentte yolunu bulmasını sağlayan ip yumağını anımsatırlar, kimi zaman Gorgo'nun kıvranan yılanlarından oluşan saçlarını andırırlar. Bir beyin kıvrımı gibi başın üstünde ya da

²³⁸ Guillermo Solana, a.g.e., s. 21.

baştan dışa uzanan borumsu, ince şekiller söz konusu olabilir, keza spiraller, deniz kabukları, kitaplar, yapı iskeleleri, merdivenler ya da inşa halindeki binanın çıplak kalasları... Baş süsleri, gökten düşmüş gibi durabilir ya da adeta başın içinden bir iç monolog ya da düşüncelerin ektoplazmik nesnelleşmesi gibi bitiveriyormuş izlenimi verebilir. Baş süsü ya da taçlardaki çeşitlendirmeler, Valdes'e sonsuz sayıda karakter imleme olanağı verir. Bunlar, kitaplar, yelpazeler, deniz kabukları olabilir ya da bir kraliçeyi, bir okuru ya da zarif kadını anımsatabilir.²³⁹

Valdés, heykellerinin durağan yüzleri ile dinamik başlıklarının bir araya gelmesi hakkında şunları söylemiştir: *“İtiraf etmeliyim ki iki parça arasında kurulan belirgin gerilime bayılıyorum; sanki tamamen farklı iki heykelmiş gibi. Buradaki zorluk, onların uyumlu bir bütün olarak işlev görmesini sağlamak ve aynı zamanda başlangıçtaki farklı formülasyonlarının ayrı bir şey olarak değil, zenginleştiren bir şey olarak görülmesine izin vermektir.”*²⁴⁰

Valdés baş heykellerinde, camı bronzun döküldüğü şekilde çalıştığını ve cam sıvı olduğundan çok fazla doku kattığını söylemiştir. Bu camın içinde doku katmak için kayalar parçaları, metaller ve diğer malzemeler bulunmaktadır. Mısır cam parfüm şişelerinden bu parçalar için ilham aldığını belirtmiştir. Bununla birlikte, eserin organik yapısını vurgulamak için parçalanma görüntüsünü de ortaya koymuştur. Figürün ölçeğini büyüterek heykelin portre detaylarını sınırlandırarak, özellikle işin maddiliğini ve heykelin modernliğini vurgulayan eserler üretmiştir.²⁴¹

²³⁹ Guillermo Solana, a.g.e., s. 21-22.

²⁴⁰ Opera Galeri, Manolo Valdes, <https://www.operagallery.com/viewing-rooms/manolo-valdes>, (23.05.2021).

²⁴¹ Landau Fine Art, a.g.e.

Resim 128: Manolo Valdés, Cabeza Ambar con Mariposa Blancas, Cam ve Çelik 111,8 x 66 x 55,9 cm, 2020

Resim 129: Manolo Valdés, Cristal y Mariposas, Cam ve Çelik, 71,1 x 49,5 x 27,9 cm, 2021

Resim 128 ve 129'daki cam heykeller Valdés'in dini ikonografiye olan ilgisi heykellerinde görülmektedir. Kelebekler, hristiyan ideolojisinde önemli bir diriliş sembolüdür. Valdés ilhamın nereden geldiğini şu anısı ile anlatmıştır; *“Bir gün Central Park'ta dolaşırken bir kişinin kafasında kelebeklerin uçtuğunu gördüm.”* diyerek. *“Bu bana ilham verdi! O andan itibaren her yerde kelebekler gördüm!”*²⁴²

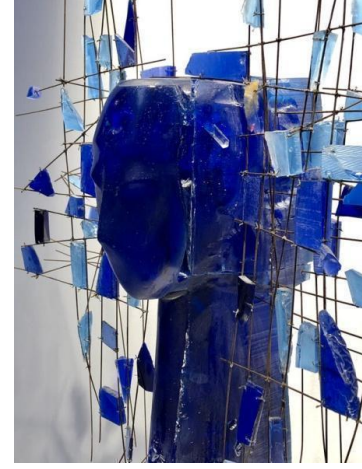
Manolo Valdes, seyahatlerinde veya sokakta yaptığı günlük yürüyüşlerinde bile sürekli gözlem yaptığını *“Prestige Online”*a verdiği röportajında; *“Sanatçı avcı gibidir. Her zaman, yeni bir şeyler bulmaya çalışıyorum.”* demiştir.²⁴³

²⁴² Landau Fine Art, a.g.e.

²⁴³ Zara Zhuang, a.g.e.

Resim 130: Manolo Valdés, Cabeza Azul con Resina Azul, Reçine ve Demir, 102 × 109 × 23 cm, 2018

Resim 131: Manolo Valdés, Cabeza Azul con Resina Azul

Resim 130’da kullanılan renk tonu Afgan madenlerinde bulunan bir mineral olan “*lapis lazuli*”den çıkarılan pigmenttir. Bu pigment nadir bulunan ve oldukça pahalıdır.²⁴⁴ Sanat tarihine baktığımızda bu renk Meryem Ana’nın kıyafetlerinde kullanılmıştır.

Sanatçı, çalışmalarını Miami’de dökümhanenin sahibi olan Lázaro Valdes ile birlikte çalışmaktadır. Valdes, Lázaro Valdes’in her zaman yeni döküm yöntemleri, teknikler ve malzemeler sunduğu bir dökümhanesi olduğunu söylemiştir. Bu durumun çok fazla enerji ve olasılık getirdiğini, şu an heykelleri renklendirmeye çalıştıklarını ve reçine gibi malzemelerle deneyler yaptıklarını belirtmiştir.²⁴⁵ Sosyolog Zygmunt Bauman, Herman Braun-Vega ve Jacques Villeglé ile birlikte *Liquid Life* adlı çalışmasında Manolo Valdes’i “*sıvı-akışkan sanatın (liquid art) en seçkin temsilcilerinden*” biri olarak nitelendirmiştir.²⁴⁶

²⁴⁴ Landau Fine Art, a.g.e.

²⁴⁵ Anra Rodriguez-Beatriz Fabian, “5 Soru... Manolo Valdes”, <https://www.elledecor.com/es/arte/a38034109/manolo-valdes-entrevista-obra-meninas/>, (21.12.2021).

²⁴⁶ Van den Bossche, *Vreemde Wereld (Strange World)*, Brüksel ASP, 2018, s. 145.

Resim 132: Manolo Valdés, Cabeza de Resina con Colores II, Bronz, Reçine, Çelik, 104,1 x 91,4 x 30,5 cm, 2019

Manolo Valdes, resim 132’de yer alan heykel çalışmasını renklendirilmiş reçine, bronz, çelik gibi birbirinden farklı dokulardaki materyalleri bir araya getirerek oluşturmuştur. Merkezde yer alan kadın figürü ve etrafındaki renkli reçineler ile heykel iki parçadan bir araya gelmektedir.

Christie’s Sanat Departmanı Direktörü Beatriz Ordovas, Manolo Valdés’in 1998 yılında yaptığı “*Menina*” isimli heykel çalışmasının, zorlayıcı bir heykel adaptasyon süreci olduğunu, 1656 yılında Diego Velazquez’in ünlü eseri *Las Meninas*’dan ilham alınarak, merkezi figürü iki boyutlu bir temsilden 116 cm yüksekliğinde bronz bir heykele dönüştürmüştür. Portre detaylarının olmaması ve heykeldeki kırık yüzeyler, güçlü bir melankoli ve kırılganlık duygusu uyandırmaktadır. Valdes’in *Menina* isimli eserleri şimdi ile geçmiş arasında vals yapan bir eserdir. Kısacası, “*Menina*” Valdés’in ilham verici tarih yorumunun ve sanatsal yeterliliğinin güçlü bir örneğidir ve tarihin çağdaş bir eseridir.²⁴⁷

²⁴⁷ Beatriz Ordovas, “Manolo Valdes”, <https://www.christies.com/en/lot/lot-5459760>, (21.12.2021).

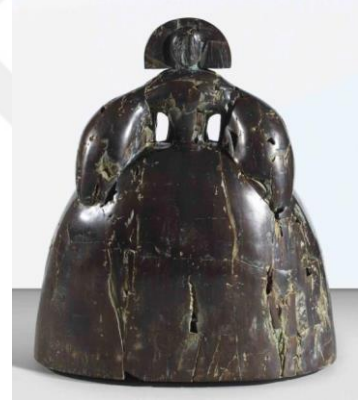
Resim 133: Diego Velázquez, 14 Yaşında Infanta Maria Theresa, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 127 cm × 98,5 cm, 1652-1653, Kunsthistorisches Müzesi, Vienna

Resim 134: Equipo Cronica, El huevo de Pascua, Taş Üzerine Boya, 105 x 70 x 45 cm, 1968-1969

Resim 135: Equipo Cronica, Menina IV, Polyester Üzerine Boya, 45 x 35 x 21 cm, 1982

Resim 136: Manolo Valdés, Menina, 116 x 102 x 72 cm, 1998

Resim 137: Manolo Valdés, Infanta Margarita, Polikromlu Ahşap, 89 x 50 x 102 cm, 2013

Manolo Valdes, usta ressam Diego Velazquez'ın **Las Meninas**, **Infanta Margarita** ve **Infanta Maria Theresa** isimli eserlerinde yer alan figürlerden ilham alarak heykel çalışmalarında bu figürleri yeniden yorumlamıştır. “**Kronik Ekip**” grubundan günümüze yaptığı bu heykeller onun tarzının en belirgin çalışmalarındandır. Solbes ile yaptığı resim 134 ve resim 135’de yer alan heykellerin üzerinde Pablo Picasso, Piet Mondrian ve Giorgio de Chirico gibi ressamların yapıtlarında alınmış resimler bulunmaktadır. Günümüze geldikçe **Menina** heykelleri daha da yalınlaşmış, portre detayları minimal işlenmiştir. Resim 137’de yer alan **Infanta Margarita** heykeli Valdes’in ahşap üzerine polikrom boya kullanarak yaptığı heykel çalışmasıdır. Heykellerinde bronz, alüminyum, reçine, ahşap, polikrom (*potasyum karbonat ve metilen mavisi kullanılarak plazma hücreleri ve mast hücrelerinin ortaya konulmasında kullanılan histolojik boyama yöntemi*)²⁴⁸, pirinç, kaymak taşı, çelik, altın ve cam gibi malzemeler kullanmıştır. Özellikle heykellerinde birbiri ile zıt dokudaki maddeleri beraber kullanmıştır.

Resim 138: Diego Velázquez, María Teresa İspanya Infantası, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 32, 7 x 38, 4 cm, 1651-54, Jules Bache Koleksiyonu

Resim 139: Manolo Valdés, Pembe Reçine Pigmentleri ile Yapılan Infanta Margarita, 210 x 165 x 120 cm, 2020

Diego Velázquez'in eserlerini bir referans noktası alan Valdés çalışmalarında resim 138’de yer alan eseri esin kaynağı olarak kullanmıştır. Valdés, kendi çalışmalarında Velázquez'in eserlerinden esinlendiğini yeni bir çalışma üretmek istediğinde ustaların yapıtlarına geri dönmektedir. Valdes’e göre; “*Beni en*

²⁴⁸ Nedir Ne Demek, Polikrom Metilen Mavisi Boyası Ne Demek?.
<https://www.nedirnedemek.com/polikrom-metilen-mavisi-boyas%C4%B1-ne-demek>, (04.10.2022).

çok eğlendiren şey, aynı görüntüyü dönüştürürken tekrarlamak. Tek bir yaratılış her şeyi anlatmak için yeterli değildir. Fotoğrafta olduğu gibi, bir hikâye anlatmak için birkaç çekim gerekir”²⁴⁹

Resim 140: Manolo Valdés, Infanta Margarita Orange, Pigmentli Reçine, 210 x 165 x 120 cm, 2020 cm

Resim 141: Manolo Valdés, Infanta Margarita en Rojo, Polikrom Ahşap, 100, 3 x 71 x 46 cm, 2021

Valdés'in çalışmaları, eklektik ve cesurdur. Dijital çağa bir cevap olarak fizikselliğe odaklanıyor. Günümüze geldikçe anıt heykel çalışmalarına daha fazla yönelmiştir. Sanat tarihçisi Violant Porcel ile röportaj yapan Manolo Valdes heykellerinin *anıtsal heykel* çalışmalarına üretmesiyle ilgili şu bilgileri açıklamıştır:

Bir noktadan sonra atölyeden sokağa geçmeleri gerekmiştir. Heykelleri sokakta görmenin ilginç olduğunu; farklı bir bakış açısı kazandığını söylemiştir ve sokakta karşılaşılan insanların bakışı müzede karşılaşılanlara göre çok daha net olduklarını, doğrudan büyük bir hayranlık duyduklarını veya kesin bir şekilde reddediklerini dile getirmiştir. Valdes açıklamasına şöyle devam etmiştir; “Karşımızdaki heykellerin biçimsel olarak ya da içerik açısından farklı olması, hatta tartışmalı olması bekleniyor. Böylece kentsel alanda ayrı cinsten heykellerin varlığı bir dizi heyecan yaratıyor, hatta parçalar arasındaki kavramsal çatışmayı

²⁴⁹ Opera Galeri, Viewing Room Manolo Valdés Anamorphosis, <https://www.operagallery.com/viewing-rooms/manolo-valdes>, (23.05.2020).

kışkırtıyor. Aslında tek bir muhakeme anlayışının dayatılması beni dehşete düşürüyor. Acaba 20. yüzyılın temel sanat anlayışı, sanatı göz kamaştırıcı bir düşünce çeşitliliğiyle donatmaktan geçmiyor muydu? Hepimiz kendi yaratımımızı, kendi yaratımımızın özgünlüğünü savunuyoruz. Bu su götürmez bir gerçek ve aynı zaman da bir şehrin kültür mirasının eserlerin tarih boyunca birbiri ardına eklenmesiyle oluşması gerçeğiyle örtüşüyor, bu da beraberinde sıradışı bir özgürlük dersini getiriyor.²⁵⁰

Resim 142: Manolo Valdés, Kraliçe Mariana ve Infanta Margarita, Bronz, Madrid Kent Konseyi iş birliği ile Küratörlüğünü Caterina Toscano'nun üstlendiği sergi 22 Kasım 2009'da gerçekleşmiştir.

Küratör ve yazar Anna Mcnay, Manolo Valdes ile yaptığı röportajda şu soruyu yöneltmiştir; “*İnsanların hangi çalışmalarınıza cevap verdiği sizin için önemli midir?*” Valdes şöyle cevaplamıştır:

Hayır. Aslında herkesin benim işimden istediğini alması iyi bir şey. Geçenlerde New York City’de Broadway’de bir şovum vardı ve Westside’daki 68. Cadde’yi 166’ya kadar kapsıyordu. Bunun arkasındaki fikir, tüm bu mahallelerden insanların onu görmesiydi. Heykeller, Lincoln Center, opera ve balenin dışında olmaktan, bu tür kültürel tekliflerin olmadığı mahallelere dönüştü. Heykellerin coğrafi olarak nerede olduklarına bağlı olarak halk tarafından nasıl çok farklı yorumlandığını görmek çok ilginçti. Örneğin, kültürel olarak daha gelişmiş yerler bir heykel görecekti ve etkiyi fark ederek “Ah, bu Velázquez” diyecek. Yönetim, insanların heykeller hakkında yorum yapmak için arayabilecekleri bir telefon numarası bıraktı. Daha kültürel merkezli

²⁵⁰ Violant Porcel, a.g.e., s. 28.

komşulardan uzaklaştıkça, yorumlar daha çeşitli hale geldi. Biri aradı ve dedi ki: "Şapkalı olan Lady Gaga!" Matisse'den geldiğini anlamadılar. Bunu gerçekten harika buluyorum. Hepsi bir şeye değer. Benim için önemli olan, sanatımın bir izleyici olarak size bir şey önermesidir: Herhangi bir şey.²⁵¹

Editör Ianko Lopez, Valdes'e anıt heykelleriyle ilgili aldığı geri dönüşler hakkında neler hissettiğini sorduğunda; Valdes çok minnettar olduğunu belirtmiştir. New York'da heykellerini farklı alanlara koydukları bir sergisinin olduğunu ve Manhattan'da sokakta yaşayan bir kişinin, anıt heykeli görünce sarsıldığını, ona nedenini sorduğunda, çok güzel olduğunu ve orada olmasının ona gerçekten iyi hissettirdiğini söylemiştir.²⁵²

Valdes'in Paris'teki Place Vendôme meydanında anıtsal heykelleri bulunmaktadır. Heykeller yaklaşık 12 ile 15 metre boyutlarındadır. Valdes, anıtsal heykeltıraşlığın kendisini çok heyecanlandırıldığını ve motive ettiğini, çünkü çevresini gerçekten etkileyen bir sanat türü olduğunu belirtmiştir. Place Vendôme'de yer alan bazı heykellerin yeni olduğunu, ancak özellikle Place Vendôme'nu düşünülerek yapılmadıklarını açıklamıştır. Ayrıca Valdes röportajında bu heykellerin daha sonra başka şehirlere seyahat edeceklerini ve burada farklı şekilde yorumlanacaklarını belirtmiştir. Açıklamasına şöyle devam etmiştir; *"Paris gibi bir şehri düşündüğünüzde, örneğin bir yaya bölgesinin ortasında yer alan heykel (Place Vendôme'da olduğu gibi) ile insanların sadece arabayla geçtiği Champs Elysées'de yer alan heykelin aynı olmadığını, aynı heykellerin St Petersburg'un Beyaz Geceleri'nde de çok farklı görünebileceğini"* söylemiştir. Seyircinin farklı referans noktalarının olacağını ve dolayısıyla okumaların da çok çeşitli olacağını eklemiştir.²⁵³

²⁵¹ Anna McNay, a.g.e.

²⁵² Ianko Lopez, "Manolo Valdes", <https://www.revistavanityfair.es/articulos/manolo-valdes-artista-entrevista>, (28.11.2021).

²⁵³ Anna McNay, a.g.e.

Resim 143: Peter Paul Rubens, Le Chapeau de Paille'in (Hasır Şapka) Portresi, Meşe Ağacı Üzerine Yağlı Boya, 79 x 54,6 cm, 1622, Ulusal Portre Galeri, Londra

Resim 144: Manolo Valdés, Heykeli La Pamela'nın Önünde, Place Vendôme Fotoğraf: Foc Kan / WireImage

2012 yılında New York Botanik Müzesi'nde 24 metrelik 9 anıt heykelinin yer aldığı sergisinde, müze yönetimiyle birlikte ciddi bir emek harcamışlardır. Heykellerin hepsi Madrid'de yapılmıştır. 24 metreyi aşan tırlar kiralanarak heykeller New York'a getirilmiştir. Bu arada bu uzunluktaki araçlarla, her otoyoldan gidilemediği için eserlerin bahçeye yerleştirilirken ağaçlardan bir yaprak bile düşmemesi için özel yollar bulunduğunu açıklamıştır. Sergi sürecinin arkasında çok büyük emek ve özverinin olduğunu anlatmıştır.²⁵⁴

²⁵⁴ Şebnem Burcuoğlu, a.g.e.

Resim 145: Manolo Valdés, The Butterflies, Alüminyum, 4,6 x 9,5 x 5 metre, 2010

Farklı ülkelerde halka açık alanlarda heykellerinin yer alması Manolo Valdés'i çok heyecanlandırmaktadır. Çünkü yerel çevre ve farklı kültürlerin etkisiyle eser yeni bir okuma içermektedir. Sanatçı çalışmalarının çevreyle iyi bir şekilde bütünleşmesini ve insanların onunla etkileşime girmesini ve bundan zevk almasını arzulamaktadır. Heykellerinin çevreleriyle kurdukları diyalog onu her zaman şaşırtmıştır. Heykelleri Arizona'daki bir kaktüs bahçesinde dokunulamayacak kadar ısınmışlar, St Petersburg'da karla kaplanmışlar ve Finlandiya'da gece ışığında güzel bir parlıltı saçmışlardır. Şimdi Dubai'de yer alacak heykellerinin kum fırtınasından sonra nasıl göründüklerini, görmeyi çok istediğini açıklamıştır. Çalışmalarını birden fazla yerde sergilenmek üzere oluşturmaktadır. Her mekânda farklı okunabildiklerini, izleyicinin ve çevrenin yansımaları bünyesine katarak her mekânda yeni bir hayat kazandıklarını açıklamıştır. Dış mekân heykelleri için mekândan çok ölçeğin önemli olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Bir iş, insanları daha yakına gelmeye ve onunla etkileşime geçmeye davet edebilmesi için, bulunduğu yer için çok küçük veya çok büyük olmaması gerektiğini dile getirmiştir. Anıtsal heykeller yapmayı sevdiğini çünkü sanat galerilerine gitmeyen insanlar da dâhil olmak üzere geniş bir kitle

tarafından görüldüğünü ve her izleyici tarafından farklı yorumlanacağını anlatmıştır.²⁵⁵

Resim 146: Manolo Valdés, Clio Dorada, Pirinç ve Paslanmaz Çelik, 550 x 1000 x 480 cm, 2017

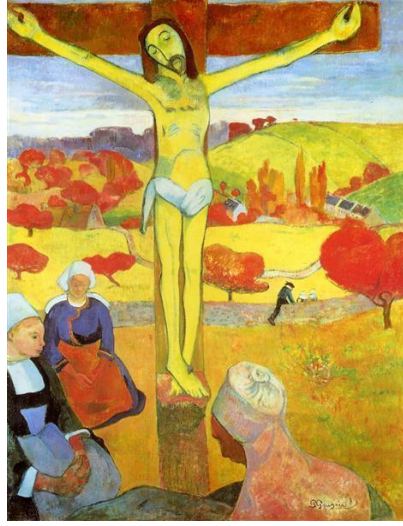
“Clio Dorada” heykeli 10 metre yüksekliğinde ve 5 ton ağırlığında, altın patinalı çelik ve pirinçten yapılmıştır. “Clio Dorada” heykeli iki parçadan oluşmaktadır. Valdes, merkezde yer alan başın etrafındaki diken şeklindeki çelik malzeme İsa’nın başındaki dikenli tellerden etkilenerek işlemiştir. Resim 146’da yer alan anıt heykel, *Teatro del Silenzio (Sessizlik Tiyatrosu)*, Lajatico (İtalya’nın Toskana bölgesindeki Pisa ilinde yer almaktadır.)²⁵⁶ tepelerinde yer alan bir tiyatrodur. Onursal başkanı sanatçı Andrea Bocelli, her yıl Temmuz ayında tiyatrodan sahne almaktadır. Yılın geri kalanı, sessiz kalmaktadır. Tiyatronun merkezinde Igor Mitorai ve Arnaldo Pomodoro gibi sanatçıların eserleri bulunmaktadır. 2021 yılında Manolo Valdes’in “Clio Dorada” isimli heykeli sergilenmiştir. 2021 yılında İtalyan tenor Andrea Bocelli, bu heykelin önünde konser vermiştir. Sanatın ve müziğin bir araya gelmesi pandemi sürecinde bir kez daha sanatın iyileştirici gücünü kanıtlamıştır.²⁵⁷

²⁵⁵ Jyoti Kalsi, a.g.e.

²⁵⁶ Wikipedia, Lajatico, <https://en.wikipedia.org/wiki/Lajatico>, (27.10.2022).

²⁵⁷ Terre di Pisa, “Clio Dorada ve Irene: Manolo Valdés’in Lajatico’daki Muhteşem Heykelleri”, <https://www.terredipisa.it/sculture-manolo-valdes-a-lajatico/>, (03.10.2022).

Ünlü heykeltıraş Manolo Valdés, bu salgın sırasında açık hava etkinliklerinin daha fazla değer kazandığını düşündüğünden, büyük bir heyecan duyduğunu ifade etmiştir. Valdes' göre; *“Sokakta müze olma ihtimali insanları mutlu ediyor, eğlenceli ve sanata ilgi duymasını sağlıyor.”* Ayrıca, bu serginin büyük önem taşıdığını, çünkü diğer outdoor aktivitelere ve sanatçılara açılan kapı olacağını da belirtmiştir. Valdes' göre; *“Bu, zamanla kaybolan münferit bir olay değil, süreklilik yaratmak ve sanatı halka yakınlaştırma çabalarını sürdürmek için önemlidir.”* diyerek sözlerine devam etmiştir.²⁵⁸

Resim 147: Paul Gauguin, The Yellow Christ, Yağlı Boya, 91 x 73 cm, 1889
Albright-Knox Art Galeri, New York

Valdés'e son ilham kaynaklarının neler olduğu sorulduğunda, Paul Gauguin (Fransa 1848-Fransız Polinezyası 1903)'in *“Sarı İsa”* isimli eseri ve Georges Rouault (Fransa 1871-Fransa 1958)'in resimlerinden etkilendiğini söylemiştir. Son birkaç ayda İsa büstü üzerinde çalışma fırsatı bulmuştur.²⁵⁹

Çalışmalarına neden hala New York'da devam ettiğini şöyle açıklamıştır:

Geçen gün biri bana neden hâlâ New York'ta yaşadığımı sordu. Hala buradayım çünkü yeni şeyler öğrendiğin izlenimini edindiğinde, ondan ayrılmak istemiyorsun. Önerileriyle gelen ve büyük bir

²⁵⁸ Edda Pujadas, “Manolo Valdes: The Legacy Doral'a Geliyor”, <https://doralfamilyjournal.com/manolo-valdes-the-legacy-arrives-to-doral/>, (21.12.2021).

²⁵⁹ Landau Fine Art, a.g.e.

ilgiyle baktığım genç sanatçılar... Yeni şeyler yapmanın yollarını düşünmeme yardımcı oluyorlar.²⁶⁰

Manolo Valdes, 2022 yılında 80 yaşına girmiştir. Bir çocuk gibi merak duygusunu hiç kaybetmemiştir. Hala çok aktif bir şekilde atölyesinde çalışmakta ve yeni malzemeleri keşfetmektedir.

2020’de salgının ilk yılında Long Island’daki stüdyosunda çalıştığını ve kendisini daha az kaynakla bulduğunu söylemiştir. Aklına küçük kâğıtlarla ve sulu boya gibi basit tekniklerle harika işler yapan Paul Klee’nin geldiğini Paris’teki o küçük stüdyoda yapılan harika Giacometti heykellerini düşündüğü söylemiştir. Valdes kendisine şunu demiştir: “*Mazeret yok.*”²⁶¹ Şartlar ne olursa olsun Valdes her zaman çalışmayı ve üretmeyi tercih etmiştir.

²⁶⁰ Anra Rodriguez-Beatriz Fabian, a.g.e.

²⁶¹ Anra Rodriguez-Beatriz Fabian, a.g.e.

7. MANOLO VALDES'İN ETKİLENDİĞİ SANATÇILAR

7. 1. Francisco de Zurbarán (1588-1664)

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “*barok*” kelimesini; “*MS 1600-1750 yılları arasındaki klasik sanatı izleyen resim ve mimarlık üslubu*” olarak tanımlanmıştır.²⁶²

Adnan Turani, “*Dünya Sanat Tarihi*” kitabında **barok** kelimesinin kökenini ve kullanıldığı yüzyılı:

Barok sözlüğü Portekizce “barocco” ya da İspanyolca “barucca”dan gelmiştir. Esas anlamı “düzgün olmayan inci”dir. Bu sözcük, önceleri Rönesans ve Maniyerist dönemden sonra beliren barok üsluptaki eserleri aşağılama amacıyla kullanıştır. Ancak XIX. yüzyılda, bu anlamıyla kullanılmamaya başlandı. Barokun bu anlamı, sınırlı bir zamanı kapsar ve biz buna XVII. Ve XVIII. Yüzyıl “Avrupa Baroku” diyoruz. Klasiğin sakin ve duruk figürü, barokta hareketlenmekte ve sessizlik, gürültüye dönüşmektedir. Formların doğması, büyümesi ve dağılmaya başlaması, aslında bir doğa kanunu olarak bütün hayatı kapsar. Klasik eser, bazı prensiplere ve kurallara bağlıdır. Barok ise, bu kural ve prensipleri reddeder. O, kişisel ve acayip biçimlere, bir defalık olana, insanı şaşırtan şeylere ve etkilere önem verir.²⁶³

sözleri ile ifade etmiştir.

Adnan Turani, ressam *Francisco de Zurbarán*'ın doğduğu yıl, ülke ve resmettiği konular hakkında aşağıdaki bilgileri aktarmıştır:

Francisco de Zurbarán 6 Kasım 1599 yılında İspanya' da dünyaya gelmiştir. 17. yüzyıl İspanyol ressamlarından. Zurbarán Hristiyan dini ve dindarları (evliyalar, din şehitleri, rahibeler, keşişler vb.) hakkında resimleri ile isim yapmıştır. Onun resminde Greco maniyerizmine karşılık, aşırı bir doğaya bağlılık görülür. Buna rağmen ele aldığı konular, Hristiyan evliyalarıdır.²⁶⁴

²⁶² Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Barok, <https://sozluk.gov.tr/>, (30.10.2022).

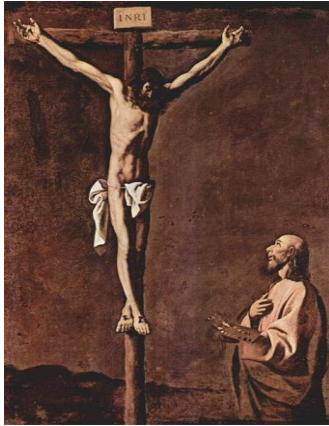
²⁶³ Adnan Turani, *Dünya Sanat Tarihi*, 21. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2019, s. 447.

²⁶⁴ Adnan Turani, a.g.e., s. 465.

Zurbarán, manastır duygusunun sadık bir yorumcusudur. Doğanın gerçekliğini şaşırtıcı bir gerçekle ve ikna edici bir sadelikle yansıtmıştır. Her bir formun değerlerini elde etmek için her zaman yoğun ama aşırı olmayan Caravaggesque (*Caravaggisti, 16. yüzyılın sonlarında İtalyan Barok ressamı Caravaggio'nun üslûpbilim takipçileri*)²⁶⁵ tekniğini kullanmıştır. 17. yüzyılın başlarındaki tenebrist (*İtalyanca tenebrosu'dan gelen tenebrism, bazen dramatik aydınlatma olarak da adlandırılır*)²⁶⁶ akımı içinde kalmıştır.²⁶⁷

7. 1. 1. Francisco de Zurbarán ve Manolo Valdes'in Resminin Karşılaştırılması

Resim 148'de yer alan eser ressam Zurbarán'ın, çarşıdaki İsa'nın anatomisi, Aziz Luka'nın kumaş kıvrımları ve yüzünlerdeki ifade ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Eserdeki ışık-gölge değerleri Barok Dönemi'ni yansıtmaktadır. Resim 149'da yer alan Manolo Valdes'in çalışmasında ise sadece İsa figürünün formunu kullanmıştır. İsa'nın portresi resmedilmemiştir. Valdes'in resim düzleminde çuval bezinin dokusunu kullanmıştır. İsa'nın bedenindeki boya dokusunda impasto tekniğini kullanarak kalın ve yoğun katmanlar ile boyayı sürmüştür. Zurbarán'ın eserinde yer alan ressam Aziz Luka'nın figürünü Valdes çalışmasında işlememiştir.

Resim 148: Francisco de Zurbarán, Çarşıdaki İsa'nın Önünde Ressam Olarak Aziz Luka,

Resim 149: Manolo Valdés, Zurbarán as Pretext, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 170 x 240 cm,

²⁶⁵ National Gallery, Caravaggesque,

<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/glossary/caravaggesque>, (28.10.2022).

²⁶⁶ Wikipedia, Tenebrism, <https://en.wikipedia.org/wiki/Tenebrism>, (28.10.2022).

²⁶⁷ Museo del Prado, Zurbarán Francisco de,

<https://www.museodelprado.es/coleccion/artista/zurbaran-francisco-de/9c8d19fd-a3eb-4fb4-b8b6-e7d37423b0c0>, (03.10.2022).

Tuval Üzerine Yağlı Boya, 84 x 108 cm,
1660, Prado Müzesi, Madrid

1988, Özel Koleksiyon

Sanat Direktörü Guillermo Solana, Manolo Valdes'in "*Zurbarán as Pretext*" isimli çalışmasında kullanılan boya tekniğini ve plastik doku çeşitlerine aşağıda yer verilmiştir:

Valdes, 1980'li yıllarda, bir kez daha yeniden yorumlamaya döndüğünde, bunu Ribera, Zurbaran ya da Velazquez gibi İspanyol Altın Çağı ustalarının klasik yapıtları ile yapmıştır. Bu çalışmalarında sanatçının paletinde Ribera'nın şehitleri ya da Zurbaran'ın keşişleri için son derece uygun toprak tonları, aşıboyası, koyu kahverengi, siyah ve beyazdan oluşmuştur.²⁶⁸

Manolo Valdes, her şeyin söylenmiş olduğunu fakat her şeyin yeniden yorumlanarak söylenebileceğini dile getirmiştir. Bu bağlamda, Doç. Dr. Aziz Erkan ve Dr. Öğretim Üyesi Burcu Burçak Erdal araştırmalarında şu bilgileri aktarmışlardır:

Valdes, çalışmalarında genellikle tanınmış sanat eserlerinden figürleri kullanarak, görüntüyü yeniden biçimlendirerek, sanat eseri ve seyirci arasındaki temas için bir sembol ve araç olarak yorumlayarak ironiden uzaklaşır. Sanat tarihinin pek çok büyük ustalarının eserlerinden ilham alan sanatçı, postmodern sanatın bir resmetme sorunu olmadığını, daha çok var olan bir gerçekliğin keşfedilmesi olduğunu; böylece evrende var olan her şeyin taklit edilebileceğini ve taklit edilemeyecek özgün hiçbir şey olmadığını savunur.²⁶⁹

7. 2. Jose de Ribera (1591-1652)

Ressam **Jose de Ribera** İspanya'da doğmuştur ancak hayatının çoğunu İtalya'da geçirmiştir. İtalya'ya ne zaman gittiği bilinmemektedir. Gençliğinde Parma ve Roma'da çalıştığına dair kanıtlar bulunmaktadır. Ribera'nın hayatta kalan tüm eserleri, Napoli'ye yerleştikten sonraki döneme aittir. Eserleri birkaç portre ile birlikte, ağırlıklı olarak dini kompozisyonlardan oluşmaktadır. İspanyol valileri için çok sayıda eser çalışmıştır. 1621'den itibaren Ribera'nın elinden çıkan çok sayıda imzalı ve tarihli eser vardır. Ribera'nın resimleri kasvetli bir ruh hali içinde ve

²⁶⁸ Guillermo Solana, a.g.e., s. 16-17.

²⁶⁹ Aziz Erkan-Burcu Burçak Erdal, a.g.e., s. 1356.

figürleri oldukça dramatikdir. Ribera'nın uslubunun başlıca unsurları, tenebrism (ışık ve gölgenin dramatik kullanımı) ön plandadır. Resim konularını; tövbekâr, şehit azizler, zihinsel ve fiziksel acılarını vurgulamak için kullanmıştır. Genellikle resim tekniğinde; gerçekçi ayrıntılar, kumaş kıvrımları ve fiziksel yaraları kalın fırça darbeleri aracılığıyla vurgulamıştır. Ribera'nın tekniği, ana hatların duyarlılığı ve parlak ışıktan en koyu gölgeye geçişleri sağladığı kesinlik ile karakterize edilmiştir.²⁷⁰

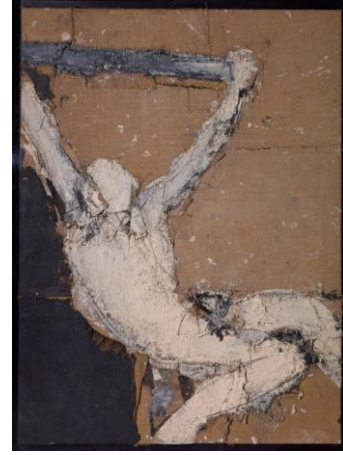
7. 1. 2. Jose de Ribera ve Manolo Valdes'in Resminin

Karşılaştırılması

Manolo Valdes'in çalışmalarında ortaya çıkan en belirgin özellik boyaların dokularıdır. Resimlerinde, yoğun dokular halinde boya katmanları bulunmaktadır. Resimlerinin yüzeyinde, heykellerinin ahşap ve metal kütesinde, sanat tarihinden yapıtları üslupsal yaklaşımı ile yeniden yorumlamıştır.

Resim 150: Jose de Ribera, Aziz Filipus'un Şehit Edilmesi, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 234 x 234 cm, 1639, Prado Müzesi, Madrid, İspanya

Resim 151: Manolo Valdés, Ribera as Pretext, 1988, 149,9 x 200 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, Özel Koleksiyon

Valdes, resim 151'de yer alan çalışmasında **Aziz Filipus**'u merkeze almıştır. Valdes, Jose de Ribera'nın eserinde yer alan diğer figürleri kendi kompozisyonunda resmetmemiştir. Valdes çalışmalarında ağırlıklı olarak tek figüre veya portreye odaklanmaktadır. Figürün yüz ve anatomi detayları en aza indirgenmiştir. Valdes, figürün formunu boya dokuları ile ön plana çıkarmıştır.

²⁷⁰ Britannica, Jose de Ribera, <https://www.britannica.com/biography/Jose-de-Ribera>, (06.06.2022).

Resim çalışmasının kompozisyonunu oluştururken ilk yapılan eskiz çalışmalarının ana konusu olmaktadır. Valdes'in belirttiği gibi ilgisini çeken dokulardır. Resim 151'deki çalışmasında; çuval bezi, pigment, yağ, kumaş, ip ve kâğıt gibi malzemelere yoğunlaşarak impasto tekniğini kullanmıştır.

7. 3. Peter Paul Rubens (1577-1640)

Peter Paul Rubens, Almanya'da Siegen'de doğmuştur. İlk işi, 13 yaşında, mahkeme kâtibliğdi. Mesleği genç biri için saygın bir pozisyondu, ancak Rubens bunu boğucu bulmuş ve bir ressam olmak için eğitim almaya başlamıştır. Eğitimini tamamlar tamamlamaz, nüshalardan bildiği büyük rönesans ve klasik eserleri bizzat görmek için İtalya'ya gitmiştir. Daha sonra sekiz yıl boyunca İspanya'da çalışmıştır. Rönesans ve klasik sanat teknikleri üzerinde yoğunlaşmıştır.²⁷¹

Sanat tarihçisi Adnan Turani, “*Dünya Sanat Tarihi*” kitabında ressam **Peter Paul Rubens**'in hayatı ve sanat kariyeri ile ilgili aşağıdaki bilgilere yer verilmiştir:

Peter Paul Rubens barok sanatın dev altalarını (sunak) yapmış, krallardan çeşitli kimselerin portrelerine değin çok eser bırakmıştır. Babası Anversli bir hukukçu idi. Calvinist inancı benimsediğinden önce Köln'e gelmiş, sonra da Siegen'e göç etmişti. Rubens'in doğumu buradadır. Rubens, katolik olan annesi tarafından katolik olarak yetiştirilmiştir. Babası öldükten sonra 10 yaşında iken annesiyle tekrar Anvers'e döndü. 1600 yıllarında İtalya'ya gönderilen sanatçı, orada Gonzaga kontunun hizmetine girmişti. Venedik'i ziyaret ettiğinde, Tiziano'dan etkilenmiş ve daha sonra Madrid'de ve Prado'da gördüğü eserlerini kopya etmiştir. Roma'da altar resimlerini boyadığı sıralarda Michelangelo, Elsheimer ve Caravaggio'nun resimlerini de incelemişti. Caravaggio gibi o da Manierist anlayışın boş formlarını sevmemiş ve yüksek Rönesans'ın sağlam biçimlerinden Barok anlayışa yönelmişti. Sanatçı, ışıklı yerleri mat sıcak renklerle, gölge yerleri ise saydam soğuk renklerle ince olarak boyamaktadır. Böylece ışıklı yerlerin resim yüzeyinde canlı olarak ifadesini resmektedir.²⁷²

²⁷¹ National Gallery, Peter Paul Rubens, <https://www.nationalgallery.org.uk/artists/peter-paul-rubens>, (10.09.2022).

²⁷² Adnan Turani, a.g.e., s. 471-472.

Ernst Gombrich, Peter Paul Rubens'in resim tekniği ile ilgili; “*Onun tabloları sonradan dikkatlice renklendirilmiş çizimler değil doğrudan renklerle yapılmış resimlerdi. Bu “resimsel” yaklaşım, onların hayat ve canlılık izlenimini artıran şeydi.*” demiştir.²⁷³

7. 3. 1. Peter Paul Rubens ve Manolo Valdes'in Resminin Karşılaştırılması

Manolo Valdes'in, “*Helene IX*” isimli çalışması baskı tekniğinde yaptığı çalışmalarındandır. Rubens'in eserindeki Helena adeta her an hareket edecek hissi yaratmaktadır. Valdes'in “*Helene IX*” isimli çalışması ise bize hayal kurmamız için zaman tanımaktadır. Sanatçı resim 153'de yer alan çalışmasında figürün saç formunu Diego Velazquez'in “*Portrait of Mariana of Austria*” isimli figüründen ilham alarak çalışmasında yeniden yorumlamıştır.

Resim 152: Peter Paul Rubens, Helena Fourment in a Fur Robe, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 83 x 176 cm, 1636-38, Kunsthistorisches Müzesi Viyana

Resim 153: Manolo Valdes, Helene IX, Dağlama, Aquatint, Kolaj, 93 x 160 cm, 2005

Valdes'e çalışmalarını yeniden üretmek için neden Diego Velazquez'in yapıtlarını seçtiği sorulduğunda: “*Neden bir ressamın resmini bir başkasına tercih*

²⁷³ Ernst Gombrich, a.g.e., s. 400.

edip yorum yapıyorum ve o resmi özerk bir parçaya dönüştürmeye çalışıyorum? Bu seçim her zaman bir gizemdir.” cevabını vermiştir.²⁷⁴

Doç. Dr. Figen Girgin “*Çağdaş Sanat ve Yeniden Üretim*” kitabında bir sanatçının doğadan alıntı yapmak yerine bir eserden alıntı yapmasıyla ilgili aşağıdaki bilgilere yer verilmiştir:

Çağdaş sanatla postmodern bir eğilimle gelişen sentetik durum, sanatın geçmiş tüm varsayımlarını kendine öncü bellemdir. Ama günümüzde öykünme, alıntılama gibi yeniden üretimlerde önceliklere duyulan hayranlık ya da kendi sanatsal deneyimlerini geliştirmek diye bir bağlantı kurulmuyor olabilir. Yine de, çağdaş bir sanatçının “doğadan bire bir alıntı yapmak” yerine “bir eseri kullanmayı” yeğlemesi dikkat çekicidir. Dolayısıyla çağdaş sanatçının sanat üretiminde alıntılama, öykünme, taklidi sadece bir araç olarak tercih etmesi bilinçli bir tavır kodlarıdır. Varılan nokta kavramsal sanat için adeta olmazsa olmaz bir koşuldur.²⁷⁵

7. 4. Diego Rodríguez de Silva y Velázquez (1599-1660)

Yazar José López-Rey, “*The Great Artists: A library of their lives, times and paintings: Velazquez*” dergisinde ressam **Diego Rodríguez de Silva y Velázquez**’in doğduğu yer ve ailesi hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

İspanya’nın Seville kentine Portekiz’den gelen bir ailenin oğlu olarak 1599 yılında dünyaya gelmiştir. Doğduğu gün kesin olarak bilinmemekle birlikte kiliseye kayıtlarına göre 6 Haziran tarihinde vaftiz edilmiştir. Endülüs bölgesinde yaşayan ikisi de soylu ailelere mensup Joan Rodrigues ve Silva Jeronima Velazquez’in ilk çocukları olarak dünyaya gelmiştir.²⁷⁶

Yazar Firdevs Candil Erdoğan, “*Diego Velazquez*” kitabında Velazquez’in eğitim aldığı atölye ve ustası hakkında;

Seville ekolünün kurucularından biri sayılan ustasının yanında bir yıl kalan Velazquez, 1611 yılında, on iki yaşındayken, Francisco Pacheco’nun (1564-1644) atölyesinde çalışmaya başladı. Pacheco, her

²⁷⁴ Landau Fine Art, a.g.e.

²⁷⁵ Figen Girgin, *Çağdaş Sanat ve Yeniden Üretim*, 1. Baskı, Hayalperest Yayınevi, İstanbul 2018, s. 27.

²⁷⁶ Jose Lopez-Rey, *The Great Artists: A library of their lives, times and paintings: Velazquez*, Funk&Wagnalls, New York 1978.

ne kadar engizisyonda görevli olsa da atölyesinde toplanan şairlerle, yazarlarla, ressamlarla ve heykeltıraşlarla keyifli sohbetler yapardı. Bu sohbet ortamında azami fayda sağlayan Velazquez, yeteneğiyle ustasının gözünde ayrıcalıklı bir yer edinmişti. Pacheco, diğer öğrencilerini katı kurallar içinde resim yapmaya adeta zorlarken Velazquez'i daha serbest bırakıyordu. (Magill, 2013). Bu durum, Velazquez'in özgün bir üslup geliştirmesinin önünü açtı.²⁷⁷

bu bilgileri aktarmıştır.

“*Las Meninas (The Ladies-in-Waiting)*” isimli eser İspanyol Altın Çağı'nın önde gelen sanatçılarından Diego Velázquez'in önemli eserlerinden biridir. Madrid'deki Prado Müzesi'nde bulunan eser 1656 yılında yapılmıştır. Karmaşık ve esrarengiz kompozisyonunun gerçeklik ve yanılsama hakkında sorular sorması ve izleyici ile tasvir edilen figürler arasında yarattığı belirsiz ilişki nedeniyle Batı resminde en çok analiz edilen eserlerden biri olarak kabul edilmektedir.²⁷⁸

Adnan Turani, Diego Velázquez'in, “*Breda'nın Teslimi*” ve “*Halı Dokuyan Kadınlar*” isimli eserlerinin, empresyonist ve realistleri neden etkilediğini aşağıda açıklamıştır:

“Breda'nın Teslimi” adlı eserinde ise güneş ışığı arkadan gelir. Bu nedenle Velazquez'in güneş ışığını resme soktuğu bir gerçektir. Sanatçı, empresyonistlerden farklı olarak, doğayı izlenimlerine göre düzenler. Empresyonistlerde doğa, sevilen motif olarak yansıtılır. Velazquez, bu izlenimciliği dolayısıyla, fırçasını süratle kullanmakta, böylece tabloda beliren boya tuşları, eserine bir tazelik getirmektedir. İşte bu taze boya sürüşü, Velazquez'in boya sanatına getirdiği en büyük yeniliklerden biridir. Sanatçının eserlerinde görülen bu izlenimcilik, fırça tuşlarıyla algının kaydedilmesine dayanan bir izlenimciliktir. Kısacası o, nesnenin poz güzelliği yanında, malzemenin izlenime göre kullanımından meydana gelen yeni bir estetiği bulmuştur. Fırçasını hızlı kullanması, ve tabloda boya dokusunu belirgin kılması, yenilik sağlamıştır. Bu doku sanata yeni bir dinçlik getirmiştir. Velazquez'in “Halı Dokuyan Kadınlar” adlı eseri imalat çalışmalarının akıcı havasını ve çalışanların anlık hareketlerinin yansımalarını göstermektedir. XIX. yüzyıldaki realistleri ve

²⁷⁷ Firdevs Candil Erdogan, a.g.e., s. 9.

²⁷⁸ Wikipedia, Las Meninas, a.g.e.

empresyonistleri çok etkilemiş ve Velazquez ilk empresyonist sanatçı sayılmıştır.²⁷⁹

7. 4. 1. Diego Velazquez ve Manolo Valdes'in Resim ve Heykel Çalışmalarının Karşılaştırılması

İspanya'nın önemli ressamlarından biri olan Diego Velazquez, Valdes'in eserlerinden en çok etkilendiği sanatçılardan birisidir. İki sanatçı da İspanya'da dünyaya gelmiştir. Valdes İspanya'nın en önemli ressamlarından biri olan Velazquez'den kültürel izler taşımaktadır. Manolo Valdes, Velazquez'in "Las Meninas", "Infanta Margarita Teresa" ve "Portrait of Mariana of Austria" isimli eserlerin kendisi için "büyük bir itici güç" olduğunu söylemektedir.²⁸⁰

Resim 154: Diego Velázquez, Pembe Elbiseli Infanta Margarita Teresa, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 212 cm × 147 cm, 1660 Prado Müzesi, Madrid, İspanya

Resim 155: Equipo Cronica, Menina I, Kâğıt Hamuru Üzerine Boya, Heykel, 100 x 87 x 50 cm, 1971

²⁷⁹ Adnan Turani, a.g.e., s. 467-468.

²⁸⁰ Violant Porcel, a.g.e., s. 26-27.

Resim 156: Diego Velazquez, Portrait of Mariana of Austria, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 132 x 234 cm, 1652-53, Prado Müzesi, Madrid, İspanya

Resim 157: Manolo Valdés, La Infanta Austria, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 147,3 x 198,1 cm, 1985

Manolo Valdes, Diego Velazquez'in “*Las Meninas*”, “*Infanta Margarita Teresa*” ve “*Portrait of Mariana of Austria*” isimli eserleri **Equipo Cronica**'dan günümüze yeniden yorumlamıştır. Bir süre bu figürlerden kendisini uzak tutmayı denediğini ama farklı biçimlerde kendilerine yer açtıklarını söylemiştir. Artık kendisini bu bakış açısıyla sınırlandırmadığını dile getirmiştir. Valdes, usta ressam Velazquez'i sahiplenmiş ve köklerinden kopmamıştır. Bu konu ile ilgili şunu söylemiştir; “*Velázquez benim DNA'mdadır.*”²⁸¹

Resim 158: Diego Velazquez, Philip IV King of Spain, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 110, 2 x 208, 6

Resim 159: Manolo Valdés, Carlos IV, Tahtaya Yapıştırılmış Tuval Üzerine

²⁸¹ Ianko Lopez, a.g.e.

cm, 1624, William I. Koch Galeri, Boston, ABD

Yağlı Boya, 130 x 96 x 5 cm, 1982

Manolo Valdes, birçok teknikte eserler üretmiştir. Çuval bezi üzerine yağlı boya, gravür, kolaj gibi teknikleri bir arada kullanarak eserler üretmiştir. Pop art'ın ifade biçimi olmasaydı, bu kadar büyük boyutlarda eserler ve farklı teknikler kullanamayacağını belirtmiştir. Sanatçı bazı imajları tekrar etmeyi sevdiğini söylemiştir. Bu tekrar etme isteğini, “*bu imaj daha iyi olabilirdi*” düşüncesi ile yeniden üretmektedir. Tekrar sürecinin kendini daha iyi anlatmasını sağladığını belirtmiştir.

Küratör Gabriel Diego Delgado, Valdes'in *Dama a Caballo (Atlı Kadın)* isimli heykelinde binicinin elleri ve atın ayakları kasta yapılmadığını Valdés'in Antik Çağlardan kalma minimalist bir yaklaşım ile eserini yorumlandığını söylemiştir.²⁸² Resim 161'da yer alan heykel Valdes'in kaymak taşı kullanarak yonttuğu çalışmasıdır.

Resim 160: Diego Velázquez, La Reina Isabel de Borbón, a Caballo, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 301 x 314 cm, 1635, Prado Müzesi, Madrid, İspanya

Resim 161: Manolo Valdés, Dama a Caballo, Kaymak Taşı, 72 x 75 x 20 cm, 2014

7. 5. Rembrandt Harmenszoon van Rijn (1606-1669)

²⁸² Gabriel Diego Delgado, “Manolo Valdés, Rosenbaum Contemporary’de”, <http://gabrieldiegodelgado.blogspot.com/2018/04/manolo-valdes-at-rosenbaum-contemporary.html>, (25.12.2021).

Rembrandt Harmenszoon van Rijn kısaca **Rembrandt** ismi ile bilinmektedir. Hollandalı Barok Dönemi ressamı ve baskı sanatçısıdır. Rembrandt eserlerinde açık ve koyu değerleri ustaca kullanan en önemli sanatçılardandır.²⁸³

Gombrich, “*Sanatın Öyküsü*” kitabında ressam **Rembrandt Harmenszoon van Rijn**’in hayatı, sanat kariyeri ve portreleri hakkında aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

Rembrandt, bir üniversite kenti olan Leiden’de 1606 yılında dünyaya geldi. Genç Rembrandt üniversiteye kaydoldu, ancak kısa süre sonra ressam olmak için öğrenimini bıraktı. İlk çalışmalarından bazıları büyük övgüler alan sanatçı, yirmi beş yaşına geldiğinde Leiden’den ayrılıp kalabalık bir ticaret merkezi olan Amsterdam’a gitti. Burada bir portre ressamı olarak kısa sürede üne kavuştu. Rembrandt’ın otoportrelerinde gerçek insanlarla yüz yüze gibiyizdir: Onların sıcaklığını, yalnızlık ve acılarını hissederiz. Rembrandt’ın otoportrelerinden çok iyi bildiğimiz o delici ve sabit bakışlar insane ruhunu okuyor olmalıdır. Tablolarının çoğunda ilk dikkati çeken şey oldukça koyu kahverengi tonlardır. Ama bu koyu tonlar, nadir olarak kullandığı parlak ışıltılı renkleri daha güçlendirir ve vurgular. Bunun sonucu olarak Rembrandt’ın bazı resimlerindeki ışık neredeyse göz kamaştırıcıdır. Ne var ki Rembrandt, bu sihirli ışık ve gölge etkilerini hiçbir zaman sadece becerilerini sergileme amacıyla kullanmamış, sahnenin dramatikliğini hep bu yolla vurgulamıştır. Kendisinden önceki Dürer gibi Rembrandt da, sadece büyük bir ressam değil, aynı zamanda büyük bir gravür sanatçısıydı. Ancak o, tahta baskı ya da bakır-oyma baskı tekniği yerine, oyma kaleme göre daha rahat ve daha hızlı çalışmasına olanak sağlayan bir yöntem kullanıyordu. Bu tekniğe “asitle-indirme” tekniği denir.²⁸⁴

7. 5. 1. Rembrandt Harmenszoon van Rijn ve Manolo Valdes’in Resminin Karşılaştırılması

Resim 162’de yer alan eser Hollandalı sanatçı Rembrandt’ın “*İki Daireli Otoportre*” isimli, tuval üzerine yağlı boya eseridir. Rembrandt’ın kendi portresini yaptığı çalışmasıdır. Resim 163’deki çalışma Manolo Valdes’in Rembrandt’ın

²⁸³ Britannica, Rembrandt, <https://www.britannica.com/biography/Rembrandt-van-Rijn/The-Leiden-period-1625-31>, (30.10.2022).

²⁸⁴ Ernst Gombrich, a.g.e., s. 420-424.

otoportresini yaptığı resmidir. Portrenin minimal şekilde boyanması ve detayların bilinçli olarak yapılmamış olması, Valdes'in üslupsal yaklaşımıdır. Valdes, eserlerinde sanat tarihindeki portrelerden etkilenecek, yeniden yorumlamıştır. Sanatçı, “Resimlerin asla yoktan var olmadığını, diğer sanatçılardan ve diğer eserlerin parçalarından geldiklerini ve yeni çıkan her şeyin, her zaman daha önce yapılmış, başka bir şeyin okunması”²⁸⁵ olduğunu açıklamıştır.

Resim 162: Rembrandt Harmenszoon van Rijn, İki Daireli Otoportre, Tuval Üzerine Yağlı Boya 114,3 cm x 94 cm, 1665-1669, Kenwood House, Londra

Resim 163: Manolo Valdés, Rembrandt, Mixed Media, 97 x 64 cm, 1986

7. 6. Edgar Degas (1834-1917)

Hilaire-Germain-Edgar Degas veya bilinen adıyla Edgar Degas, 19 Temmuz 1834'te Paris'te doğmuştur. 1855'te Degas, Paris'teki École des Beaux-Arts'da sanat eğitimine başlamıştır. Öğrenci iken Louvre Müzesi'ndeki eski ustaların eserlerini inceleyerek bu eserlerin kopyalarını yapmıştır. Temmuz 1856'da Floransa, Roma, Napoli ve Venedik'e yapılan bir turda İtalya'nın Rönesans sanatını görme imkânı elde etmiştir. 1858'de Floransa'da halası Laura Bellelli'nin yanında kalırken, İlk büyük eseri olan *Bellelli Ailesi* isimli çalışmasını yapmıştır.²⁸⁶

Degas, izlenimcilik terimini reddetmesine rağmen izlenimciliğin öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir. Sanatçı realist olarak anılmayı tercih

²⁸⁵ Anna McNay, a.g.e.

²⁸⁶ World History Encyclopedia, Edgar Degas, <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-20669/edgar-degas/>, (20.07.2022).

etmiştir. Eserleri özellikle dansın konusuyla özdeşleşmiş ve yapıtlarının yarısından fazlası dansçıları betimlemektedir. Kariyerinin başlarında, tutkusu bir tarih ressamı olmaktı, sıkı akademik eğitimi ve klasik sanat üzerine yakın çalışmasıyla bu göreve iyi hazırlanmıştır. Otuzlu yaşlarının başında rotasını değiştirdi ve bir tarih ressamının geleneksel yöntemlerini çağdaş konu üzerine taşıyarak modern yaşamın klasik bir ressamı olmuştur.²⁸⁷

7. 6. 1. Edgar Degas'ın Resiminin Manolo Valdes'in Heykel Çalışması ile Karşılaştırılması

Manolo Valdes, resim 165'de yer alan heykel çalışmasını resim 164'deki Edgar Degas'ın balerin figüründen esinlenerek yeniden yorumlamıştır. Esinlendiği çizimi iki boyutlu bir görüntüden üç boyutlu bir çalışmaya dönüştürmüştür. “*Degas Como Pretexto*” isimli heykel ahşap malzemeden şekillendirilmiştir.

Resim 164: Edgar Degas, İspanyol Dansçı ve Bacak Çalışmaları, Kâğıt Üzerine Pastel ve Siyah Kalem, 46 x 58 cm, 1882, Musée d'Orsay, Paris

Resim 165: Manolo Valdés, Degas como Pretexto, Ahşap Heykel, 183 x 129 x 78,5 cm, 1982

7. 7. Henri Matisse (1869-1954)

Matisse, 1869'da, yün fabrikalarının ana sanayiye oluşturduğu kuzey Fransız kasabası Le Cateau-Cambrésis'te nesiller boyu dokumacı olan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Lüks kumaşlarıyla ünlü yakınlardaki Bohain'de büyümüştür. Bu kumaş desenleri ve dokular, görsel dilini şekillendirmiştir. Avrupa,

²⁸⁷ Edgar Degas, <https://www.edgar-degas.org/>, (21.07.2022).

Afrika ve Orta Doğu'dan gelen halı ve kumaşlar renk, desen anlayışını derinden etkileyerek ve kompozisyonlarında yer almaktadır. Hukuk eğitimi aldıktan sonra resim yapmaya başlayan Matisse, simbolist Gustave Moreau ile çalışmıştır. Bir sanatçı olarak atılımı, 1904 ve 1905 yıllarında, Güney Fransa'nın güneş ışığının yoğun olduğu bölgede André Derain ve Maurice de Vlaminck gibi sanatçılarla birlikte parlak, çatışan renklerden oluşan dinamik eserler yaratmışlardır. Bu sanatçılara, *fauves* (vahşi) denilmiştir. Kullandıkları renklerden dolayı bu tanım ile anılmışlardır. Fovizm olarak bilinen bu döneme ait eserler, onu Matisse'in "*renkli yüzeylerle inşaat*" olarak tanımladığı kariyeri boyunca sürececek bir yola sokmuştur.²⁸⁸

Gombrich, fov sanat akımının doğuşunu ve neden bu ismi verdiklerini:

Artık yapıtları ile ilgi çekmeye başlayan Van Gogh ve Gauguin, aşırı işlenmiş bir sanatın yapmacık yöntemlerini terk etmeye ve kullandıkları biçim ve renk düzenlemelerinde açık ve samimi olmaya cesaretlendirmişti. Onların sayesinde, sanatçılar zeki incelikleri bir yana bırakıp, yoğun renkleri kullanmaya ve "barbarca" uyumları denemeye yönlendiler. 1905 yılında, Paris'te serge açan bir grup genç ressam, daha sonraları Fovlar (Les Fauves) yani "Vahşi Hayvanlar" veya "Vahşiler" diye anılmaya başlandı. Bu adı, doğanın biçimlerini açıkça reddettikleri ve çarpıcı renkleri sevdiğileri için almışlardı. Aslında içlerinde çok az vahşilik vardı.²⁸⁹

açıklamıştır.

Adnan Turani, Henri Matisse'in resim kariyerine nasıl başladığına aşağıdaki anısı ile yer verilmiştir:

"Ben resme tamamen bir tesadüf sonucu başladım. Annem ve babam beni Kuzey Fransa'dan (Chateau'da doğdum) Paris'e hukuk tahsili için gönderdiler. Bir apandisit yüzünden hastaneye düştüm. Yatak komşum resim yapıyordu ve ben kendi kendime sordum: "Belki sen de bu işi yapabilirsin..." diye yazmaktadır. Hastanede iken kendi kendine bazı denemeler yapmıştır. Bu denemeler onun geleceğini göstermektedir. Kendine özgü üslubu Matisse 1903'te buldu. Bu üsluptaki öğeleri; renk,

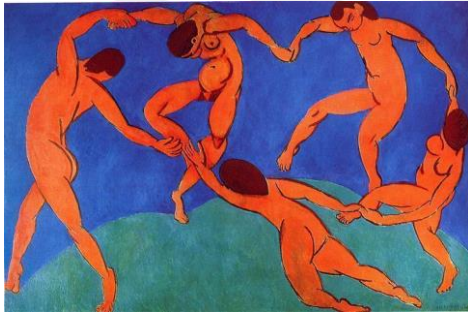
²⁸⁸ MoMA, Henri Matisse, <https://www.moma.org/artists/3832>, (03.10.2022).

²⁸⁹ Ernst Gombrich, a.g.e., s. 573.

biçim, çizgidir. Fovizmin çıkış noktası, Matisse'in sözüne göre: "aracın saflığını yeniden bulmak için cesarettir." Renk onun arzusu idi. "Renk, ressam tarafından duyulmuş olan görünüşü, seyredene nakletmekle zorunludur" demiştir.²⁹⁰

7. 7. 1. Henri Matisse ve Manolo Valdes'in Resim ve Heykel Çalışmalarının Karşılaştırılması

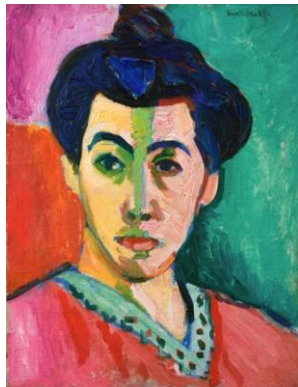
Manolo Valdes, ressam Henri Matisse'in eserleri ile ilk karşılaşmasının onaltı yaşındayken Paris'e ilk seyahat ettiğinde gördüğünü söylemiştir. Matisse'in çalışmalarına hep sevgi duyduğunu ve bu sevginin bugüne kadar hala kendisine eşlik ettiğini açıklamıştır. Kariyeri boyunca Matisse'in eserleri üzerine yorum yapmaya devam etmiştir.²⁹¹

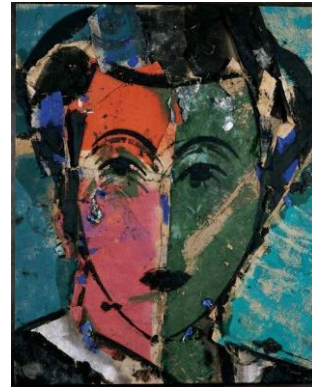
Resim 166: Henri Matisse, Dance (II), Tuval Üzerine Yağlı Boya, 260 x 391 cm, 1910, Hermitage Museum, Saint Petersburg, Rusya

Resim 167: Manolo Valdés, La Danza, Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya 1987-1988

Resim 168: Henri Matisse, Yeşil Çizgi, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 32, 5 x 40, 5 cm, 1905, Kunst Statens Müzesi, Kopenhag, Danimarka

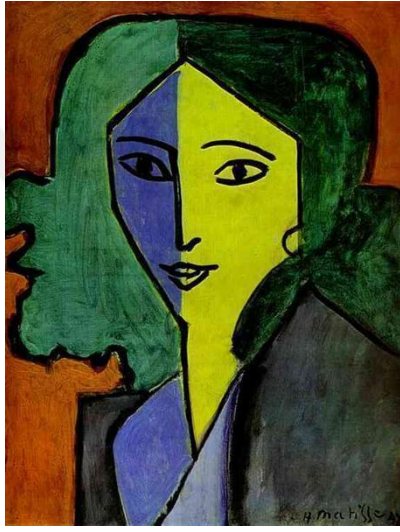

Resim 169: Manolo Valdés, Vivianne III, Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya, 132, 1 x 170, 2 cm, 2005, Özel Koleksiyon

²⁹⁰ Adnan Turani, a.g.e., s. 572.

²⁹¹ Landau Fine Art, a.g.e.

Manolo Valdes Matisse'in "Yeşil Çizgi" isimli eserinden etkilenerек bu resim 169 ve 171'de yer alan çalışmaları üslupsal yaklaşımı ile yeniden yorumlamıştır. Matisse'in "Yeşil Çizgi" isimli eseri tuval üzerine yağlı boya çalışmadır. Valdes'in *Vivianne III ile Sarı ve Mavi Yüzlü Portre* isimli çalışmalarını çuval bezi üzerine kumaş parçaları, iplik dokusu ve impasto boya tekniği ile yeniden üretmiştir.

Resim 170: Henri Matisse, Portrait of Lydia Delectorskaya, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1947, Hermitage Museum, Saint Petersburg, Rusya

Resim 171: Manolo Valdés, Sarı ve Mavi Yüzlü Portre, Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya, 171, 8 x 242, 4 cm, 1999

Manolo Valdes, resim çalışmalarını nasıl heykele dönüştürebilirim diyerek düşündüğünü, yeni yorumlar yapmak için atölyesinde çalıştığını belirtmiştir. Resim 172 ve 173'de yer alan resim ve ahşap heykel Matisse'in portrelerinden esinlenerek yeniden yorumladığı eserlerindedir.

Resim 172: Manolo Valdés, Matisse como Pretexto, Karışık Medya, 184 x 153 cm, 2020

Resim 173: Manolo Valdés, Matisse como Pretexto, Ahşap Heykel, 137 x 140 x 91, 5 cm, 2009

Fotoğrafın makinesinin icadı ile resim sanatının farklılığını ortaya koyması için bir dönüşüme ihtiyacı vardı. Bu da boyanın maddesel varlığı ile resim yüzeyine farklı materyaller aracılığıyla yeni boyutlar kazandırmıştır. Malzemelerin çeşitliliği ve dokuları sanatçılara yeni ifade imkânları sunmuştur.

7. 8. Pablo Picasso (1881-1973)

1881’de İspanya’nın Malaga kentinde doğan Picasso, 1897’de bir süre Madrid’de, ardından 1899’da Barselona’da sanat eğitimi aldı ve burada Els Quatre Gats (The Els Quatre Gats) kafede bir araya gelen bir grup modernist şair, yazar ve sanatçıyla yakın ilişki kurmuştur. 1904 yılına kadar belli aralıklarla Paris ve İspanya’da yaşamıştır. Bu yıllardaki çalışmaları, kısmen arkadaşı Casagemas’ın intiharından ilham alan ıssızlık ve karanlık duyguları resmetmiştir. Picasso’nun 1901’in sonlarından 1904’ün ortalarına kadar olan ve *Mavi Dönem* olarak adlandırılan resimleri, yoksulluk, yalnızlık ve umutsuzluk temalarını tasvir etmektedir.²⁹²

1906 yılında ölen ve “doğada ne varsa küreye, koniye ve silindire göre biçimlenir” diyen Cezanne’ın anısına saygı için 1907 yılında Paris’te büyük bir sergi açıldı. Bu sergide onun olgunluk döneminde

²⁹² THE MET Museum, Pablo Picasso, https://www.metmuseum.org/toah/hd/pica/hd_pica.htm, (03.10.2022).

yaptığı eserlerini sanatçı gençlik dikkatle inceledi ve yorumladı. Bu inceleme ve yorumlamalar, İspanyol Pablo Picasso ve Fransız Georges Braque'ta modern sanatın gelişimi bakımından ilgi çekici sonuçlar verdi.²⁹³

Picasso, nesnelerin gözümüze görüldüğü gibi betimlenmesinden vazgeçerek nasıl resmettikleri aşağıdaki yer almaktadır:

Nesneleri gözlerimize görüldüğü gibi betimleme iddiasından uzun süre önce vazgeçtik. Bu peşinden gidilmesi yararsız bir boş hayaldi. Biz geçip giden bir anının hayali izlenimini tuvale yerleştirmek istemiyoruz. Cezanne örneğini izleyelim ve kendi konularımızın resmini elimizden geldiği ölçüde üç boyutlu ve kalıcı olacak şekilde inşa edelim. Neden tutarlı olup, gerçek amacımızın aslında bir şeyi kopya etmekten çok, onu yeni baştan kurmak olduğunu kabul etmiyoruz? Eğer bir objeyi, mesela bir kemanı düşünersek o objenin zihnimizde oluşan görüntüsü, gözlerimizle gördüğümüzden farklıdır. Zihnimizde onun çeşitli özelliklerini aynı anda düşünebiliriz. Bunlardan bazıları ise her nedense daha belirgindir ki, onlara dokunabileceğimizi hissederiz; bazıları ise her nedense daha belirsizdir. Zihnimizdeki imgelerin bu garip karışımı yine de 'gerçek' kemanı, herhangi bir estantane fotoğrafın ya da titizlikle yapılmış tablonun hiçbir zaman gösteremeyeceği ölçüde ifade eder.²⁹⁴

Analitik Kübizm dönemin (1910-1912) temel ilkeleri, iki boyutlu bir resim düzleminde üç boyutlu formların parçalanmasıyla, Pablo Picasso 1911'de yaptığı "*Still Life with a Bottle of Rom*" isimli eserde somutlaştırılmıştır. Analitik Kübizm, tekniği Picasso ve 1907'de tanışan Fransız sanatçı Georges Braque (1882-1963) tarafından geliştirilmiştir. Picasso'nun 1912 tarihli "*Şişe ve Şarap Kadeli*" isimli eseri sentetik kübizmin (1912-14) erken bir örneğidir. Kolaj tekniği ile kâğıt, gazete ve renkli kağıdı tuvale yapıştırarak çalışmalar üretmişlerdir. Picasso ve Braque, sentetik kübist çalışmalarında kumaş gibi dokunsal bileşenleri de dâhil etmişlerdir ve bazen ahşap tanesi gibi gerçek nesnelere ve dokuların yanılsamasını yaratmak için trompe-l'oeil (bu sözcük "gözü yanıltmak" anlamına gelir, bu öykünmeciliğin en önemli özelliği) efektleri kullanmışlardır. En ünlü eserleri arasında "*Les Demoiselles d'Avignon (Avignonlu Kızlar-1907)*" ve savaş karşıtı "*Guernica*" (1937) isimli

²⁹³ Adnan Turani, a.g.e., s. 587.

²⁹⁴ Ernst Gombrich, a.g.e., s. 574.

eserlerdir. *Guernica* isimli eser İspanya İç Savaşı sırasında Alman ve İtalyan hava kuvvetleri tarafından Guernica'nın bombalanmasını tasvir etmektedir.²⁹⁵

7. 8. 1. Pablo Picasso ve Manolo Valdes'in Resminin

Karşılaştırılması

Manolo Valdes resim 175'de yer alan profilden çizilmiş kadın portresini Picasso'nun resim 174'deki eserinden yorumlamıştır. Bu portreyi boya dokusu, çuval bezi parçaları ve kolaj tekniği ile yeniden yorumlamıştır. Kumaş parçaları figürün saç kısmında parçalanmış bir görüntüdedir. Valdes, Picasso'nun çalışmasından sadece figürün portre kısmına odaklanmıştır. Yüzdeki detaylara bu çalışmasında ayrıntılı yer vermiştir. Ayrıca çalışmasının sol tarafında bulunan boya damlalarının Jackson Pollock'dan etkilenerek yaptığını söylemiştir. Valdes, her şeyin söylenmiş olduğunu fakat her şeyin yeniden yorumlanarak söylenebileceğini belirterek Picasso'nun çalışmasını yeniden yorumlamıştır.

Sentetik kübizm dönemi kâğıt yapıştırıcılar ve *papier collé* tanımı ile başlamaktadır. Ayrıca gazete parçaları, oyun kartları, afişler, kumaşlar, metal ve ayna parçaları gibi malzemelerde kullanılmıştır. Manolo Valdes de kendi eserlerinde çuval bezi, ahşap, kâğıt, ayna ve metal gibi materyalleri kullanmıştır. Malzemeler ile çalışmalarının yüzeyini zenginleştirmiştir. Sentetik kübizm dönemiyle birlikte resim sanatı, yeni bir döneme adım atmıştır. Picasso, resmin doğadan ayrıldığını şu sözleriyle belirtmiştir: “Doğa vardır ama benim tuvalim de” demiştir. Turani'ye göre; “Picasso, resmin doğadan tamamen ayrı bir organizma olduğunu bu suretle kesin olarak belirtir.”²⁹⁶

²⁹⁵ The MET Museum, Pablo Picasso, a.g.e.

²⁹⁶ Adnan Turani, a.g.e., s. 588.

Resim 174: Pablo Picasso, Ellerini Kavuşturmuş Jacqueline'in Portresi, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 88 x 116 cm, 1954, Ulusal Picasso Müzesi, Paris

Resim 175: Manolo Valdés, Jacqueline III, Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya, 188 x 228,6 cm, 2005

7. 9. Georges Braque (1882-1963)

Georges Braque 15 yaşında, Le Havre Güzel Sanatlar Akademisi'nde bir akşam kursuna kayıt olmuştur. Bir yıllık askerlik hizmetinden sonra, ailesinden aldığı harçlık ile ressam olmaya karar vermiştir. 1902 ve 1904 yılları arasında Paris'de özel bir akademide ve çok kısa bir süreliğine École des Beaux-Arts'da eğitim almıştır. Boş zamanlarında, özellikle Mısır ve Arkaik Yunan eserlerine hayran olduğu Louvre Müzesi'ni ziyaret etmiştir.²⁹⁷

Kübizm gelişiminde önemli bir figür olan Georges Braque, Fransız bir ressam ve heykeltıraştır. Braque'nin ilk eserleri izlenimcidir. Ancak 1905'te Fovistler tarafından sergilenen eserleri gördükten sonra fovist bir tarza yönelmiştir. 1907'de, Fovistlerin eserleri *Salon des Independents*'da sergilenmiştir. Kübizm gelişimi, Braque'nin 1909'da Pablo Picasso ile tanışmasından ve onunla çalışmaya başlamasından kısa bir süre sonra gelişmiştir. Her iki sanatçı da tek renkli bir renk şeması ve birbirine geçen bloklar ve karmaşık formlarla temsili resimler üretti. 1911 yazını Fransız Pireneleri'nde beraber resim yaparak birbirlerinin resimlerini ayırt etmek son derece zor olan resimler ürettiler. Birlikte geçirdikleri zamanın nihai sonucu, yeni bir resim tarzı olan Analitik Kübizm'in gelişmesiydi. İki sanatçı, Braque'nin Fransız Amy'ye katıldığı ve Picasso'nun yanından ayrıldığı I. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar birlikte çalıştılar. Braque, savaş alanında ciddi şekilde

²⁹⁷ Britannica, Georges Braque, https://www.britannica.com/biography/Georges-Braque?utm_source=pj-affiliate&utm_medium=pj&utm_campaign=kids-pj&clickId=3997131953, (14.06.2022).

yaralandıktan sonra kübist üslubun sert çizgilerinden ve sivri uçlu karmaşıklığından uzaklaşmış, onun yerine parlak renklerle eserler çizmeye başlamış ve sonunda insan figürüne geri dönmüştür. Sert çizgilerinden ve biçimlerinden ayrılsa da Braque kübist üslubundan asla vazgeçmedi. Picasso kübist, gerçeküstü ve soyuta kadar birçok tarzda özgürce resim yaparken, Braque parçalanmış formlarına ve eşzamanlı bakış açısına sadık kalmıştır.²⁹⁸

7. 9. 1. Georges Braque ve Manolo Valdes'in Resminin Karşılaştırılması

Valdes, resim 176'da yer alan Georges Braque'nin analitik kübizm çalışmasından etkilenmiştir. Diego Velazquez'in "Avusturyalı Mariana'nın Portresi" isimli eserini yorumlamıştır. Geometrik formlardan yararlanarak gravür çalışmasını kolaj ile birleştirmiştir. Kraliçe Mariana'nın baş kısmında renkli kâğıt kullanarak saç formunu ön plana çıkarmıştır.

Resim 176: Georges Braque, Portekizliler (Göçmenler), Tuval Üzerine Yağlı Boya, Çuval Bezi Üzerine Yağlı Boya, 81 x 116, 8 cm, 1911, Kunstmuseum Basel, İsviçre

Resim 177: Manolo Valdés, La Reina Mariana como Pretexto III (Braque), Kolaj, Gravür, 42 x 30 cm, 1984

7. 10. Wassily Kandinsky (1866-1944)

İlk modern soyut resimlerin yaratıcısı olan Rus ressam Wassily Kandinsky, ayrıca sanat teorisyeniydi. Gençliğinde Moskova Üniversitesinde hukuk ve ekonomi

²⁹⁸ Wikiart, Georges Braque, <https://www.wikiart.org/en/georges-braque>, (14.06.2022).

okudu ve daha sonra Estonya'daki Dorpat Üniversitesinde Roma hukuku profesörü olarak kariyerine başlamıştır. Kandinsky, Münih Üniversitesinde, eskiz ve anatomiye odaklanan resim eğitimine başladığında 30 yaşındaydı. Monet'in **Haystacks** isimli eserinden ve Richard Wagner'in **Lohengrin** kompozisyonundan sanatsal içgörü kazanmıştır. 1914 yılında, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra, Kandinsky, sanat dünyasında fazla ilham bulamadığı için Moskova'ya dönmüştür. 1921'de, tekrar Münih'e dönmüştür. 1933 yılında Naziler tarafından kapatılana kadar Bauhaus okulunda ders verdiği "*renklerin, şekillerin sesi temsil etme ve insan duygularını açığa çıkarma yeteneği*" hakkında teoriler sunmuştur. Bu konuyla ilgili ders vermek için Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmiştir. Bauhaus kapandıktan sonra Kandinsky, Paris'e taşınmıştır.²⁹⁹

Wassily Kandinsky soyut çalışmalarıyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

"Öyleyse nesneyi tamamen terk etmemiz, onu rüzgara atmamız ve bunun yerine salt soyut olanı ortaya çıkarmamız gerekmez mi?" Onun için soyutlama, doğrudan ifade için bir araç sağlamıştır. Renk ve formun kendi duygu gücüne sahip olduğuna, görüntü ve nesnelere bağımsız olarak izleyici üzerinde hareket ettiğine inanıyordu.³⁰⁰

7. 10. 1. Wassily Kandinsky ve Manolo Valdes'in Resminin Karşılaştırılması

Resim 178'deki eser Wassily Kandinsky'in kâğıt üzerine sulu boya ve mürekkep ile çalıştığı bir eserdir. Manolo Valdes resim 179'daki çalışmasını Diego Velazquez'in "**Avusturyalı Mariana'nın Portresi**" isimli eserin kadın figürü ile Kandinsky'in renk ve geometrik formlarını bir araya getirerek resimler arasındaki tanımlardan yararlanmış. Valdes'in bu çalışması eklektiktir ve resimler arasındaki temsil etmektedir. Valdes kendi çalışmasında *Kraliçe Mariana'nın* ikonik yarım daire şeklindeki saç formunu vurgulamaktadır.

²⁹⁹ Wikiart, Wassily Kandinsky, <https://www.wikiart.org/en/wassily-kandinsky>, (14.06.2022).

³⁰⁰ MoMA, Wassily Kandinsky, <https://www.moma.org/artists/2981>, (03.10.2022).

Resim 178: Wassily Kandinsky, Hassas Gerilim, Kâğıt Üzerine Sulu Boya ve Mürekkep, 35, 5 x 25, 2 cm, 1923, Museo Nacional Thyssen-Bornemisza, Madrid, İspanya

Resim 179: Manolo Valdés, Sin Título (Menina Kandinsky), Kâğıt Üzerinde Litografi 114 x 77 cm, 1982

7. 11. Robert Delaunay (1885-1941)

Fransız kübist ve orphist ressam Robert Delaunay 1885 yılında Fransa’da varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 5 yaşındayken annesi ve babası boşanan Robert’i teyzesi yanına almıştır. 1902 ve 1904 yılları arasında bir sahne dekoratörünün yanında çalışmıştır. Resim yapmaya akademik eğitim almadan başlayan genç Delaunay, 1905 yılında Henri Rousseau ve Jean Metzinger ile tanışmıştır. Paul Cezanne’in çalışmalarından da etkilenen sanatçı bu sıralarda neo-empresyonist resimler yapmıştır. 1908 yılında askerlik görevini yerine getirdikten sonra Paris’e gitti ve burada Kübist sanatçılarla bağlantı kurmuştur. Delaunay’ın ilk özgün çalışmaları 1909-1910 yılları arasında yaptığı “Eyfel Kulesi” isimli resimleridir. İki yıl sonra *Salon des Independents*’da sergilenen “Paris Şehri” adlı bir dizi eseri çok ses getirmiştir. Sanatçının soyut tarzda yaptığı çalışmaları Fransız sanatına devrim niteliğinde gelişmeler sağlamıştır. Kimyager Michel Eugène Chevreul’un renk teorisinin etkisiyle renkleri, müziğin farklı tonları gibi kendine özgü ritimsel bir düzende yeniden tanımlamıştır. Bu tarza, sanat eleştirmeni ve şair Guillaume Apollinaire, *Orfizim* adını vermiştir. 1912’de yayınladığı “Işık Hakkında” adlı bir manifestoyla, ışık ile renk arasındaki bağlantıları açıklamıştır. Kübistlerden

ve fütüristlerden esinlenen Robert Delaunay, hareketin resimle ifade edilmesi ile ilgilenmiş ve renklerle resmettiği daire ve çemberlerle hareketi çağrıştırmayı başarmıştır.³⁰¹

Yazar Jennifer Blessing'in, www.guggenheim.org sitesinde yer alan yazısında Robert Delaunay'ın *Eyfel Kulesi* isimli eseri hakkında aşağıdaki bilgilere yer verilmiştir:

Delaunay, Eyfel Kulesi resim serisinde Kübist parçalanmanın gelişmelerini daha açık bir şekilde araştırdı. Sanatçı, kendi tanımladığı “yıkıcı” evresinin karakteristiği olan bu tuvalerde, kuleyi ve çevresindeki binaları çeşitli perspektiflerden sunmuştur. Delaunay, modernite ve ilerlemenin bir işaretini çağrıştırdı, geniş alan, atmosfer ve ışık duygusu tercihini şımartmasına izin veren bir konu seçti. Gotik katedrallerin yükselen tonozları gibi, Eyfel Kulesi de benzersiz bir Fransız buluş ve özlem sembolüdür. Delaunay'ın bu yapıya ve çevredeki şehre ilişkin görüntülerinin çoğu, perdelerle çerçevelenmiş bir pencereden manzaralardır. *Eyfel Kulesi'nde* (1911'de boyanmış, ancak 1910 tarihini taşımasına rağmen) kuleyi perdelik gibi parantez içine alan binalar ile resmetmiştir.³⁰²

7. 11. 1. Robert Delaunay ve Manolo Valdes'in Resminin Karşılaştırılması

³⁰¹ İstanbul Sanat Evi, Robert Delaunay Hayatı ve Eserleri (1885 -1941), <https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-d/delaunay-robert/robert-delaunay-1885-1941/>, (14.06.2022).

³⁰² Jennifer Blessing, “Robert Delaunay Eiffel Tower (Tour Eiffel)”, <https://www.guggenheim.org/artwork/1022>, (20.07.2022).

Resim 180: Robert Delaunay, The Eiffel Tower, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 54 x 79 cm, 1911
Solomon R. Guggenheim Museum, New York

Resim 181: Manolo Valdés, La Torre Eiffel Serie la Lluvia, Tuval Üzerine Akrilik Boya 98 x 130 cm, 1980, Galleritz Collection, Barcelona, İspanya

Manolo Valdes, resim 181’de yer alan çalışmasını 1909 ve 1912 yılları arasında bir dizi Eyfel kulesi yapan Robert Delaunay’ın resim 180’de yer alan eserinden yorumlamıştır. Valdes Eyfel kulesini yağmurlu bir günde resmetmiştir. Yağmur çizgileri çalışmanın hareketli görünmesini ve fütürizm (gelecekçilik) akımını temsil etmektedir.

Manolo Valdes’in resim 181’de yer alan çalışmasında yağmur damlaları, kompozisyona belirgin bir yön vererek fütürizmi (gelecekçilik) çağrıştıran bir dinamizm getiren doğrusal çizgiler olarak tasvir edilmiştir. Yağmurun ardında, kulenin devasa yapısının yanı sıra binalar ve ağaçlar geometrik düzlemlerde, parçalara ayrılarak sentezlenmiştir. Bu nedenle Manolo Valdés’in *La Torre Eiffel* adlı eseri, sanatçının bir ustanın eserini nasıl yeniden yorumladığının, renkli bir palet kullanarak ve yağmurlu bir gün seçerek “*pop art*” dokunuşunu nasıl eklediğinin bir örneğidir.³⁰³

7. 12. Roy Lichtenstein (1923-1997)

³⁰³ Galleritz, Manolo Valdés tarafından Eyfel Kulesi, <https://www.galleritz.com/the-eiffel-tower-by-manolo-valdes/>, (07.06.2022).

Roy Fox Lichtenstein, 27 Ekim 1923'te New York'ta Milton ve Beatrice Werner Lichtenstein'in iki çocuğundan ilki olarak doğmuştur. Babası Milton Lichtenstein (1893-1946) başarılı bir emlak komisyoncusuydu ve annesi Beatrice Lichtenstein (1896-1991)'dir. Piyano eğitim almıştır ve kız kardeşi Rénee ile müzelere, konserlere katılarak kendilerini kültürel olarak geliştirmişlerdir. Roy, erken yaşlarda sanatsal ve müzikal yetenek göstermiştir. Sanatçı, Amerikan Doğa Tarihi Müzesi ve Modern Sanat Müzesi'nde uzun saatler geçirmiştir.³⁰⁴

Turani, *Roy Lichtenstein*'in çalışmalarının konusu ve tekniği hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

Lichtenstein'in eserinde konu sorunu titizlikle dikkate alınmıştır. O, heyecanlı bir konuyla harekete geçiyor ve karton resimlerinde aşkın, ihanetin ya da savaşın biçimlenmesinde kişisel anlatımın sınırlarında olan grafik biçimleri kullanıyor. O, nesnelerin mevcut yapılarını, boyasal heyecan verici etkenlerden daha önemli buluyor. Sanatta, bir şeyin biçimini değiştirmeye gerek olmadığını, çünkü o şeyin zaten bir form olduğunu, ayrıca sanatçıların modelle değil, boyayla çalıştığını söylüyordu.³⁰⁵

Tate Müzesi, Amerikalı pop art sanatçısı Roy Lichtenstein'in 1960'larda Andy Warhol, Jasper Johns ve James Rosenquist ile birlikte yeni sanat hareketinin önde gelen isimlerinden biri olduğunu, çalışmaları pop sanatının öncülüğünü parodi aracılığıyla tanımlamıştır. Çizgi romandan ilham alan Lichtenstein, çoğu zaman alaycı bir şekilde belgelenen kusursuz kompozisyonlar üretmiştir. Çalışmaları popüler reklamcılıktan ve çizgi roman tarzından etkilenmiştir. Eserleri etkileyici ve yıkıcı olarak kabul edilmiştir. Pop art'ı "*Amerikan resmi değil, aslında endüstriyel resim*" olarak tanımlamıştır. Eserlerinin bir kısmı New York'taki *Leo Castelli Galerisinde* sergilenmiştir.³⁰⁶

Sanat tarihçisi Flavia Frigeri, "*Pop Art*" isimli kitabında pop art akımının etkilendiği kaynaklara aşağıda yer verilmiştir:

³⁰⁴ Roy Lichtenstein Foundation, Biyografi, <https://lichtensteinfoundation.org/biography/>, (25.09.2022).

³⁰⁵ Adnan Turani, a.g.e., s. 730.

³⁰⁶ Tate, Biyografi, <https://www.tate.org.uk/art/artists/roy-lichtenstein-1508>, (30.09.2022).

Pop art, akımı popüler kültür ile birleştiren bir savaş sonrası akımıdır. Reklam panoları, çizgi romanlar, film yıldızları ve konserve yiyecekler sanatçılar tarafından betimlenmişlerdir. İçinde yaşadıkları dünyayı tasvir etmek için bu konulardan yararlanmışlardır. Bu sanat akımı, cesur ve dikkat çeken renklerle ön plana çıkmaktadır. Pop sanat sanatçıları, kitle kültürüyle uyuşan, mekanik teknikleri kullanmışlardır. Bu sanat akımı kuşkusuz genç, dinamik ve neşelidir ancak aynı zamanda biraz da karanlık da içermektedir.³⁰⁷

7. 12. 1. Roy Lichtenstein ve Manolo Valdes'in Resminin Karşılaştırılması

Resim 182: Roy Lichtenstein, Dışarı Adım, Tuval Üzerine Magna ve Yağlı Boya, 177, 8 x 218, 4 cm, 1978

Resim 183: Manolo Valdes, Retrato III, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 150 x 200 cm, 2017

Manolo Valdes, resim 183'de yer alan çalışmasının renklerinde pop art akımının etkisi bulunmaktadır. İki çalışmada da ana renkler baskın bir şekilde kullanmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında, boya kullanmadan kendini ifade edebilen, yeni sanatsal alanların ortaya çıktığını ancak Valdes pigment, yağ, kâğıt, çuval bezi vb. materyalleri kullanmaya devam ettiğini söylemiştir.

Valdes'in çalışmalarında sanat tarihindeki eserlerden beslendiğini bir kez daha görmekteyiz. Çalışmalarının daha iyi anlaşılabilmesi için şu açıklamayı yapmıştır:

³⁰⁷ Flavia Frigeri, a.g.e., s. 6.

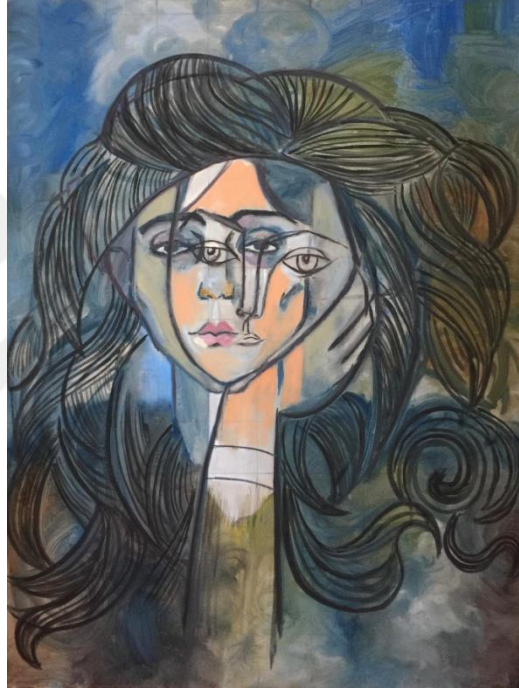
Pop art bana, resmin bir parçasını, orijinaline göre büyütme izni verdi. Pollock bana bir tuval üzerine gelişigüzel bir boya damlasının onu güzelleştirebileceğini öğretti. Picasso bana aynı yüze birkaç göz koymanın sorun olmadığını söyledi. Sanat tarihinin paletime yerleştirdiği pek çok unsurdan besleniyorum. Matisse'den sonra ne olduğunu bilmeden benim resimlerim anlaşılmaz.³⁰⁸

³⁰⁸ STIRpad, Opera Gallery Platforms the Constructive Abstraction of Art History by Manolo Valdés <https://www.stirpad.com/news/stir-news/opera-gallery-platforms-the-constructive-abstraction-of-art-history-by-manolo-valdes/>, (03.10.2022).

8. BURCU TAYHAN YILMAZ'IN RESİM ÇALIŞMALARI

Burcu Tayhan Yılmaz, 27.11.1989 yılında İstanbul'da doğmuştur. İlköğretim ve ortaöğretimini İstanbul'da tamamlamıştır. Ön lisans eğitimini 2009 yılında Beykent Üniversitesi Uluslararası Ticaret bölümünden mezun olmuştur. 2017 yılında Trakya Üniversitesi Resim-İş Öğretmenliği Ana bilim dalı ikincisi olarak tamamlamıştır. Yüksek lisans eğitimine 2019 yılında, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim bölümüne başlamıştır.

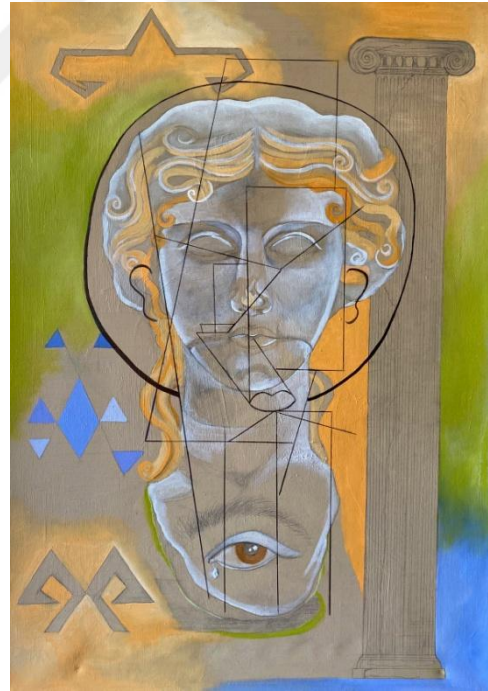
Resim 184: Burcu Tayhan Yılmaz, Modigliani ve Picasso, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 61 x 80 cm, 2020

Resim 185: Burcu Tayhan Yılmaz, Vincent van Gogh ve Picasso, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 80 x 100 cm, 2017

Resim 186: Burcu Tayhan Yılmaz, Sappho ve Picabia, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 70 x 100 cm, 2021

Resim 187: Burcu Tayhan Yılmaz, Julia Agrippina ve Pablo Picasso, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 35 x 50 cm, 2021

Resim 188: Burcu Tayhan Yılmaz, Picasso ve Picasso I, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 100 x 150 cm, 2017

Resim 189: Burcu Tayhan Yılmaz, Picasso ve Picasso II, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 70 x 110 cm, 2017

Resim 190: Burcu Tayhan Yılmaz, Amelie ve Picasso, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 70 x 100 cm, 2017

SONUÇ

Öğrenme, her an değişen etkin bir süreçtir. İnsan var olduğu sürece sürekli yeni bilgiler öğrenmeye devam etmiştir. Yeni bir konu öğrenen insan artık yeni fikirlere sahiptir. Yeni bilgiler ile birey yeteneklerini geliştirerek eskiden yapamadığı bir konuyu yapabilir hale gelmiştir. Yeni bilgileri kılavuz olarak kullanarak hayal gücü ile şekillendiren birey içinde yaşadığı evreni daha iyi anlamaya başlamıştır. Bu bağlamda, doğduğu günden itibaren insan, dünyayı gözlem yapmaya başlamıştır. İnsan ilk çocukluk döneminde ebeveynlerini ve çevresindeki kişileri model alarak yeni davranışları taklit etmektedir. İnsanın özünden gelen bu taklit sürecinin, resim sanatında doğayı taklit ile başladığını bilmekteyiz.

İnsanın doğanın birebir taklidini yapması ile doğaya karşı üstünlük kurma veya var olma duygusundan gelmektedir. Bu duygu sanatçıların eserlerini oluşturmalarında enerji kaynaklarından. Rönesans ve Barok Dönemi'nde resim tekniğini öğrenmek için usta-çırak eğitimi ile genç sanatçılar yetiştirilmiştir. Çıraklar ustasının tekniğini öğrenerek kendi resim kılavuzunu oluşturmaktaydı. Genç sanatçılar, ustasının resim geleneğini kendi üslubu ile birleştirerek eserler üretmiştir.

Platon, sanatın özünün taklit olduğunu savunmuştur. Bu görüşte her şeyin aslının idealar dünyasında yer aldığını bu dünyada yer alanların ise taklit olduğu temeline dayanmaktadır. Ancak başka filozofların taklidi ikinci plana atarak hayal gücünü ve yaratma prensibini savundukları araştırmada görülmektedir.

Rönesans Dönemi ile doğayı taklit etme süreci 19. yüzyılda fotoğraf makinesinin icadı ile resim sanatının görüntüleri işleme görevini devralmıştır. Sanatçılar fotoğraf makinesinin izleyemeyeceği konular üzerinde yoğunlaşmaya başlamışlardır. Bu buluş ile modern sanatın doğuşu başlamıştır. Modern sanat ile sanatçılar yeni konulara, görsel dünya yerine sanatçının duygularına, düşüncelerine ve hayal gücüne odaklanmıştır. Sanatçılar resimlerinde; boyanın fiziksel özelliklerine, doğalcı renklere tepki olarak kendi renk paletlerini oluşturarak sanatçılar aktif rol almaya başlamışlardır.

Pablo Picasso, sanatçıların büyük ustaların eserlerinin mirasçısı olduğunu bu yapıtların geleneğimiz olduğunu söylemiştir. Rönesans ve Barok Dönemi'nden pek çok sanatçının eserini kopya yaparak resim tekniğini geliştirmiştir. Picasso model aldığı yapıtı kopya etmek ile yetinmeyerek orijinal eserin çeşitli ayrıntılarını değiştirerek yeni bir bakış açısı getirmiştir. Pablo Picasso ve Francis Bacon gibi modern sanatçılar Rönesans ve Barok Dönemi'ndeki ustaların eserlerini kendilerine kaynak olarak almışlardır. Ancak sanatçılar bu geleneği; doğanın birebir resmedilişinden ayrılarak, yeni fikirler ile usta ressamın yapıtlarını "espri kopyası" türünde yeniden yorumlamışlardır. Bu bağlamda ürettikleri espri kopyası çalışmalar sanatçıların modern üslupsal yaklaşımları ile özgün eserleridir.

İspanyol sanatçı Manolo Valdes, "resimlerinin resimlerden" doğduğunu ve kullandığı malzemelerin onun üslubunun en önemli özelliği olduğunu söylemektedir. Sanatçı Robert Rauschenberg'in Canyon isimli çalışmasını gördüğünde, merkezde yer alan içi doldurulmuş kartal, Valdes için sanatın ve malzemelerin sınırsızlığını keşfetmesini sağlamıştır. Manolo Valdes eserlerinde; parodi, resimler arasılık ve espri kopyası türlerinden yararlanmışır. Sanatçı kendi özgün çalışmalarını üretmek için, boya dokusu ve yeni malzemeleri keşfederek çalışmalarında kullanmıştır.

Bu tezde, Manolo Valdes'in hayatı, sanat anlayışı, geçmişten günümüze etkilendiği resimlerin kendi çalışmaları ile karşılaştırması araştırılmıştır. Bu araştırmada, sanatçı üslubunu yaratırken gittiği müzelerdeki etkilendiği yapıtların, kompozisyonundan bir figür veya portrenin formunu alarak çalışmasında kullandığını görmekteyiz. Valdes'in çalışmalarında konudan daha çok malzemelere odaklandığı araştırmada görülmektedir. Sanatçı atölyesinde hazırladığı boyanın fiziksel dokusuna odaklanmıştır. Valdes resim ve heykel çalışmalarında malzemeler ile yarattığı üslupsal yaklaşım ile özgün eserlere ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

- Aktulum, K. (2011). *Metinlerarasılık//Göstergelerarasılık*, Ankara: Kanguru Yayınları.
- Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası ilişkiler*, Ankara: Öteki Yayınevi.
- Arıkonmaz, P. G. (2013). Manolo Valdes İstanbul'da. *Habertürk*. Erişim Tarihi: 24.12.2021, <https://m.haberturk.com/yazarlar/piril-gulesci-arikonmaz/845476-manolo-valdes-istanbulda>
- Arnason, H. H. (1998). *History of modern art*, Erişim Tarihi: 18.10.2022, https://archive.org/details/historyofmoderna00arna_0/page/n6/mode/1up,
- Art İnfornel. *Tate*, Erişim Tarihi: 18.10.2022, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/a/art-informel>
- Appropriation. *MoMA Learning*, Erişim Tarihi: 14.09.2022, https://www.moma.org/learn/moma_learning/themes/pop-art/appropriation/
- Appropriation. *Tate*, Erişim Tarihi: 18.09.2022, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/a/appropriation>
- Aşırma. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, Erişim Tarihi: 22.10.2022, <https://sozluk.gov.tr/>
- Avant-garde and Kitsch. *Sharecom*, Erişim Tarihi: 16.09.2022, <http://www.sharecom.ca/greenberg/kitsch.html>
- Baldassari, A. La peinture de la peinture published in the catalogue for the Picasso et les Maîtres exhibition for Réunion des musées nationaux, the Musée Picasso in Paris, the Louvre and Musée d'Orsay, 8 October 2008 - 2 February 2009.
- Bandura Sosyal Öğrenme Teorisi, *Terapiya*, <https://terapiya.co/blog/bandura-sosyal-ogrenme-teorisi>, (10.10.2022).
- Barañano, K. (2003). Manolo Valdés Resim ve Heykel. *Guggenheim Bilbao*, Erişim Tarihi: 21.12.2021, <https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/exhibitions/manolo-valdes>
- Bayrakçı, M. (2007). Sosyal öğrenme kuramı ve eğitimde uygulanması, *Dergi Park*, s. 203.
- Bayraktaroğlu A. M. ve Çetin M. (2013). Fotoğrafta göstergelerarasılık ve yenidenüretim. *Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*. 6(11), 54-56.

- Barok, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, Erişim Tarihi: 30.10.2022, <https://sozluk.gov.tr/>
- Berger, J. *Picasso'nun Başarısı ve Başarısızlığı*, İstanbul: Metis Yayınları, 112.
- Blessing, J. Robert Delaunay Eiffel Tower (Tour Eiffel). *Guggenheim*, Erişim Tarihi: 20.07.2022, <https://www.guggenheim.org/artwork/1022>
- Bossche, V. (2018). *Vreemde Wereld (Strange World)*, Brüksel ASP, 145.
- Burgard, T. A. (1991). Picasso and Appropriation, *The Art Bulletin*, 3(73), 479.
- Burcuoğlu, Ş. (2013). Pop sanatın İspanyol hali. *Milliyet Gazetesi*, Erişim Tarihi: 22.05.2020, <https://www.milliyet.com.tr/cumartesi/pop-sanatin-ismpanyol-hali-1706692>
- Burgard, T. (1991). Picasso and appropriation. *The Art Bulletin*, 3(73), 479-494.
- Candil, E. F. (2015). *Diego Velazquez*, İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Canovas, F. (2021). Opera Gallery Presents Manolo Valdés Solo Exhibition. *Art Daily News International Magazine*. Erişim Tarihi: 23.01.2022, <https://www.artdailynewsinternationalmagazine.com/2021/05/opera-gallery-presents-manolo-valdes.html>
- Caravaggesque. *National Gallery*, Erişim Tarihi: 28.10.2022, <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/glossary/caravaggesque>
- Clio Dorada ve Irene: Manolo Valdés'in Lajatico'daki muhteşem heykelleri. *Terre di Pisa*, Erişim Tarihi: 03.10.2022, <https://www.terredipisa.it/sculture-manolo-valdes-a-lajatico/>
- Coignard, J. (1995). Ustaların ardından yaratmak. *Türkiye'de Sanat Dergisi*, 17, 30-33 İstanbul: Payel Yayınevi
- Constantin Brâncuși. *MoMA*, Erişim Tarihi: 20.10.2022, <https://www.moma.org/artists/738>
- Comparative works. *Guggenheim*, Erişim Tarihi: 26.10.2022, http://web.guggenheim.org/exhibitions/picasso/artworks/maids_of_honor
- Cubism. *Tate*, Erişim Tarihi: 21.10.2022, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/c/cubism>
- Çarmıha Gerilmiş İsa (Velázquez). *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 29.09.2022, https://en.wikipedia.org/wiki/Christ_Crucified_%28Vel%C3%A1zquez%29
- Çeşme (Duchamp). *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 12.09.2022, [https://en.wikipedia.org/wiki/Fountain_\(Duchamp\)#cite_note-cabinet-7](https://en.wikipedia.org/wiki/Fountain_(Duchamp)#cite_note-cabinet-7)

- Chiaroscuro. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 26.10.2022,
<https://en.wikipedia.org/wiki/Chiaroscuro>
- Dada. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 18.10.2022, <https://en.wikipedia.org/wiki/Dada>
- David, C. (2019). Manolo Valdes. *Opera Galeri*. Erişim Tarihi: 20.11.2021,
<https://www.operagallery.com/storage/exhibitions/518.pdf>
- Delgado, G. D. (2018). Manolo Valdés, Rosenbaum Contemporary’de. Erişim Tarihi: 21.12.2021, <http://gabrieldiegodelgado.blogspot.com/2018/04/manolo-valdes-at-rosenbaum-contemporary.html>
- Delve Deeper - Noli Me Tangere. Chichester Cathedral, Erişim Tarihi: 25.09.2022,
<https://www.chichestercathedral.org.uk/visiting/cathedral-plan/delve-deeper-noli-me-tangere>
- Edgar Degas. Erişim Tarihi: 21.07.2022, <https://www.edgar-degas.org/>
- Edgar Degas. *World History Encyclopedia*, Erişim Tarihi: 20.07.2022,
<https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-20669/edgar-degas/>
- Eggeling, B. Picasso como pretexto: Manolo Valdes, Pablo Picasso, Lucien Clergue, Anselm Kiefer. Erişim Tarihi: 21.09.2022, <https://www.beck-eggeling.de/en/fairs/manolo-valdes-pablo-picasso-2022>
- Eklektisizm, *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 13.10.2022,
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Eklektisizm>
- Erdoğan, F. C. (2015). *Diego Velazquez*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Erkan, A. ve Erdal, B. B. (2021). Postmodern bakış açısından Manolo Valdes’in sanat anlayışı. *İdil Dergisi*. 85, 1354-1355.
- Etkilenmek. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, Erişim Tarihi: 23.10.2022,
<https://sozluk.gov.tr/>
- Eugène Delacroix, *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 24.09.2022,
https://tr.wikipedia.org/wiki/Eug%C3%A8ne_Delacroix
- Fauvism. *Tate*, Erişim Tarihi: 20.10.2022, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/f/fauvism>
- Fischer, E. (2020). *Sanatın gerekliliği*. (Çev. Cevat Çapan). İstanbul: Sözcükler.
- Flint, L. Joan Miró Dutch Interior II (Intérieur hollandais). *Guggenheim Müzesi*, Erişim Tarihi: 26.09.2022, <https://www.guggenheim.org/artwork/2938>

- Francis Bacon. Erişim Tarihi: 27.09.2022, <https://www.francis-bacon.com/baconsworld/exhibitions/van-gogh-bacon>
- Francis Bacon. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 25.10.2022, [https://en.wikipedia.org/wiki/Francis_Bacon_\(artist\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Francis_Bacon_(artist))
- Frigeri, F. (2019). *Pop sanat. İstanbul*: Optimum Basım Yayın.
- Fountain (Buddha). *The Broad*, Erişim Tarihi: 20.09.2022, <https://www.thebroad.org/art/sherrie-levine/fountain-buddha>
- Fruit Dish and Glass. *The Met Museum*, Erişim Tarihi: 20.09.2022, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/490612>
- Futurism. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 21.10.2022, <https://en.wikipedia.org/wiki/Futurism>
- Galleritz. Manolo Valdés tarafından Eyfel Kulesi. Erişim Tarihi: 07.06.2022, <https://www.galleritz.com/the-eiffel-tower-by-manolo-valdes/>
- Gelenek. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, <https://sozluk.gov.tr/>, (13.06.2022).
- Georges Braque. *Britannica*, Erişim Tarihi: 14.06.2022, https://www.britannica.com/biography/Georges-Braque?utm_source=pj-affiliate&utm_medium=pj&utm_campaign=kids-pj&clickId=3997131953
- Georges Braque. *Wikiart*, Erişim Tarihi: 14.06.2022, <https://www.wikiart.org/en/georges-braque>
- Giddens, A. (1998). *Modernliğin sonuçları*. (Çev: Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Girgin, F. (2018). *Çağdaş sanat ve yeniden üretim*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Girgin, F. (2015). Öğrencilerin çağdaş resim sanatını öğrenmelerinde yeniden üretilen yapıtların etkileri. Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gombrich, E. H. (2019). *Sanatın öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Graham Sutherland: Çarmıha Gerilme (Aziz Matta'nın). *Art Christianity*, Erişim Tarihi: 25.09.2022, <https://www.artandchristianity.org/graham-sutherland-the-crucifixion-st-matthews>
- Graham Sutherland. *Tate*, Erişim Tarihi: 25.10.2022, <https://www.tate.org.uk/art/artists/graham-sutherland-om-2014>
- Grotesk. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 22.09.2022, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Grotesk>

- Gustave Dore. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 26.10.2022,
https://tr.wikipedia.org/wiki/Gustave_Dor%C3%A9
- Grömling, A. (2005). *Michelangelo Buonarrati hayatı ve eserleri*, İtalya: Litaratür
Yayıncılık
- Halıçınarlı, E. ve Uysal, A. (2005). Üsluplaşma yolunda kopyanın kullanımı Egon
Schiele ve Van Gogh. *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat
Yazıları Dergisi*, 12, 29-40.
- Henri Matisse. *MoMA*, Erişim Tarihi: 03.10.2022,
<https://www.moma.org/artists/3832>
- Henri Matisse. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 17.10.2022,
https://en.wikipedia.org/wiki/Henri_Matisse#cite_note-7,
- Herman Braun-Vega. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 24.09.2022,
https://fr.wikipedia.org/wiki/Herman_Braun-Vega#cite_note-MAG-1
- Honoré Daumier. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 26.10.2022,
https://en.wikipedia.org/wiki/Honor%C3%A9_Daumier
- Isaacson, W. (2020). *Leonardo da Vinci*. (Çev. Emre Gözgülü). İstanbul: Domingo.
- İnal, G. (1992). Türk edebiyatında gelenek ve kopma. *Littcra Edebiyat Yazıları*, 3,
218.
- İlgin, S. (2019). Ünlü tablolardan ilham alan 19 etkileyici film sahnesi, *Liste List*,
Erişim Tarihi: 15.10.2022, <https://listelist.com/tablolardan-ilham-alan-filmler/>, (15.10.2022).
- Ingres'in Madam Moitessier. *National Gallery*, Erişim Tarihi: 20.09.2022,
<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/jean-auguste-dominique-ingres-madame-moitessier>
- Impressionism. *Tate*, Erişim Tarihi: 20.10.2022, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/i/impressionism>
- İmpasto. *MoMA*, Erişim Tarihi: 26.10.2022,
<https://www.moma.org/collection/terms/impasto>
- İskender, K. (1993). Postmodernizm-bir sunuş. *Sanat Çevresi Dergisi*, 182.
- İskender, K. (1994). Türk resminde kopya/cılık ve taklit/çilik tartışmaları üzerine I. *Türkiye'de Sanat Plastik Sanatlar Dergisi*, 16: 50-57

- İskender, K. (1995). Türk resminde kopya”cılık ve taklit”çilik tartışmaları üzerine II. *Türkiye’de Sanat Plastik Sanatlar Dergisi*, 17: 24-29
- Jan Steen, *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 26.09.2022,
https://en.wikipedia.org/wiki/Jan_Steen
- Jan van Eyck. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 28.09.2022,
https://tr.wikipedia.org/wiki/Jan_van_Eyck
- Jean-François Millet. *Arts and Culture*, Jean-François Millet, Erişim Tarihi: 18.10.2022, <https://artsandculture.google.com/entity/jean-fran%C3%A7ois-millet/m0452w?hl=tr>
- Jeolojik Eko. La Pieta. *Salvador Dali*, Erişim Tarihi: 27.09.2022,
<https://www.salvador-dali.org/en/artwork/the-collection/115/geological-echo-la-pieta>
- Joan Miro, (2007). İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Joan Miró. *MET Museum*, Erişim Tarihi: 25.10.2022
https://www.metmuseum.org/toah/hd/miro/hd_miro.htm
- Jose de Ribera. *Britannica*, Erişim Tarihi: 06.06.2022,
<https://www.britannica.com/biography/Jose-de-Ribera>
- Kalsi, J. (2018). Manolo Valdés Dubai’de. Erişim Tarihi: 07.04.2022,
<https://gulfnnews.com/entertainment/arts-culture/manolo-valds-in-dubai-1.2199859#>
- Keen, K. H. (1980). Picasso’nun komünist arası: ’savaş’ ve ’barış’ duvar resimleri, *Burlinbton Dergisi*, 122(928), 464-470. Erişim Tarihi: 16.09.2022,
<https://www.jstor.org/stable/880052>
- Kedilere Dans Etmeyi Öğreten Çocuklar. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 26.09.2022,
https://en.wikipedia.org/wiki/Children_Teaching_a_Cat_to_Dance
- Kemal İskender. *About*, Erişim Tarihi: 25.10.2022,
<https://cargocollective.com/kemaliskender/About-Kemal-Iskender>
- Keser, N. (2009). *Sanat sözlüğü*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Kılıç, G. (2013). Manolo Valdes at Marlborough Gallery New York. Erişim Tarihi: 21.12.2021, <https://mymagicalattic.blogspot.com/2013/11/manolo-valdes-at-marlborough-gallery.html>

- Koca, B. ve Selvi, Y. (2017). Modernizm ve postmodernizm sürecinde bir alıntılama biçimi olarak temellük. *Dergi Park*, 18, 35-41
- Kodal, T. ve Köse, O. (2016). Türk resim sanatında resimlerarası yöntemlere örnekler. *Dergi Park*, 8(14), 251-252.
- Kolaj. *Guggenheim Collection*, Erişim Tarihi: 20.09.2022, https://web.archive.org/web/20080218074849/http://www.guggenheimcollection.org/site/concept_Collage.html
- Kolaj. *Oxford Sözlüğü*, Erişim Tarihi: 18.09.2022, <https://languages.oup.com/google-dictionary-tr/>
- Kopya. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, Erişim Tarihi: 23.10.2022, <https://sozluk.gov.tr/>
- Kum, B. (2015). Osman Hamdi Bey'in kayıp tablosu: İktidarın Yararlanışı. *Evrensel Kültür*. Erişim Tarihi: 07.06.2022, <https://web.archive.org/web/20161110050725/http://evrenselkultur.com/2015/05/osman-hamdi-beyin-kayip-tablosu-iktidar-in-yararlanisi/>
- Kuş, M. (2019). Postmodern sanat ve günümüz. *İdil Dergisi*, 60, 1004-1008.
- L'Angéus. *Musée d'Orsay*, Erişim Tarihi: 19.10.2022, <https://www.musee-orsay.fr/en/artworks/langelus-345>
- Lajatico. Wikipedia, Erişim Tarihi: 27.10.2022, <https://en.wikipedia.org/wiki/Lajatico>
- Las Meninas, *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 29.09.2022, https://es.wikipedia.org/wiki/Las_meninas
- Lazarus'un Rembrandt'tan Sonra Yükselişi, *Vincent Van Gogh*, Erişim Tarihi: 19.09.2022, <https://www.vincentvangogh.org/the-raising-of-lazarus-after-rembrandt.jsp>
- Les Demoiselles d'Avignon. *Historia Arte*, Erişim Tarihi: 18.10.2022, <https://historia-arte.com/obras/las-senoritas-de-avignon>
- Lopez-Rey, J. (1978). *The Great Artists: A library of their lives, times and paintings: Velazquez*. New York: FunkWagnalls.
- Lopez, I. (2021). Manolo Valdes. *Vanity Fair*, Erişim Tarihi: 28.11.2021, <https://www.revistavanityfair.es/articulos/manolo-valdes-artista-entrevista>

- Lucien, G. (2021). The painting that almost turned Picasso back to catholicism. *Aleteia*, Erişim Tarihi: 29.09.2022, <https://aleteia.org/2021/04/02/the-painting-that-almost-turned-picasso-back-to-catholicism/>
- L.H.O.O.Q. Wikipedia, Erişim Tarihi: 19.10.2022, <https://tr.wikipedia.org/wiki/L.H.O.O.Q.>
- McNay, A. (2016). Manolo Valdés ile röportaj. Erişim Tarihi: 20.12.2021, <https://annamcnay.art/2016/06/interview-with-manolo-valdes/>
- McNay, A. (2016). Manolo Valdés: 'I only like apples if they look like Cezanne's apples!'. *Studio International*. Erişim Tarihi: 24.12.2021, <https://www.studiointernational.com/index.php/manolo-valdes-interview-i-only-like-apples-if-they-look-like-cezannes>
- Madam Moitessier'in portresi. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 20.09.2022, https://en.wikipedia.org/wiki/Portrait_of_Madame_Moitessier#cite_note-9
- Magill, F. N. (1364). *The 17th and 18th Centuries: Dictionary of World Biography*.
- Manolo Valdes'in Biyografisi. *Biografias y Vidas*, Erişim Tarihi: 11.12.2021, https://www.biografiasyvidas.com/biografia/v/valdes_manolo.htm
- Manolo Valdés Biyografisi. *Sothebys*, Erişim Tarihi: 22.05.2020, <https://www.sothebys.com/en/artists/manolo-valdes#upcoming-lots>
- Manolo Valdés, Casa Rusca Belediye Sanat Galerisi'nde sergileniyor. Casa Rusca Belediye Resim Galerisi, *Ticino Welcome*, Erişim Tarihi: 07.04.2022, <https://www.ticinowelcome.ch/en/item/940-manolo-valdes-on-display-at-the-casa-rusca-municipal-art-gallery>
- Manolo Valdes. Landau Fine Art, Erişim Tarihi: 27.11.2021, <https://www.landaufineart.ca/valdes-online-exhibition>
- Manolo Valdes. Landau Fine Art, Erişim Tarihi: 29.11.2021, <https://www.landaufineart.ca/valdes>
- Manolo Valdes. Opera Galeri, Erişim Tarihi: 23.05.2020, <https://www.operagallery.com/manolo-valdes>
- Manolo Valdes. *Opera Galeri*, Erişim Tarihi: 27.11.2021, <https://www.operagallery.com/storage/exhibitions/518.pdf>
- Manolo Valdes. Opera Galeri. Erişim Tarihi: 23.01.2022, <https://www.operagallery.com/viewing-rooms/manolo-valdes>

Manolo Valdes. *May Fair Art Weekend*, Erişim Tarihi: 30.09.2022,
<https://www.mayfairartweekend.com/sculpture-trail-2021/manolo-valdes/>

Manolo Valdes. *Phillips*, Erişim Tarihi: 11.12.2021,
<https://www.phillips.com/detail/manolo-valdes/UK010321/37>

Manolo Valdes resimler ve heykeller. *Pera Müzesi*, Erişim Tarihi: 22.05.2020,
<https://www.peramuzesi.org.tr/Sergi/Manolo-Vald%C3%A9s/25>

Manolo Valdés. *Setdart*, Ocak ayında müzayedede Enrique VIII'in portresi. Erişim Tarihi: 11.12.2021, <https://blog.setdart.com/manolo-valdes-portrait-of-enrique-viii-at-auction-in-january/?lang=en>

Manolo Valdés tarafından Eyfel Kulesi. *Galleritz*, Erişim Tarihi: 07.06.2022,
<https://www.galleritz.com/the-eiffel-tower-by-manolo-valdes/>

Martin, T. (1999). *Temel sürrealistler*, Parragon Yayınevi.

Masaccio. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 24.10.2022,
[https://en.wikipedia.org/wiki/The_Tribute_Money_\(Masaccio\)#cite_note-2](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Tribute_Money_(Masaccio)#cite_note-2)

Matter Painting. *Tate*, Erişim Tarihi: 24.10.2022, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/m/matter-painting>

Matterism. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 24.10.2022,
<https://en.wikipedia.org/wiki/Matterism>

Matthias Grünewald. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 25.09.2022,
https://tr.wikipedia.org/wiki/Matthias_Gr%C3%BCnewald

Max Ernst. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 25.10.2022,
https://tr.wikipedia.org/wiki/Max_Ernst

Mecdelli Meryem'e Görünen İsa (Noli me Tangere), Graham Sutherland (1961).
Pallant House Gallery, Erişim Tarihi: 25.09.2022, <https://pallant.org.uk/our-art/christ-appearing-to-mary-magdalen/>

Mevzuat Bilgi Sistemi, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu. *Mevzuat*, Erişim Tarihi: 22.10.2022, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.5846.pdf>

Michelangelo. Web Gallery Art, Erişim Tarihi: 24.10.2022,
https://www.wga.hu/html_m/m/michelan/4drawing/01/02early.html

Mine (Beyonce song). *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 17.10.2022,
[https://en.wikipedia.org/wiki/Mine_\(Beyonc%C3%A9_song\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Mine_(Beyonc%C3%A9_song))

- Mimesis. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 22.10.2022,
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Mimesis>,
- Modern. *Cambridge Dictionary*, Erişim Tarihi: 12.09.2022,
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/modern>
- Modern Sanat Nedir?. *MoMA Learning*, Erişim Tarihi: 10.07.2022,
https://www.moma.org/learn/moma_learning/themes/what-is-modern-art/
- Morel, T. (2015). Slaughterhouses and the smell of death: Francis Bacon's vision of the Crucifixion. *The Guardian*, Erişim Tarihi: 29.09.2022,
<https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/apr/03/francis-bacon-crucifixion-rembrandt-titian-cano>
- Museu Picasso. Erişim Tarihi: 29.09.2022,
<http://www.bcn.cat/museupicasso/en/collection/mpb70-450.html>
- Nedimeler (Las Meninas). *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 29.09.2022,
[https://tr.wikipedia.org/wiki/Nedimeler_\(tablo\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Nedimeler_(tablo))
- Neo-Geo. Tate, Erişim Tarihi: 19.10.2022, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/n/neo-geo>
- NG Dergi, Erişim Tarihi: 27.11.2021,
<https://ngdergi.com/ngsayilar/ng28/files/assets/common/downloads/page0011.pdf>
- O'Doherty, B. (2010). *Beyaz küpün içinde*. (Çev. A. Antmen), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Opera Gallery platforms the constructive abstraction of art history by Manolo Valdés. *STIRpad*, Erişim Tarihi: 03.10.2022,
<https://www.stirpad.com/news/stir-news/opera-gallery-platforms-the-constructive-abstraction-of-art-history-by-manolo-valdes/>
- Ordovas, B. (2011). Manolo Valdes. Christie's. Erişim Tarihi: 21.12.2021,
<https://www.christies.com/en/lot/lot-5459760>
- Oxford Dictionary, Erişim Tarihi: 26.10.2022, <https://languages.oup.com/google-dictionary-tr/>
- Pablo Picasso: Las Meninas'ın birçok yinelemesi. *Noble Oceans*, Erişim Tarihi: 29.09.2022, <http://www.nobleoceans.com/artists/2017/4/4/pablo-picasso-the-many-iterations-of-las-meninas>

- Pablo Picasso. *MET Museum*, Erişim Tarihi: 03.10.2022,
https://www.metmuseum.org/toah/hd/pica/hd_pica.htm
- Pablo Picasso. *Tate*, Erişim Tarihi: 25.10.2022,
<https://www.tate.org.uk/art/artists/pablo-picasso-1767>
- Peggy Guggenheim Collection. Manolo Valdes. Erişim Tarihi: 10.05.2022
<https://www.guggenheim-venice.it/en/art/artists/manolo-valdes/>
- Pera Müzesi. (2013). *Manolo Valdes resimler ve heykeller*. İstanbul: Pera Müzesi Yayını.
- Picasso, P. (1989), *Écrits*, Paris: Gallimard.
- Pieta (Delacroix'den Sonra), *Van Gogh Museum*, Erişim Tarihi: 19.09.2022,
<https://www.vangoghmuseum.nl/en/collection/s0168V1962>
- Pietà (Michelangelo). *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 26.09.2022,
[https://tr.wikipedia.org/wiki/Piet%C3%A0_\(Michelangelo\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Piet%C3%A0_(Michelangelo))
- Pieta (Pieta) by Salvador Dali, Erişim Tarihi: 27.09.2022, <https://painting-planet.com/pieta-pieta-by-salvador-dali/>
- Pietà. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 26.09.2022,
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Piet%C3%A0>
- Pogrebin, R. (2012). Çimlerde yükselen doğanın yansımaları. *The New York Times*.
Erişim Tarihi: 07.06.2022,
<https://www.nytimes.com/2012/08/29/arts/design/manolo-valdes-sculpture-at-new-york-botanical-garden.html>
- Polikrom metilen mavisi boyası ne demek?. *Nedir Ne Demek*, Erişim Tarihi: 04.10.2022, <https://www.nedirnedemek.com/polikrom-metilen-mavisi-boyas%C4%B1-ne-demek>
- Pontormo: Miraculous Encounters. *The Morgan Library & Museum*, Erişim Tarihi: 15.10.2022, <https://www.themorgan.org/exhibitions/pontormo>
- Portrait of Innocent. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 29.09.2022,
https://en.wikipedia.org/wiki/Portrait_of_Innocent_X#cite_note-2
- Postmodern Sanat. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 12.09.2022,
https://en.wikipedia.org/wiki/Postmodern_art

- Pujadas, E. (2020). 'Manolo Valdes: The Legacy' Doral'a geliyor. *Doral Family Journal*. Erişim Tarihi: 21.12.2021, <https://doralfamilyjournal.com/manolo-valdes-the-legacy-arrives-to-doral/>
- Realism. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 20.10.2022, [https://en.wikipedia.org/wiki/Realism_\(arts\)#cite_note-1](https://en.wikipedia.org/wiki/Realism_(arts)#cite_note-1), (20.10.2022).
- Rembrandt, *Britannica*, Erişim Tarihi: 30.10.2022 <https://www.britannica.com/biography/Rembrandt-van-Rijn/The-Leiden-period-1625-31>
- Rene Magritte. *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Ren%C3%A9_Magritte, (17.10.2022).
- Robert Delaunay Hayatı ve Eserleri (1885 -1941). *İstanbul Sanat Evi*, Erişim Tarihi: 03.10.2022, <https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-d/delaunay-robert/robert-delaunay-1885-1941/>
- Rodriguez, A. ve Fabian B. (2021). 5 soru... Manolo Valdes. *Elle Décor*. Erişim Tarihi: 21.12.2021, <https://www.elledecor.com/es/arte/a38034109/manolo-valdes-entrevista-obra-meninas/>
- Romanticism. *Tate*, Erişim Tarihi: 20.10.2022, <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/r/romanticism>
- Rose, A. M. (2016). *Parodi: antik, modern ve postmodern*. (Çev. C. Dikme), Ankara: Hece Yayınları
- Roy Lichtenstein Foundation. *Lichtenstein Foundation*, Erişim Tarihi: 24.05.2020, <https://lichtensteinfoundation.org/biography/>
- Ruiz, C. "What's new? Velázquez." Salvador Dalí and Velázquez. Erişim Tarihi: 28.09.2022, <https://www.salvador-dali.org/en/research/archives-en-ligne/download-documents/2/what-s-new-velazquez-salvador-dali-and-velazquez>
- Sabartés, J. ve Boeck, W. (1961). *Pablo Picasso*, New York: Harry N. Abrams.
- Salvador Dali. *Tate*, Erişim Tarihi: 25.10.2022, <https://www.tate.org.uk/art/artists/salvador-dali-971>
- Saraçoğlu, P. (2013). Manolo Valdes sergisi ardından. Erişim Tarihi: 21.12.2021, <http://pinarsaracoglu.blogspot.com/2013/08/manolo-valdes-sergisi-ardndan.html>

- Slaughtered Ox. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 29.09.2022,
https://en.wikipedia.org/wiki/Slaughtered_Ox#cite_note-1
- Sothebys'de Manolo Valdés'in eserleri. *Sothebys*, Erişim Tarihi: 21.09.2022,
<https://www.sothebys.com/en/artists/manolo-valdes>
- Soler, M. J. (2018). Manolo Valdés'in çalışmalarına bir bakış. *El Cuaderno Digital*,
Erişim Tarihi: 30.09.2022, <https://elcuadernodigital.com/2018/04/05/manolo-valdes-en-gran-formato/>
- Soykan, Ö. N. (1993). *Türkiye'den Felsefe Manzaraları*, İstanbul: Yapı-Kredi Yayınları.
- Soyut Dışavurumculuk, *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 18.10.2022,
https://tr.wikipedia.org/wiki/Soyut_d%C4%B1%C5%9Favurumculuk
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1992). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Spector, N. Francis Bacon three studies for a crucifixion. *Guggenheim Müzesi*,
Erişim Tarihi: 27.09.2022, <https://www.guggenheim.org/artwork/293>
- Şahin, H. (2007). Postmodern sanat. *İdil Dergisi*, 106.
- Tatar, M. (2017). Resim sanatında parodi, pastiş ve intihal. *Sanat-Tasarım Dergisi*, 8, 7-12.
- Tetikçi, İ. (2017). Resim sanatında kopya, taklit ve esinlenme. *İdil Dergisi*, 6(36), 2282-2289.
- The Deposition. Fitz Museum, Erişim Tarihi: 25.09.2022,
<https://fitzmuseum.cam.ac.uk/objects-and-artworks/highlights/PD969-1963>
- The Deposition from the Cross (Pontormo). *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 15.10.2022,
[https://en.wikipedia.org/wiki/The_Deposition_from_the_Cross_\(Pontormo\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Deposition_from_the_Cross_(Pontormo))
- Tenebrism. *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 28.10.2022,
<https://en.wikipedia.org/wiki/Tenebrism>
- Tow, I. (2017). Spanish painter & sculptor people. Erişim Tarihi: 24.01.2022,
<https://myreadingroom.online/en/live/life-style/home-&-decor/6pl6O11d/manolo-valdes>
- Tosun, N. (2007). Öyküde bir imkan olarak postmodern açılım. *Hece Öykü Dergisi*, 24.
- Tunalı, İ. (1996). *Grek estetik'i*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Turani, A. (2019). *Dünya sanat tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Turani, A. (2000). *Sanat terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Erişim Tarihi: 16.09.2022, <https://sozluk.gov.tr/>
- Van Gogh Müzesi. Erişim Tarihi: 15.09.2022,
<https://www.vangoghmuseum.nl/nl?page=2122&collection=451>
- Van Gogh Letters, *Wikipedia*, Erişim Tarihi: 24.09.2022,
<https://vangoghletters.org/vg/letters/let801/letter.html>
- Vasari, G. (2016). *Sanatçıların hayat hikayeleri*. (Çev. E. Gökteke), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Georges Braque. *Wikiart*, Erişim Tarihi: 14.06.2022,
<https://www.wikiart.org/en/georges-braque>
- Viewing Room Manolo Valdés Anamorphosis, *Opera Galeri*, Erişim Tarihi: 23.05.2020, <https://www.operagallery.com/viewing-rooms/manolo-valdes>
- Vincent van Gogh'un Britanya'daki zamanı hakkında bilinmesi gereken yedi şey. *Tate*, Erişim Tarihi: 25.10.2022, <https://www.tate.org.uk/art/artists/vincent-van-gogh-1182/seven-things-know-about-van-goghs-time-britain>
- Vincent Van Gogh, Lazarus'un Rembrandt'tan sonra yükselişi. Vincent van Gogh, Erişim Tarihi: 26.10.2022, <https://www.vincentvangogh.org/the-raising-of-lazarus-after-rembrandt.jsp>
- Wassily Kandinsky. *MoMA*, Erişim Tarihi: 03.10.2022,
<https://www.moma.org/artists/2981>
- Wassily Kandinsky. *Wikiart*, Erişim Tarihi: 14.06.2022,
<https://www.wikiart.org/en/wassily-kandinsky>
- Williams, V. L. (1994). *Yaratıcı Kolaj Teknikleri*. Kuzey Işığı Kitapları.
- Who is Vincent van Gogh?. *Tate*, Erişim Tarihi: 25.10.2022,
<https://www.tate.org.uk/kids/explore/who-is/who-vincent-van-gogh>
- Zhuang, Z. (2017). Sanatçı Manolo Valdés'in çok yönlü eserleri. *Prestige*. Erişim Tarihi: 24.01.2022, <https://www.prestigeonline.com/sg/pursuits/multifaceted-works-artist-manolo-valdes/>
- Zurbaran Francisco de. Museo del Prado, Erişim Tarihi: 03.10.2022,
<https://www.museodelprado.es/coleccion/artista/zurbaran-francisco-de/9c8d19fd-a3eb-4fb4-b8b6-e7d37423b0c0>

GÖRSEL KAYNAKÇA

Resim 1: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Keisai Eisen - Oiran.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Keisai_Eisen_-_Oiran.jpg), (Erişim Tarihi: 30.07.2022).

Resim 2: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Van Gogh - la courtisane.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Van_Gogh_-_la_courtisane.jpg), (Erişim Tarihi: 30.07.2022).

Resim 3:

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Hara%C3%A7 Paras%C4%B1 \(Masaccio\)#/media/Dosya:Masaccio7.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Hara%C3%A7_Paras%C4%B1_(Masaccio)#/media/Dosya:Masaccio7.jpg), (Erişim Tarihi: 25.10.2022).

Resim 4:

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Hara%C3%A7 Paras%C4%B1 \(Masaccio\)#/media/Dosya:Masaccio_010.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Hara%C3%A7_Paras%C4%B1_(Masaccio)#/media/Dosya:Masaccio_010.jpg), (Erişim Tarihi: 25.10.2022).

Resim 5: https://www.wga.hu/html_m/m/michelan/4drawing/01/02early.html, (Erişim Tarihi: 25.10.2022).

Resim 6: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Antonio del Pollaiolo - Tobias and the Angel - WGA18047.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Antonio_del_Pollaiolo_-_Tobias_and_the_Angel_-_WGA18047.jpg), (Erişim Tarihi: 30.05.2022).

Resim 7:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Tobias and the Angel by Andrea del Verrocchio](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Tobias_and_the_Angel_by_Andrea_del_Verrocchio), (Erişim Tarihi: 30.05.2022).

Resim 8:

[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f9/G%C3%A9rome Tanagra 1890.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f9/G%C3%A9rome_Tanagra_1890.jpg), (Erişim Tarihi: 30.05.2022).

Resim 9:

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Mihrap \(tablo\)#/media/Dosya:Osman hamdi bey mihrap.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Mihrap_(tablo)#/media/Dosya:Osman_hamdi_bey_mihrap.jpg), (Erişim Tarihi: 30.05.2022).

Resim 10:

[https://en.wikipedia.org/wiki/Portrait_of Madame Moitessier#/media/File:Arcadia_ercolano.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Portrait_of_Madame_Moitessier#/media/File:Arcadia_ercolano.jpg), (Erişim Tarihi: 25.10.2022).

Resim 11: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jean-auguste-dominique ingres, madame moitessier, 1856, 03.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jean-auguste-dominique_ingres,_madame_moitessier,_1856,_03.jpg), (Erişim Tarihi: 25.10.2022).

Resim 12: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grotesque_Head.jpg, (Erişim Tarihi: 30.05.2022).

Resim 13:

https://en.wikipedia.org/wiki/The_Ugly_Duchess#/media/File:Quentin_Matsys_-_A_Grotesque_old_woman.jpg, (Erişim Tarihi: 30.05.2022).

Resim 14: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wenceslas_Hollar_-_Two_deformed_heads_behind_a_wall_\(State_2\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wenceslas_Hollar_-_Two_deformed_heads_behind_a_wall_(State_2).jpg), (Erişim Tarihi: 30.05.2022).

Resim 15:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Alice_par_John_Tenniel_21.png, (Erişim Tarihi: 30.05.2022).

Resim 16: <https://www.ayzelayz.com/2019/09/sinema-ozeti-alis-harikalar-diyarnda-2.html>, (Erişim Tarihi: 30.05.2022).

Resim 17: <https://www.tate.org.uk/art/artists/vincent-van-gogh-1182/seven-things-know-about-van-goghs-time-britain> (Erişim Tarihi: 25.10.2022).

Resim 18: <https://www.tate.org.uk/art/artists/vincent-van-gogh-1182/seven-things-know-about-van-goghs-time-britain> (Erişim Tarihi: 25.10.2022).

Resim 19: Resim <https://www.wikiart.org/en/rembrandt/the-raising-of-lazarus-1630> (Erişim Tarihi: 07.07.2022).

Resim 20: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Vincent_van_Gogh_-_The_raising_of_Lazarus_\(after_Rembrandt\)_-Google_Art_Project.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Vincent_van_Gogh_-_The_raising_of_Lazarus_(after_Rembrandt)_-Google_Art_Project.jpg) (Erişim Tarihi: 07.07.2022).

Resim 21: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Eug%C3%A8ne_Delacroix_-_Piet%C3%A0_-_WGA06213.jpg, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).

Resim 22: <https://www.vangoghmuseum.nl/en/collection/s0168V1962>, (Erişim Tarihi: 31.09.2022).

Resim 23:

https://tr.wikipedia.org/wiki/Tutuklular_%C3%87emberi#/media/Dosya:Newgate-prison-exercise-yard.jpg, (Erişim Tarihi: 25.10.2022).

Resim 24:

[https://en.wikipedia.org/wiki/Prisoners%27_Round_\(after_Gustave_Dor%C3%9C](https://en.wikipedia.org/wiki/Prisoners%27_Round_(after_Gustave_Dor%C3%9C)

- [A9\)#/media/File:Vincent Willem van Gogh 037.jpg](#), (Erişim Tarihi: 24.10.2022).
- Resim 25: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Daumier_The_Drinkers.jpg, (Erişim Tarihi: 24.10.2022).
- Resim 26: [https://en.wikipedia.org/wiki/Prisoners%27_Round_\(after_Gustave_Dor%C3%A9\)#/media/File:Van_Gogh_-_Die_Trinker_\(nach_Daumier\).jpeg](https://en.wikipedia.org/wiki/Prisoners%27_Round_(after_Gustave_Dor%C3%A9)#/media/File:Van_Gogh_-_Die_Trinker_(nach_Daumier).jpeg), (Erişim Tarihi: 24.10.2022).
- Resim 27: <https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/SK-A-718>, (Erişim Tarihi: 27.10.2022).
- Resim 28: <https://www.joan-miro.net/dutch-interior-i.jsp>, (Erişim Tarihi: 27.10.2022).
- Resim 29: <https://www.wikiart.org/en/joan-miro/dutch-interior-ii>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).
- Resim 30: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/486758>, (Erişim Tarihi: 27.10.2022).
- Resim 31: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grunewald_Isenheim1.jpg, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).
- Resim 32: <https://www.museepicassoparis.fr/fr/la-crucifixion>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).
- Resim 33: <https://www.tallengestore.com/products/the-crucifixion-1932la-crucifixion-1932-pablo-picasso-painting-art-prints>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).
- Resim 34: <https://www.wikiart.org/en/diego-velazquez/las-meninas-detail-of-the-lower-half-depicting-the-family-of-philip-iv-of-spain-1656>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).
- Resim 35: <https://www.wikiart.org/en/pablo-picasso/las-meninas-velazquez-1957-4>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).
- Resim 36: <http://www.nobleoceans.com/artists/2017/4/4/pablo-picasso-the-many-iterations-of-las-meninas>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).
- Resim 37: <http://www.nobleoceans.com/artists/2017/4/4/pablo-picasso-the-many-iterations-of-las-meninas>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).

Resim 38: <http://www.nobleoceans.com/artists/2017/4/4/pablo-picasso-the-many-iterations-of-las-meninas>, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).

Resim 39: <http://www.nobleoceans.com/artists/2017/4/4/pablo-picasso-the-many-iterations-of-las-meninas>, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).

Resim 40:

https://tr.wikipedia.org/wiki/3_May%C4%B1s_1808#/media/Dosya:El_Tres_d_e_Mayo_by_Francisco_de_Goya_from_Prado_thin_black_margin.jpg, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).

Resim 41:

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0mparator_I._Maximilian%27%C4%B1n_%C4%B0nfaz%C4%B1#/media/Dosya:Edouard_Manet_022.jpg, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).

Resim 42:

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kore%27de_Katliam#/media/Dosya:Picasso_Kore_Katliam.jpg, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).

Resim 43: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Matthias_Gr%C3%BCnewald_-_The_Small_Crucifixion_-_Google_Art_Project.jpg, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).

Resim 44: <https://www.wikiart.org/en/graham-sutherland/sketch-for-the-crucifixion-1946>, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).

Resim 45: [https://en.wikipedia.org/wiki/File:Jacopo_Pontormo_-_Deposition_-_WGA18113_\(cropped\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/File:Jacopo_Pontormo_-_Deposition_-_WGA18113_(cropped).jpg), (Erişim Tarihi: 25.09.2022).

Resim 46: <https://fitzmuseum.cam.ac.uk/objects-and-artworks/highlights/PD969-1963>, (Erişim Tarihi: 25.09.2022).

Resim 47:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rembrandt_Christ_Appearing_to_Mary_Magdalene,_%E2%80%98Noli_me_tangere%E2%80%99.jpg, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).

Resim 48: <https://www.chichestercathedral.org.uk/visiting/cathedral-plan/delve-deeper-noli-me-tangere>, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).

Resim 49:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Michelangelo%27s_Pieta_5450.jpg,
(Erişim Tarihi: 01.06.2022).

Resim 50: <https://www.wikiart.org/en/salvador-dali/pieta-1>, (Erişim Tarihi:
01.06.2022).

Resim 51: <https://www.salvador-dali.org/en/artwork/catalogue-raisonne-paintings/obra/983/untitled-after-palestrina-pieta-by-michelangelo>, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).

Resim 52: <https://www.wikiart.org/en/diego-velazquez/portrait-of-the-infanta-margarita-aged-five-1656>, (Erişim Tarihi: 20.10.2022).

Resim 53: <https://www.wikiart.org/en/diego-velazquez/portrait-of-the-infanta-margarita-aged-five-1656> , (Erişim Tarihi: 01.06.2022).

Resim 54: <http://www.katarte.net/2015/09/divine-beauty-from-van-gogh-to-chagall-and-fontana/jean-francois-millet-the-angelus-copyright-katarte-net/>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).

Resim 55: <https://www.wikiart.org/en/salvador-dali/archeological-reminiscence-millet-s-angelus>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).

Resim 56:

<https://www.wikiart.org/en/Search/Diego%20Vel%C3%A1zquez,%20Christ%20Crucified>, (Erişim Tarihi: 07.07.2022).

Resim 57: <https://www.wikiart.org/en/francis-bacon/crucifixion-1933>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).

Resim 58: <https://www.wikiart.org/en/diego-velazquez/portrait-of-pope-innocent-x-1650>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).

Resim 59: <https://www.wikiart.org/en/francis-bacon/study-after-velazquezs-portrait-of-pope-innocent-x-1953>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).

Resim 60: <https://www.wikiart.org/en/francis-bacon/study-for-a-pope-iii-1961>,
(Erişim Tarihi: 07.07.2022).

Resim 61: <https://www.wikiart.org/en/vincent-van-gogh/self-portrait-with-bandaged-ear-1889-1>, (Erişim Tarihi: 07.07.2022).

Resim 62: <https://www.pinterest.ca/pin/257690409909482811/>, (Erişim Tarihi:
07.07.2022).

- Resim 63: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rembrandt -
Slaughtered Ox - Cat475.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rembrandt-_Slaughtered_Ox_-_Cat475.jpg), (Erişim Tarihi: 07.07.2022).
- Resim 64: [https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/exhibitions/francis-bacon-from-
picasso-to-velazquez](https://www.guggenheim-bilbao.eus/en/exhibitions/francis-bacon-from-picasso-to-velazquez), (Erişim Tarihi: 07.07.2022).
- Resim 65: [https://www.wikiart.org/en/jan-van-eyck/the-arnolfini-wedding-the-
portrait-of-giovanni-arnolfini-and-his-wife-giovanna-cenami-the-1434](https://www.wikiart.org/en/jan-van-eyck/the-arnolfini-wedding-the-portrait-of-giovanni-arnolfini-and-his-wife-giovanna-cenami-the-1434), (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Resim 66: <https://www.kemaliskender.com/Arnolfini-nin-Evliligi-I>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).
- Resim 67: <https://cargocollective.com/kemaliskender/Arnolfini-nin-Evliligi-II>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Resim 68: [https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-b/braque-
georges/georges-braque-meyve-tabagi-ve-bardak-1426/](https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-b/braque-georges/georges-braque-meyve-tabagi-ve-bardak-1426/), (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Resim 69: [https://en.wikipedia.org/wiki/Collage#/media/File:Pablo_Picasso,_1913-
14,_Head_\(T%C3%AAate\),_cut_and_pasted_colored_paper,_gouache_and_cha
rcoal_on_paperboard,_43.5_x_33_cm,_Scottish_National_Gallery_of_Modern
_Art,_Edinburgh.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Collage#/media/File:Pablo_Picasso,_1913-14,_Head_(T%C3%AAate),_cut_and_pasted_colored_paper,_gouache_and_charcoal_on_paperboard,_43.5_x_33_cm,_Scottish_National_Gallery_of_Modern_Art,_Edinburgh.jpg) Resim 70:
<http://www.moderndesign.org/2010/10/manolo-valdes-butterflies.html>, (Erişim Tarihi: 02.10.2022).
- Resim 70: <https://www.moma.org/collection/works/183511>, (Erişim Tarihi: 02.10.2022).
- Resim 71: <https://www.wikiart.org/en/max-ernst/above-the-clouds-1920>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Resim 72:
[https://en.wikipedia.org/wiki/File:Marcel_Duchamp,_1917,_Fountain,_photogr
aph_by_Alfred_Stieglitz.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/File:Marcel_Duchamp,_1917,_Fountain,_photograph_by_Alfred_Stieglitz.jpg), (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 73: <https://www.thebroad.org/art/sherrie-levine/fountain-buddha>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 74: <https://www.wikiart.org/en/leonardo-da-vinci/mona-lisa>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).

Resim 75:

https://en.wikipedia.org/wiki/L.H.O.O.Q./#media/File:Marcel_Duchamp,_1919_L.H.O.O.Q.jpg, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).

Resim 76: <https://www.rosenbaumcontemporary.com/artworks/6739/>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).

Resim 77: <https://rproulxcom.wordpress.com/2017/04/13/pastiche-and-parodies-nodding-to-past-works/>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).

Resim 78: <https://listelist.com/tablolardan-ilham-alan-filmler/>, (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

Resim 79: <https://www.renemagritte.org/the-lovers-2.jsp>, (Erişim Tarihi: 02.10.2022).

Resim 80: <https://observer.com/2013/12/really-liking-this-magritte-quotation-in-beyonces-mine-video/>, (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

Resim 81: <https://braunvega.com/picture?/80>, (Erişim Tarihi: 26.09.2022).

Resim 82:

<https://www.studiointernational.com/index.php/archive?show=1&start=1650>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).

Resim 83: <https://www.flickr.com/photos/profzucker/23478752516>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).

Resim 84: <http://artsplastiques-michelservet.over-blog.com/2016/11/equipo-cronica-el-intruso-1969.html>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).

Resim 85: <https://masdearte.com/movimientos/equipo-cronica/>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).

Resim 86:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:El_caballero_de_la_mano_en_el_pec_ho.jpg, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).

Resim 87: <https://www.mutualart.com/Artwork/Caballero/28AE7687850CB145>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).

Resim 88: <https://www.wikiart.org/en/diego-velazquez/portrait-of-queen-mariana-of-austria>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).

Resim 89: <https://www.artprice.com/marketplace/872056/manolo-valdes/stampa-multiplo/reina-mariana>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).

- Resim 90: <https://www.wikiart.org/en/jean-dubuffet/the-cow-with-the-subtle-nose-1954>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 91: <https://www.artforum.com/print/201601/burning-man-alberto-burri-and-arte-povera-56699>, (Erişim Tarihi: 02.10.2022).
- Resim 92: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/millares-painting-150-t00579>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 93: <https://www.wikiart.org/en/antoni-tapies/blanket-with-tracks-2001>, (Erişim Tarihi: 02.10.2022).
- Resim 94: <https://www.artsy.net/artwork/manolo-valdes-mickey-iii>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).
- Resim 95: <https://historia-arte.com/obras/las-senoritas-de-avignon>, (Erişim Tarihi: 12.10.2022).
- Resim 96: <https://www.phillips.com/detail/manolo-valdes/NY010620/22>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).
- Resim 97: <https://www.henrimatisse.org/goldfish.jsp>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 98: <https://www.phillips.com/detail/manolo-valdes/UK010518/118>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).
- Resim 99: <https://www.phillips.com/detail/manolo-valdes/UK030219/2>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).
- Resim 100: <https://www.phillips.com/detail/manolo-valdes/NY010817/143>, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).
- Resim 101: <https://www.operagallery.com/viewing-rooms/manolo-valdes>, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).
- Resim 102: https://en.wikipedia.org/wiki/Henri_Matisse#/media/File:Matisse-Woman-with-a-Hat.jpg, (Erişim Tarihi: 12.10.2022).
- Resim 103: <https://mymagicalattic.blogspot.com/2013/07/manolo-valdes-at-pera-museum.html>, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).
- Resim 104: <https://www.wikiart.org/en/filippo-lippi/portrait-of-a-woman-1440>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).
- Resim 105: <https://www.mutualart.com/Artwork/Perfil-con-fondo-azul/E2F3AF095563457B>, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).

- Resim 106: <https://www.phillips.com/detail/manolo-valdes/UK010321/37>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).
- Resim 107: <https://www.beck-eggeling.de/en/fairs/manolo-valdes-pablo-picasso-2022>, (Erişim Tarihi: 20.09.2022).
- Resim 108: <https://ocula.com/magazine/art-news/five-fantastic-booths-at-tefaf-new-york-2022/>, (Erişim Tarihi: 20.09.2022).
- Resim 109: https://www.moma.org/collection/works/79388?artist_id=5907&page=1&sov_referrer=artist, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).
- Resim 110: <https://kikasworld.com/2013/05/14/manolo-valdes/> (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Resim 111: <http://www.artnet.com/artists/manolo-vald%C3%A9s/zapato-en-un-escaparate-amarillo-shoe-in-a-yellow-1ep5YQnW0w4Etnj-QGbeBw2>, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).
- Resim 112: <https://www.mutualart.com/Artwork/-Retrato-con-mancha-ocre-/89A2E44A2C00703F>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).
- Resim 113: <https://www.artsy.net/artwork/manolo-valdes-desnudo-sobre-fondo-gris>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).
- Resim 115: <https://onlineonly.christies.com/s/dialogues-modern-contemporary-art/jean-dubuffet-1901-1985-57/90674>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).
- Resim 116: <https://www.mutualart.com/Artwork/-Retrato-con-mancha-ocre-/89A2E44A2C00703F>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).
- Resim 117: <https://www.mutualart.com/Artwork/Personaje-con-turbante-rojo/F1F36D708324FEFC1EAD6DC49BC28E7F>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).
- Resim 118: <https://www.mutualart.com/Artwork/Profile-of-Dama/97DAE456601A24B0>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).
- Resim 119: [https://en.wikipedia.org/wiki/Portrait_of_the_Count_Duke_of_Olivares_\(S%C3%A3o_Paulo\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Portrait_of_the_Count_Duke_of_Olivares_(S%C3%A3o_Paulo)), (Erişim Tarihi: 26.10.2022).
- Resim 120: <https://www.hoyesarte.com/evento/grupos-equipos-y-colectivos-en-el-arte/attachment/equipo-cronica-conde-duque-de-olivares-1971/>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).

- Resim 121: <https://www.descubrirelarte.es/2017/12/10/sala-retiro-subasta-de-obras-de-arte-y-joyas.html>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).
- Resim 122: <https://www.burlington.org.uk/archive/exhibition-review/fernand-leger-new-times-new-pleasures-tate-liverpool>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).
- Resim 123: <http://www.artnet.com/artists/equipo-cr%C3%B3nica/san-cristobal-t9TQE1iZWEExwuijRxeVKQ2>, (Erişim Tarihi: 31.05.2022).
- Resim 124: <http://www.artnet.com/artists/manolo-vald%C3%A9s/el-ciclista-l%C3%A9ger-como-pretecto-vrcl1Qv9GCofkYIMypa0Pg2>, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).
- Resim 125: <https://kikasworld.com/2013/05/14/manolo-valdes/>, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).
- Resim 126: <https://www.wikiart.org/en/constantin-brancusi/sleeping-muse-ii>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 127: <http://www.artnet.com/artists/manolo-vald%C3%A9s/juno-a-kJcKRLKU3tt0l4bOmT7TTg2>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Resim 128: <https://www.operagallery.com/event/manolo-valdes-New-york#lg=1&slide=5>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 129: <https://www.artsy.net/artwork/manolo-valdes-cristal-y-mariposas>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 130: <https://www.artsy.net/artwork/manolo-valdes-cabeza-azul-con-resina-azul>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 131: <https://www.artsy.net/artwork/manolo-valdes-cabeza-azul-con-resina-azul>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 132: <https://www.operagallery.com/viewing-rooms/manolo-valdes#lg=11&slide=2>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 133: https://en.wikipedia.org/wiki/Portrait_of_the_Infanta_Maria_Theresa_of_Spain, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).
- Resim 134: <http://www.artnet.com/artists/equipo-cr%C3%B3nica/el-huevo-de-pascua-XqHUKjd5MAb9f-tIpLAM6g2>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 135: http://www.artnet.com/artists/equipo-cr%C3%B3nica/menina-iv-7Csle_dhRQLLQpUBH4e9NA2, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).

- Resim 136: <https://www.mutualart.com/Artwork/Menina/B99D4D8126D5260B>,
(Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Resim 137: <https://www.artoftheworldgallery.com/product/infanta-margarita/>,
(Erişim Tarihi: 25.06.2022).
- Resim 138: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/437870>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Resim 139: <https://www.revistavanityfair.es/articulos/manolo-valdes-artista-entrevista>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 140: <https://www.operagallery.com/viewing-rooms/manolo-valdes-monumentales-egeries>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 141: <https://flaunt.com/content/manolo-valdes>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 142:
https://www.elmundo.es/albumes/2009/10/21/meninas_manolo_valdes/index_1.html, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 143: <https://www.wikidata.org/wiki/Q3228387>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 144: <https://www.vogue.fr/culture/a-voir/diaporama/exposition-manolo-valdes/36678>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 145: <http://www.moderndesign.org/2010/10/manolo-valdes-butterflies.html>,
(Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 146: <https://www.continiarte.com/en/exhibition/manolo-valdes-andrea-bocelli-il-mistero-della-bellezza-the-mystery-of-beauty-teatro-del-silenzio-lajatico-pi/>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 147: <https://www.gauguin.org/the-yellow-christ.jsp>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 148: <http://www.artnet.com/artists/manolo-vald%C3%A9s/zurbar%C3%A1n-como-pretexto-rF-EhA8oRiRmdjYxullIJQ2>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 149:
https://tr.wikipedia.org/wiki/Francisco_de_Zurbaran#/media/Dosya:Francisco_de_Zurbar%C3%A1n_046.jpg, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 150: <https://www.wikiart.org/en/jusepe-de-ribera/the-martyrdom-of-st-philip-1639>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).

- Resim 151: <https://www.fundacionbancosantander.com/en/culture/art/banco-santander-collection/ribera-as-a-pretext>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 152: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Peter_Paul_Rubens_-_Helena_Fourment_in_a_Fur_Robe_-_Google_Art_Project.jpg, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 153: <https://www.art-madrid.com/en/work/manolo-valdes/helene-ix>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 154: https://en.wikipedia.org/wiki/Infanta_Margarita_Teresa_in_a_Pink_Dress, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 155: <https://www.mutualart.com/Artwork/Menina-I/1F8F30424D9CC1EA> (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 156: https://en.wikipedia.org/wiki/Portrait_of_Mariana_of_Austria#/media/File:Diego_Vel%C3%A1zquez_032.jpg, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 157: <https://www.christies.com/lot/lot-manolo-valdes-b-1942-la-infanta-5486094/>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 158: <https://collections.mfa.org/objects/31240>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Resim 159: <https://blog.setdart.com/manolo-valdes-a-dialogue-between-the-past-and-the-present/?lang=en>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Resim 160: <https://www.museodelprado.es/coleccion/obra-de-arte/la-reina-isabel-de-borbon-a-caballo/81b760eb-f45d-4f9a-a6b7-cd7a8bf10df8>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 161: <https://www.rosenbaumcontemporary.com/artworks/6739/>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 162: <https://arkeopolis.com/rembrandtin-sanatina-kisa-bir-bakis/>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Resim 163: <https://www.printed-editions.com/artist/manolo-valdes/rembrandt-www-kunzt-gallery/>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Resim 164: <https://www.musee-orsay.fr/fr/oeuvres/danseuse-espagnole-et-etudes-de-jambes-10047>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).

- Resim 165: <https://www.mutualart.com/Artwork/DEGAS-COMO-PRETEXTO/C04332679795DC19>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Resim 166: Resim 46: <https://www.wikiart.org/en/henri-matisse/dance-ii-1910>, (Erişim Tarihi: 01.06.2022).
- Resim 167: <http://www.barbarafaessler.com/writing/content/manolo-valdes/> (Erişim Tarihi: 01.06.2022).
- Resim 168: <https://www.wikiart.org/en/henri-matisse/portrait-of-madame-matisse-green-stripe-1905>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 169: <https://mymagicalattic.blogspot.com/2013/06/manolo-valdes-at-pera-museum-istanbul.html>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 170: <https://www.henrimatisse.org/portrait-of-lydia-delectorskaya.jsp>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Resim 171: <https://mymagicalattic.blogspot.com/2013/07/manolo-valdes-at-pera-museum.html?m=1>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Resim 172: <https://www.landaufineart.ca/valdes-online-exhibition>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 173: <https://www.landaufineart.ca/valdes-online-exhibition>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 174: <https://www.wikiart.org/en/pablo-picasso/portrait-of-jacqueline-roque-with-her-hands-crossed-1954> 03.06.2022, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 175: <https://www.flickr.com/photos/32357038@N08/8054552575>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 176: <https://www.wikiart.org/en/georges-braque/portuguese-1911>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 177: <https://www.annexgalleries.com/inventory/detail/19535/Manolo-Valdes/La-Reina-Mariana-Como-Pretexto-III-one-of-five-from-the-portfolio>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 178: <https://www.museothyssen.org/en/collection/artists/kandinsky-wassily/delicate-tension-no-85>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).
- Resim 179: <https://www.mutualart.com/Artwork/Sin-titulo--Menina-Kandinsky-/77EE93510196DC79>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).

Resim 180: <https://www.galleritz.com/the-eiffel-tower-by-manolo-valdes/>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).

Resim 181: <https://www.galleritz.com/the-eiffel-tower-by-manolo-valdes/>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).

Resim 182: <https://www.wikiart.org/en/roy-lichtenstein/stepping-out-1978>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).

Resim 183: <https://www.artsy.net/artwork/manolo-valdes-retrato-iii-3>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).

